

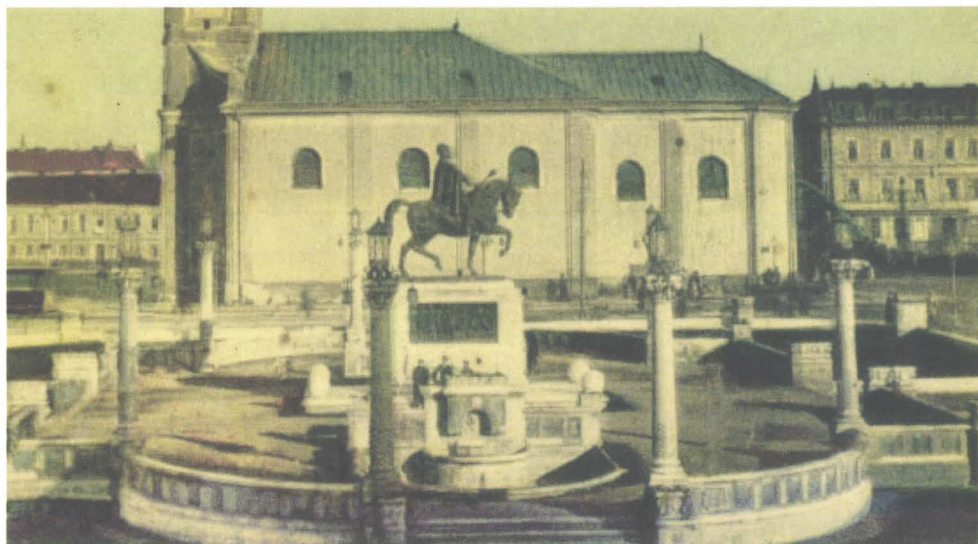
ORADEA

APRILIE – IUNIE 2000

CELE TREI CRIȘURI

Revistă de cultură

Director: Antonio FAUR

Statuia regelui Ferdinand I, Oradea (perioada interbelică)

COLABORATORII ACESTUI NUMĂR:

Aurel CHIRIAC, Corneliu CRĂCIUN, Antonio FAUR, Viorel FAUR,
Ioan HORGA, Viorel HORJ, Dorel MOȚIU, Mircea PORA, Lucian
SCURTU, Barbu ȘTEFĂNESCU, Veronica TURCUȘ, Augustin ȚĂRĂU,
Ioan ȚEPELEA

SERIA A III-a, Anul I

NR. 4-6

CELE TREI CRIȘURI

Director-fondator: George BACALOGU

Director (seria a II-a): Dr. Viorel FAUR

REDACȚIA:

Miron BLAGA, redactor-șef
Viorel FAUR, secretar de
redacție

Redactori – istorie:
Mihai DRECIN
Barbu ȘTEFĂNESCU
Ioan HORGA

Redactori – literatură:
Corneliu CRĂCIUN
Ioan TEPELEA
Viorel HORJ

Redactori – artă:
Negoită LĂPTOIU
Aurel CHIRIAC
Cornel DURGHEU

Redactor – actualitatea
cultural-științifică:
Constantin MĂLINAȘ

Tehnoredactor:
Cosmin CRĂCIUN

CELE TREI CRIȘURI

ISSN-1221-5716

Revistă de cultură

Redacția: Oradea, Aleea
Rogerius, nr. 1

CUPRINSUL:

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE:

- **Barbu ȘTEFĂNESCU**, *Țăranul transilvănean despre el însuși (sec. XVIII-XIX). Precizări metodologice.* **1**
- **Viorel FAUR**, *Sinodul din protopopiatul Fărnașului (iulie 1848) – eveniment mai puțin cunoscut.* **9**
- **Ioan HORGA**, *Dualismul – ca formă de manifestare a naționalismului de existență în Austro-Ungaria.* **21**
- **Veronica TURCUȘ**, *Alexandru Marcu (1894-1955) și renașterea italiană. Activitate științifică și inițiative culturale.*..... **31**
- **Antonio FAUR**, *Din raporturile militarilor sovietici cu reprezentanții administrației din județele Arad și Bihor (1944-1945)* **40**
- **Corneliu CRĂCIUN**, *Atitudinea autorităților din România față de legionari în anii 1944-1946* **50**
- **Dorel MOȚIU**, **Augustin ȚĂRĂU**, *Dimensiunile procesului de desființare a marii proprietăți particulare agrare în județul Bihor (1945-1949).* **58**

LITERATURĂ

POEZII:

- **Ioan TEPELEA** **65**
- **Lucian SCURTU** **66**

PROZĂ:

- **Viorel HORJ**, *Cânepa* **68**
- **Mircea PORA**, *Album "Topolovăț". Tenzi.*..... **70**

ARTĂ

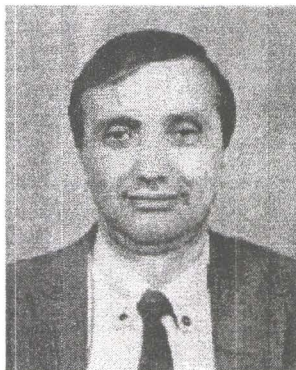
- **Aurel CHIRIAC**, *Stiluri în arhitectura Oradei (secolele XIV-XX).* **73**

ACTUALITATEA ECONOMICĂ

- **Viorel FAUR**, *Grupul de firme European Drinks – expresie a unui autentic capitalism românesc.*..... **79**

Barbu ȘTEFĂNESCU

**Țăranul transilvănean despre el însuși
(sec. XVIII-XIX). Precizări metodologice**

Rândurile de față se vor încadra într-un program mai vast, acela de a surprinde, sub faldurile metodologice ale unei discipline la modă, *antropologia istorică*, atitudini și comportamente colective, în speță cele ale lumii majoritare în societățile preindustriale, cea țărănească. Metodologic vorbind, această tentativă este ușurată de unitatea de acțiune și de comportament a "masei" țărănești în situații similare, indiferent de depărtarea constatată în spațiu și timp între diversele ei cazuri particulare; pe de altă parte, abordarea este îngreunată, la modul serios, de precaritatea surselor: țăranul nu aparține tradițional culturii scrise, el îngroșând, semnificativ, rândurile celor ce se circumscriu unei oralități cvasigenerale.

Asumarea unei asemenea tentative a devenit posibilă datorită publicării, mai cu seamă în ultimele trei decenii, a textelor unor conscrieri și plângeri țărănești, a însemnărilor de pe cărțile de cult, a răspunsurilor la chestionarele etnografice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea dar și a câștigurilor spectaculoase pe care istoriografia le-a obținut în ultimul timp, în aventura sa de cunoaștere a celor mai întunecate cotloane ale comportamentului în timp a diverselor aspecte ale vieții umane, între care se situează, desigur, problematica țărănească, cea mai voluminoasă la scara istoriei universale.

Țăranul este cunoscut ca un "tăcut" al istoriei, ca un personaj discret, fără conștiință istorică, tributar unei gândiri ciclice, în virtutea căreia crede că orice experiență nu este altceva decât repetarea unor experiențe anterioare; Mircea Eliade

Dr. Barbu ȘTEFĂNESCU

Profesor universitar la
Universitatea din Oradea.
Specialist în istoria universală
medievală și în istoria
mentalităților.

constată în societățile tradiționale o stare de revoltă împotriva timpului concret, istoric, dublată de nostalgia reîntoarcerii la un timp inițial al originilor, la Marele Timp; el subliniază ostilitatea acestui tip de societate față de orice încercare de "istorie" autonomă, adică de o istorie fără regulă arhetipală¹. "În detaliul comportamentului său conștient, scrie marele gânditor și istoric român, omul acestei societăți nu cunoaște acte care n-au fost trăite și îndeplinite anterior, de un altul, un altul care nu era om"; lui îi este proprie "abolirea timpului prin imitarea arhetipurilor și repetarea gesturilor paradigmatică"²; "evenimentul istoric în sine, oricare ar fi importanța lui, nu este reținut de memoria populară... decât în măsura în care acest eveniment istoric se apropie de un model mitic"; memoria colectivă este anistorică, conchide Eliade³. Invocarea acestei cunoscute discuții a lui Eliade este necesară pentru a judeca corect și în esența ei reținerea și stângăcia unei societăți rămasă în mare măsură tradițională, de a "vorbi" în scris despre sine, despre problemele sale intime, despre modul său de a gândi, de a încerca să-și facă inteligibile atitudinile și comportamentele.

O asemenea percepție a timpului și prin ea o asemenea atitudine față de ceea ce numim în mod obișnuit istorie, este exprimată adesea de țăranii perioadei la care ne raportăm, printr-o serie de formule stereotipe de genul: "de când îi lumea"⁴; "noi facem slujbă așa cum am făcut-o și am pomenit-o"⁵; "Tocmele despre rândul slujbii n-avem, fără slujim precum ne-am pomenit, care de când noi știm tot într-o formă a fost și nu s-a mai mutat"⁶; "mai demult, precum am auzit din bătrâni, avea satul nostru un urbarium"⁷; "facem slujba după obicei"⁸; "Nici o tocmeală cu domnii n-avem, fără facem slujba cum am făcut mai demult și cum ne-am pomenit"⁹; "facem slujba după obiceiul cel vechi pe care l-am pomenit"¹⁰; "...facem slujbă după obiceiul de strămoși rămas"¹¹ etc. Sigur, nu trebuie să acredităm ideea că lumea țărănească ar fi amnezică, total incapabilă de a opera cu unități temporale precise; reține și date precise, de interes comunitar sau personal, care de obicei nu depășesc memoria a două-trei generații: "Urbarium am avut noi înainte cu 74 de ani care îl avem în lada satului și-l arătăm în scrisoare"; în cazul de față memoria comunitară este susținută, alimentată de faptul că actul se păstrează, păzit cu sfințenie, "în lada satului"; de el s-a ținut cont doar câteva decenii, "cam vreo 30 de ani", după care litera lui nu s-a mai respectat; atunci când fac referiri la date neînregistrate în scris, țăranii - în cazul de față judele și jurații din Câmpeni, la 1820 - revin în planul aproximativului¹²; lumea țărănească reține cu exactitate date apropiate în timp, cele ce se încadrează pe distanța câtorva ani de timpul prezent: "Slujbele care sunt semnate dinspre partea fiscului - declară locuitorii din Cricău, cu prilejul conscrierii czirakiene din 1820 - mai demult era și mai grea, da din acelea în anul 1804 ceva s-a mai iertat, mai pe urmă în 1817 încă s-a mai slobozit"¹³.

O altă realitate incontestabilă însă a perioadei de început a epocii moderne o constituie înmulțirea documentelor relative la viața comunităților țărănești. Mai ales documentele despre relațiile țăranului cu autoritățile (feudale, statale,

bisericești) sunt din ce în ce mai abundente dar trebuie precizat, în legătură cu ele, că sunt redactate în marea lor majoritate de pe pozițiile autorităților respective sau sunt documente economice, neutre.

Cu toate acestea, țăranul este mai prezent, cu exprimări proprii, consemnate în scris, de el însuși sau, cel mai adesea intermediat. Tot atât de adevărat este faptul că "vorbește" și ține ca vorbele lui să fie consemnate în scris, în situații excepționale, în vremuri de cumpănă, pentru a-l parafraza pe Daniel Barbu¹⁴, sau când este întrebat în cadrul unor anchete rutinare, de tipul conscrierilor, unde trebuie să dea nu numai informații ci, adesea, să se și explice. Elementul de noutate pe această linie este faptul că țăranul sau membrii comunităților rurale, în sens mai larg, scriu din propriul imbold, pentru a-ș exercisa pur și simplu calitatea dobândită de posesor al magiei scrisului.

Este vinovată, fără îndoială, de acest "curaj" mai mare al țăranului, autoritatea statală habsburgică, care se străduiește, prin mijloace multiple, să ridice gospodăria țărănească la nivelul unei unități economice funcționale, să facă din țăran un cetățean responsabil al monarhiei. Autoritatea statală, declarându-se apărătoarea țăranului în calitatea acestuia de principal contribuabil, s-a străduit și a reușit în mare măsură - așa cum arată David Prodan - să-l sustragă de sub dominația sufocantă a stăpânului feudal, pentru a deveni din ce în ce mai mult un om al statului¹⁵. Țăranul trebuia să simtă, la modul concret, că în vechea lui dispută cu domeniul feudal are un aliat important: statul. Acest lucru este realizabil, în gândirea de stat austriacă, prin intervenția directă în raporturile dintre țăran și feudal - gen reglementările urbariale sau reformele iosefine de desființare a relațiilor de tip personal dintre supus și stăpân, ori prin încurajarea țărănilor de a apela la instanțele statului ori de câte ori se simte nedreptățit - inclusiv la cele mai înalte, la curtea imperială: rezultatul este o avalanșă de plângeri ce se îndreaptă spre diverse foruri ale statului, redactate mai puțin de țărani și mai ales în numele lor¹⁶.

Fără îndoială, există pe această linie multă manipulare, cei care îi încurajează pe țărani să petiționeze se pricep să le direcționeze atitudinile în sensul dorit de ei, își includ în aceste petiții propriile gânduri, propriile idei; dar discutând cu țărani, trăind în mijocul lor adesea, cunoscându-le problemele, felul de a fi, comportamentele, nu pot să facă abstracție de ele, pentru ca actele să fie considerate de cei cărora le sunt adresate credibile; în consecință, într-o măsură mai mică sau mai mare, aceste memorii, petiții, plângeri, exprimă puncte de vedere țărănești. Cert este că țăranul este mai des întrebat, chestionat, pus să vorbească despre el însuși, despre condiția sa. Și tot la nivelul secolului al XVIII-lea se mai produce, în mare măsură cu complicitatea acelorași autorități ale statului austriac, ceva semnificativ în acest sens: se înmulțește numărul școlilor, ca principal instrument de luminare în spiritul vremii; țăranul devine el însuși un ins care are acces din ce mai mare la scris, își încercă, e drept cu sfială, cu stângăcie adesea, uneori cu bucurie, chiar cu emfază condeiul, pentru a face mici

însemnări, cu conștiința importanței lor istorice, atât ca informație față de viitorime, cât și pentru a exprima incontestabila superioritate pe care i-o conferea includerea sa în cercul, deocamdată restrâns, al inițiaților în magia scrisului.

Iată câteva premise favorabile cunoașterii, într-o mai mare măsură, a modului de a simți, de a gândi, de a se comporta, de a acționa într-o anumită realitate, a țăranului, inclusiv prin propria-i mărturisire; a unui țăran, trebuie să recunoaștem acest lucru, destul de derutat de faptul că trebuie să renunțe, adesea fortuit, la o parte din balastul tradițional, că ieșind sub anumite aspecte din cadrele unei tradiții securizante, se simte expus, debusolat, dar care, pe măsură ce experimentează eficacitatea noutăților, face eforturi de a și le însuși¹⁷. În același timp trebuie precizat, că din spusele țăranilor nu ne interesează vericiditatea celor afirmate, valoarea lor ca informație de ordin istoric, ci, asumându-ne subiectivismul acestora, modul în care el se raportează la sine, la universul în care trăiește.

Încercând o asemenea investigație - redusă la sursele editate - se impune o primă concluzie, de altfel foarte previzibilă: ajungem, în ciuda premiselor mult mai optimiste, totuși greu la țăran, la gândurile sale, la simțirea sa. Oralitatea și nu cultura scrisă rămâne dimensiunea de bază a lumii satului, în care "gestul și cuvântul" rămân "vectorii esențiali de transmitere a cunoștințelor"¹⁸. În ciuda "curajului" unora dintre semenii săi - aflați pe poziții de excepționalitate - țăranul se încumetă greu să scrie, când o face, mai ales pentru acțiuni cu mare impact social, preferă să o facă prin intermediari, prin profesioniști: notari, preoți, învățători. Recurge la ei mai ales când vrea ca glasul său să fie auzit de alții din afara lumii sale; este convins de faptul că o scrisoare ori o petiție scrisă de unul care se ocupă în mod curent cu scrisul poate fi mult mai eficace, pentru că acesta se pricepe nu numai la modelarea frazei, ci și la utilizarea celor mai nimerite formule de adresare, în spiritul vremii, foarte atent de a se păstra distanțele, ierarhiile; acest tip de mărturisire țărănească intermediată, chiar dacă exprimă gânduri și mesaje ale unui țăran și mai ales ale unor comunități, rămâne tributară într-o anumită măsură celui care scrie, care nu poate fi, oricât s-ar strădui, un simplu tehnician neutru. La tăcerea cvasigenerală care învăluie adesea lumea țărănească se adaugă deci încă un factor limitativ: cel al deformării, denaturării, mai ales când trebuie exprimate atitudini și comportamente ce țin de latura sensibilă a vieții. Adresându-se - aproape în exclusivitate intermediat - autorităților, țăranul sau cel ce scrie în numele său, preocupat să obțină maximum de eficacitate, uzează de formule ce exprimă, mai degrabă ca o moștenire medievală, solitudinea, supunerea, reafirmându-și de câte ori are prilejul, încadrarea sa docilă într-un cadru legal, în calitate de supus; am putea spune: supus pe mai multe planuri. Indiferent de cine sunt exprimate, aceste formule și stereotipii de gândire, sunt încadrabile mentalităților colective, proprii întregii societăți, inclusiv elitelor. Aceste formule prezintă și ele nuanțări: după felul documentului - sunt

mai radicale în cereri, plângeri - sau după calitatea perioadei (în situații limită: foame, războaie etc., formulele de adresare devin mai patetice).

Iată, de pildă, câteva asemenea formule din perioada marii foamete dintre anii 1813-1817: mai întâi cea a jelerilor din localitatea sălăjeană Pereceiu: "Onorată Mare Doamnă contesă Korda Anna! Onorabilă Milostivă Doamnă Stăpână! Am simțit scumpa milostenie oferită de Domnia Ta și înainte de aceste vremuri strâmtorate și când grâul este atât de scump, dar acum cu umilință ne prosternăm în fața Măriei Tale și vă implorăm să binevoiți a vă îndura de umilii supuși sărmani..."¹⁹. O cerere asemănătoare, pentru același lucru - împrumutul de grâu pentru supraviețuire - cu aceleași cuvinte de adresare, se formula și în numele țăranilor din Copond (comitatul Mureș): "Onorabilă Doamnă Contesă, Milostivia Voastră Doamnă Stăpână!, Cu smerenie și cu mare durere în inimă îndrăznim să aducem la cunoștiința Domniei Tale că am ajuns într-o stare de plâns, astfel că vreo nouă jeleri printre care Morușan Ignat, Botos Nyikita, Grek Danila, Mokan Gligor, Morușan Andrei, Cicoran Ion, Pădurean Clila, Bugla Melington, Nistor Tinu, nu mai au nimic în afară de semănătura pe care Domnia Ta a binevoit să le dea. Sunt țărani sortiți pieirii, deoarece nu au nici o bucăciță pe care să o mănânce, numai cele două pânișoare pe care le primesc din mila părintească a Domniei Tale, care însă nu ne ajung deoarece muncim până la amiază când mâncăm apoi pânișoarele iar seara nu mâncăm nimic cu copii, în dimineața următoare zile mergem din nou la lucru nemâncând până la amiază nimic și cam două zile mâncăm o singură dată, iar copii și nevestele noastre nu mâncă nimic, după cum știe și inspectorul domenial. Cu privire la care cerem smeriți Domniei Tale să binevoiască să dea o milostivă și binevoitoare poruncă, conform căreia să putem primi, pe baza unui contract, grâu cu împrumut, pe care îl vom restitui din recolta proprie"²⁰. Dincolo de dramatismul datorat unei situații cu totul excepționale, să remarcăm, prin comparație cu documentul anterior, asemănarea formulelor de adresare, de unde putem să tragem concluzia că în afara existenței unor habitudini consacrate de adresare, scrisorile sunt redactate în aceleași cercuri de funcționari, obișnuiți nu numai cu scrisul, ci și cu folosirea celor mai nimerite formule pentru a crea încărcătura emoțională necesară pentru a atrage eficacitatea demersului: pe lângă ilustrarea stării mai mult decât precare a jelerilor, se face apel, prin cuvinte ce revin cu insistență, la mila creștinească a stăpânei, milă de altfel probată în acte anterioare. În plângerile și cererile adresate diferitelor niveluri ale autorității statale, pentru o eficacitate dorită a fi mai mare, formulele cuprind adesea și referiri la condiția țăranilor de principali contribuabili, preluată desigur din retorica funcționarilor de stat, despre care s-a spus că au reprezentat la nivelul monarhiei habsburgice principalul instrument de luminare: "Prea Mărit Consiliu Locumtenențial" - scriau țăranii sași din Țigmandru, localitate situată astăzi în județul Mureș, - "Înainte de aceasta, în anul 1820, săraca noastră comunitate plătitoare de dări a îndrăznit să apeleze cu profundă smerenie, printr-o umilă cerere, la Excelența Voastră" și, în continuare, "Cerem cu profundă

smerenie Excelențelor Voastre să examineze ca și un părinte asupra săracei noastre comunități...", "...rămânem cu profund respect umilii supuși ai Excelențelor Voastre, comunitatea plătitoare de dări din Țigmandru"²¹.

În același timp, cei mai mulți dintre acești intermediari sunt foarte bine familiarizați cu problematica țărănească, fie în calitate de reprezentanți ai statului ori ai autorității domeniiale în relație directă cu satul, unii cu locul de rezidență în lumea rurală, fie în calitate de reprezentanți ai comunității respective (notari, preoți, învățători).

Pe măsură ce ne depărtăm de momentul instaurării dominației habsburgice, țăranii sau în tot cazul semenii ai lor din cadrul comunităților țărănești scriu ei înșiși, adesea, așa cum arătam, pentru a-și exersa condeiul, pentru a-și exprima superioritatea față de masa de semenii sau mândria față de urmași, nu numai pentru a informa ori a petiționa sau chiar asumându-și în mod conștient sarcina de cronicari ai lumii în care trăiau și al cărei sbucium îl cunoșteau și adesea îl trăiau și ei. Acești mânuitori ai condeiului ies din condiția de "masă amorfă și tăcută" la care este redusă istoriografic în mod obișnuit țăranimea datorită precarității surselor informaționale²². Așa cum scrie Teodor Nicoară, citându-l pe Robert Mandrou, se constituie în timp, la nivelul comunităților rurale, nuclee culturale ce aparțin predominant culturii orale dar care erau în măsură să dialogheze cu autoritățile politice și administrative. Lor li se încadrează grupul insuficient studiat în cadrul istoriografiei noastre a notabilităților satești, preoți, primari, jurați, notari, grup ce aparține deopotrivă celor două nivele culturale²³. Scrierile lor sunt cel mai adesea modeste însemnări pe filele unor cărți de cult, dar ele "oglesc într-o măsură surprinzător de mare"²⁴ viața oamenilor în mijlocul cărora trăiesc.

Pătrunderea și stăpânirea tainelor scrisului permite ieșirea din anonimat, individualizarea, conștiința intrării în istorie, mândria și puterea ce o conferă acest lucru într-o lume a oralității cvazigenerale: "Scri-am eu Vasile Popovici din Bochia"²⁵. Pe manuscrisul cărții *Șapte Taine*, copiat la 1699 de Vasile Sturze Moldoveanu, Popovici Ioan din Dușești nota: "scri-am eu, Popovici Ioan din Dușești, când învățam între frații mei acasă, în luna aprilie, în 18 zile, în anul 1799; Fiul înțelept învățat va fi, și pe cel neînvățat slugă îl va avea"; același lucru îl exprima și aproximativ trei luni mai târziu: "Scri-am eu, Popovici Ioan din Dușești, când învățam acasă între frații mei și spuneam tainele, la 6 iulie același an". Bucuria de a fi în măsură să scrie, este dată de repetarea aceluiași mesaj, indiferent de modul de interpretare a sensului cuvintelor. Cuvintele sale pot fi interpretate în cel puțin două sensuri: că învață împreună cu frații săi, care pot fi frații săi de sânge, în acest sens ar pleda precizarea că învață acasă, sau dând un alt sens al termenului acasă, acasă în sat, că învață între consăteni; și un alt sens, că învața doar el dintre frații săi, indiferent ce accepțiune reținem în contul cuvântului "frați"; pentru o asemenea interpretare pledează maxima biblică anexată: "Fiul înțelept învățat va fi și pe cel neînvățat slugă îl va avea", și care

exprimă ideea că învățătura conferă putere, un alt statut social; și într-un sens și în celălalt, rămâne bucuria de a învăța, de a putea să se exprime în scris, conștiința unei superiorități nedisimulate²⁶.

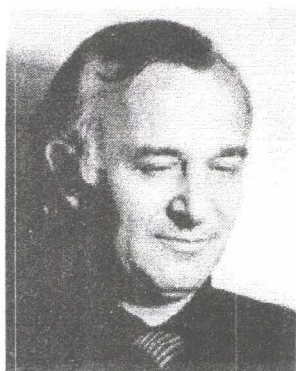
Există și membrii ai comunităților sătești care dovedesc un surprinzător simț al istoriei, consemnând fapte de viață ce nu sunt demne de interesul "marii istorii", fapte mărunte din lumea lor, dar fapte de viață, pe care istoria acestei cumpene de veacuri se bucură enorm că are posibilitatea să le cunoască. O însemnare din 1761, este făcută, ca atâtea altele, "să se știe", să rămână scris; cel care scrie are conștiința istorică: știe că pentru a rezista în confruntarea cu timpul, pentru a nu fi supuse uitării, faptele trebuie consemnate în scris, mai ales că ele interesează comunitatea nu numai acum, ci și în viitor. Este un act de danie a unei cărți - *Ceaslov și Ohtoih* - copiată de Vasile Sturze Moldoveanu într-un sat din Țara Hațegului; beneficiarul în calitate de gestionar al unui bun comunitar ce nu putea fi înstrăinat, ce nu mai putea să facă obiectul vânzării - "pe bani să nu se mai dea această carte" - este Popa Ioan; beneficiarii în plan spiritual, ale căror nume urmau a fi pomenite pentru contribuția la cumpărarea cărții, sunt: Ianăș, Mărie, Marcu, Petru, Stana, Floare, Teodor, Pătru, Mărie, apoi Iovan, Petru, Cătălin, Firoanda²⁷.

Chiar dacă, în încercarea de a surprinde tainele sufletului țărănesc, suntem mai dezarmați sub aspectul mijloacelor de investigare decât în altele²⁸, pe această linie pătrundem mai ușor, mai direct, mai sigur, în intimitatea mecanismelor de gândire, al judecăților de valoare asupra cosmosului, asupra lumii largi în care trăiește ori a microcosmosului unui sat, a unei familii sau a propriei gândiri și sensibilități. Ca membru al unei societăți preocupate în primul rând de asigurarea unei subzistențe stricte, problemele sale imediate, cele legate de relațiile cu natura, cu alți membrii ai comunității, cu stăpânul feudal, dar și cele cu Dumenzeu și cu intercesorii săi, îl determină să scrie sau în tot cazul nu se poate detașa de ele nici în scris. Cantitativ cel mai mult scrie țăranul, prin intermediarii amintiți, despre condiția sa iobăgească, volumul plângerilor, petițiilor, suplicilor adresate anumitor nivele ale autorității de stat sunt cele mai numeroase, cele mai complexe. Pe această linie țăranul se simte încurajat, este lăsat să creadă că are un aliat de nădejde. Cu cât ne apropiem de timpurile prezente devin tot mai importante pentru demersul nostru scrisorile adresate în nume personal autorităților (statale, domeniiale, bisericesti), ce exprimă adesea, cu subiectivismul de rigoare, mici drame existențiale.

NOTE:

1. Mircea Eliade, *Eseuri*, București, 1991, p. 11-12
2. *Ibidem*, p. 19
3. *Ibidem*, p. 41-42
4. Florian Dudaș, *Catastrofe naturale în Transilvania*, Oradea, 1999, p. 39
5. Ștefan Meteș, *Viața agrară, economică a Românilor din Ardeal și Ungaria. Documente contemporane*, vol. I, 1508-1820, București, 1921, p.4
6. *Ibidem*, p. 13
7. *Ibidem*, p. 18
8. *Ibidem*, p. 53
9. *Ibidem*, p. 61
10. *Ibidem*, p. 65
11. *Ibidem*, p. 87
12. *Ibidem*, p. 43
13. *Ibidem*, p. 55
14. Daniel Barbu, *Scrisoare pe nisip. Timpul și privirea în civilizația românească a secolului al XVIII-lea*, București, 1996, p. 12
15. David Prodan, *Problema iobăgiei în Transilvania, 1700-1848*, București, 1989, p. 24
16. *Ibidem*, p. 24-25
17. Barbu Ștefănescu, Edith Bodo, *Ruperea tăcerii*, Oradea, 1998, p. 85-104
18. Benoit Garnot, *Société, cultures et genres de vie dans la France moderne, XVI-e - XVIII-e siècle*, Hachette, 1991, p. 142
19. Erdélyi jobbágyok panaszevelei, București, 1971 . p. 127
20. *Ibidem*, p. 128
21. *Ibidem*, p. 136
22. Teodor Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală și mentalități colective*, Cluj-Napoca, 1997, p. 296
23. *Ibidem*, p. 297
24. Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 23
25. Idem, *Carte veche românească din Bihor*, Oradea, 1977, p. 45
26. Idem, *Vasile Sturze Moldoveanul, peleginul transilvan (1693-1730)*, Oradea, 1993, p. 136
27. *Ibidem*, p. 27
28. Teodor Nicoară, *op. cit.*, p. 298

Sinodul din protopopiatul greco-catolic al Fărnașului (iulie 1848) - eveniment mai puțin cunoscut

Un eveniment prea puțin cunoscut, dar care a avut o însemnătate - mai ales din perspectiva cunoașterii concepțiilor clerului din districte (protopopiate) - a fost, în vara anului 1848, sinodul din protopopiatul greco-catolic al Fărnașului¹, care făcea parte din Episcopia Greco-Catolică de Oradea. Protocolul acestui sinod nu se mai află în arhiva protopopiatului respectiv, ori în cea a Episcopiei. O copie a documentului a ajuns însă în posesia lui Ioan Boroș, care recuperează din cuprinsul acestuia informațiile² cele mai importante și le valorifică, printr-o analiză comparativă cu cele găsite în protocoalele sinoadelor din protopopiatele greco-catolice ale Lugojului și Careii Mari, într-o lucrare de un real interes istoriografic³.

Organizarea unor sinoade (protopopești sau eparhiale) constituia o noutate în istoria Episcopiei orădene. Contextul revoluționar a determinat o asemenea experiență. Clericii au fost pătrunși de "spiritul vremii" și au încercat să țină pasul cu acesta. De altfel, preoții din sate se aflau în contact cu enoriașii, cunoscându-le gândurile și reacțiile. Ei au fost obligați de autoritățile administrative - prin intermediul celor ecleziastice proprii - să contribuie la menținerea liniștii și la îndeplinirea, de către săteni, a dispozițiilor puterii revoluționare. Având, deci, legături permanente cu locuitorii satelor, preoții au fost nu numai mentorii acestora, ci și autentici militanți pentru drepturile clerului, pentru schimbarea condițiilor de existență a acestei categorii de intelectuali și modernizarea, prin reforme radicale, a instituțiilor ecleziastice. Prin vocea și implicarea lor s-a încercat, printr-o presiune deschisă de jos, să se introducă principiile

Dr. Viorel FAUR

Profesor universitar la
Universitatea din Oradea.
Specialist în istoria culturii
moderne a Transilvaniei, în
istoria politică și militară.

democratice în viața bisericii. Revoluția era un cadru propice pentru pornirea unor asemenea inițiative, care s-au lovit de rezistența structurilor tradiționale, de la nivel de vârf, ale Episcopiei. Reținem, în acest sens, câteva considerații ale unui istoric din perioada interbelică: "îndeosebi clerul inferior, îmbetat, ori încântat de reformele reclamate în acele mișcări, dorea și voia ca ideile acele de reforme să le transporte și în viața bisericii și, cugetând a fi sosită vremea, dacă nu pentru a scutura, dară cel puțin a micșora puterea stăpânirii, ce crede a fi asupritoare, a ierarhiei bisericii mai înalte. În acest scop, ținea conferințe, conciliabile speciale, în cari - cu multă insistență - nu numai (că) a cerut și a reclamat, ci a și forțat introducerea reformelor în biserică, a insistat pentru valorarea ingerinței sale în organismul de administrare și de guvernare al bisericii".⁴ Se impune, totodată, constatarea că preoții din protopopiatul (vicearhidiaconatul) greco-catolic al Fărnașului se făcuseră cunoscuți prin acțiuni temerare, unele de factură politică, cum au fost participarea la alegerile de deputați de la Marghita (cazul preotului Ioan Munteanu), unde au susținut candidatul național, apoi organizarea adunării de la Sarcău, cu prilejul căreia a fost redactată o proclamație, de evidentă filiație blăjeană. În acest protopoiat s-a produs, fără îndoială, cea mai compactă, energică și salutară mișcare a clerului greco-catolic, care atestă o influență certă a evenimentelor de la Blaj (din 3/ 15 mai 1848) asupra unei părți a preoțimii bihorene, fapt care o propulsează dintr-un spațiu local (marcat, în unele locuri, de imobilism, incoerență și chiar teamă de nou) în cel național, caracterizat printr-o coeziune a eforturilor de renaștere generală, de afirmare a românilor din monarhia habsburgică.

Cum s-a ajuns la momentul desfășurării unui sinod în protopopiatul Fărnașului? Decizia nu a aparținut preoților din acesta, deși ei așteptau, cu înfrigurare, o oportunitate de acest fel. S-a întâmplat ca, la începutul lunii iunie, să aibă loc, la Pesta, un sinod al bisericii romano-catolice din Ungaria, cu care prilej s-a stabilit ca, în 24 septembrie, să se țină, la Strigoni (Esztergom), un alt sinod, în care să se dezbată cele mai acute chestiuni legate de starea prezentă a acestei instituții, precum și de condiția preoților romano-catolici în societatea civilă, aflată sub semnul unor înnoiri revoluționare. În conformitate cu această hotărâre, episcopul greco-catolic Vasile Erdélyi, ca membru al amintitului sinod romano-catolic, a trimis în eparhia sa o circulară⁵ (cu nr. 355), la 17 iunie, prin intermediul căreia a convocat, pentru ziua de 27 august, un sinod diecezan la Oradea. Pe ordinea de zi a acestuia figurau 26 de puncte⁶, asupra cărora urmau să se exprime, cu prioritate, participanții la sinodul eparhial orădean. Ei puteau să-și formuleze, totodată, dorințele și revendicările care vizau îmbunătățirea soartei preoțimii. Pentru ca întregul cler din eparhie, cu deosebire cel din sate, să se pronunțe în legătură cu punctele menționate și, concomitent, asupra situației lor și a instituțiilor ecleziastice, episcopul Vasile Erdélyi le-a cerut ca, în termen de 20 de zile de la primirea circularii, să se organizeze - *în fiecare district protopopesesc* - câte un sinod protopopesesc, cu prilejul căruia "clerul districtual să se sfătuiască și

să aducă decizi față cu acele obiecte și, totodată, să-și descopere și să-și propună dorințele sale"⁷ (subl. ns. - V. F.) Dezbaterile vor fi consemnate în protocol, care va fi semnat de președintele⁸ și de notarul (ales)⁹ al sinodului. Documentul va fi trimis, până la 5 august, la Episcopia Greco-Catolică de Oradea. Limba în care s-au purtat discuțiile în sinodul din protopopiatul Fărnașului a fost limba română¹⁰. În acest sinod, preoții au impus utilizarea limbii române, cu toate că administrația bisericească folosea limba maghiară. Era efectul modului cum înțelegeau ei să procedeze într-un context revoluționar, care îngăduia fiecăruia dreptul de a se exprima în limba maternă, în cadrul unei instituții religioase proprii. Preoții din acest protopoiat au crezut că este de datoria lor să examineze, în limba română, cele 26 de puncte și să-și rostească doleanțele în mod liber, fără restricții, în aceeași limbă. Altfel, ce-ar mai fi însemnat revoluția, pentru ei, dacă nici măcar acest drept elementar nu și l-ar fi câștigat? Proclamarea libertății și a egalității avea, în concepția lor, aceeași semnificație pentru toți cetățenii, fără deosebire de naționalitate, confesiune ori poziție în societate. O asemenea convingere era bazată și pe faptul că atunci era momentul cel mai potrivit pentru afirmarea drepturilor naționale și întronarea, în viața publică, a celor două principii pe care evenimentele din anul 1848 le-a răspândit cu o rară intensitate.

Preoțimea rurală, care abandona supunerea tăcută, a manifestat "unele tendințe de democratizare în conducerea Bisericii. Ea nu era împăcată cu spiritul autocratic episcopesc și râvnea la reorganizarea, pe bază sinodală, a eparhiilor, care să asigure participarea reprezentanților aleși de cler la conducere".¹¹ Acest spirit, pe care-l considerăm - dacă ne raportăm la preoți - drept revoluționar, a dominat acțiunile unor reprezentanți ai clerului bihorean, el fiind sesizabil și în răspunsurile care au fost date celor 26 de puncte în timpul dezbaterilor din sinodul protopopiatului Fărnaș. În chestiunea libertății și independenței bisericii, precum și în cea a administrării bunurilor și averilor bisericești, participanții la acest sinod au subscris la ideea "neatârării bisericii de jurisdicțiunea civilă", însă, în ceea ce privește dreptul episcopilor de a dispune de bunuri materiale, se propune ca acestea să se ia de la ei, dar nu pe "seama statului"¹², fiindcă sunt proprietatea bisericii (deci nu pot fi înstrăinate), ci pentru a fi administrate - "împreună cu alte averi și fundațiuni scolastice" - de către o comisiune (formată din preoți și mireni), cu sediul la Pesta. Guvernul nu avea decât dreptul de "superinspecțiune"¹³ în legătură cu modul cum sunt administrate aceste bunuri. Din veniturile obținute, o parte va fi repartizată "pentru dotațiunea episcopilor", "restul" fiind destinat pentru susținerea școlilor, procurarea de cărți pentru școlari și, bineînțeles, pentru asigurarea salarizării preoților¹⁴. Este limpede că preoții din districtul protopopesic al Fărnașului erau nemulțumiți de felul în care episcopul Vasile Erdélyi folosea "bunurile" Episcopiei și, ca atare, au optat pentru o soluție radicală, aceea de a transfera unei comisii neutre (alcătuită nu numai din preoți, ci și din mireni) sarcina administrării averilor bisericești, existând convingerea că aceasta ar asigura condiții materiale normale de funcționare a Episcopiei, după care, dacă

mai rămâneau venituri, ele să fie distribuite preoților și școlilor, deci și în beneficiul intelectualilor și instituțiilor rurale. În felul acesta se prefigura o distribuire corectă a "beneficiilor" Episcopiei, de care episcopul nu mai putea dispune după bunul său plac.

Punându-se chestiunea înființării "institului" pentru editarea de cărți "catolice", sinodul în discuție nu se pronunță pentru întemeierea unui institut român - cum au decis participanții la sinoadele protopopești din Lugoj și Careii Mari -, ci lasă la latitudinea oricărui cetățean să contribuie, dacă dorește, la concretizarea unei inițiative de această factură. Când a venit vorba de susținerea editării unor periodice catolice, același sinod conchide că, din "punct de vedere național", este mai important să se asigure tipărirea "unei foi bisericești la Blaj", la care să se aboneze fiecare preot român. Periodicul trebuia să sprijine, prin conținutul său politic și bisericesc, activitatea de consolidare a națiunii române, deci să servească o cauză proprie, nu una străină, chiar dacă era de natură religioasă. Remarcăm, și de această dată, modul politic de tratare a problematicei dezbătute în sinodul din protopopiatul Fărnașului. Referitor la respectarea duminicilor și sărbătorilor, sinodul insistă ca acestea să se mențină ca și până atunci, de către ambele confesiuni românești (ortodoxă și greco-catolică), pentru că numai atunci sărbătorile vor fi ținute "în una și aceeași zi"¹⁵. În ceea ce privește zilele de post, care, în cazul românilor, erau foarte multe, se cerea ca "acestea să se reducă la cel puțin jumătate", prin "dispensă episcopescă"¹⁶, ori a unei autorități eclesiastice și mai înalte.

Dezbaterile din sinod având ca obiect "completarea beneficiilor parohiale" au provocat confruntări de opinii, în final fiind adoptate hotărâri ce vizau înlăturarea practicilor existente, și introducerea unor măsuri democratice, care să determine o selecție valorică a preoților și distribuirea corectă de "beneficii" pentru aceștia. Nemulțumirile preoților față de maniera în care administrația eparhială își exercita atribuțiunile ies, cu deosebită virulență, la suprafață. A dispărut frica de episcop și membrii Consistoriului. Sinodul (altfel spus, adunarea preoților) a oferit posibilitatea, mult așteptată, de exprimare liberă a gândurilor, de formulare a unor propuneri îndrăznețe, care conțineau semne ale viitorului. Din năpăstuit cum a fost, *clerul rural* devenea - în aceste împrejurări - un factor combativ pentru schimbare, afirmându-se ca un element al progresului. Iată, de pildă, una din aprecierile formulate de preoții din districtul Fărnașului, în amintitul sinod protopopesco: "*spre a împiedica procedura arbitrară și abuzurile dominante la guvernul diecesan cu privire la conferirea beneficiilor parohiale*, întrucât cu preterarea nedreaptă a multor preoți vrednici și binemeritați, beneficiile mai bune parohiale se conferesc preoților cari, prin legături familiare cu Episcopul și cu canonicii, ori prin calumniare și denunțarea fățarnică câștigă părtinire la Episcopie, - și prin aceasta ajung în beneficii bune parohiale, ba chiar și la protopopiate -, când apoi atari preoți ocrotiți sub aripile celor de la Episcopie, în fudulia lor, devin stăpâni în guvernarea diecesei, - iar cei cu nedreptate preterați

din ce în ce își pierde zelul de cultură în via Domnului, spre dauna folosului public diecesan: *acum când, în virtutea principiului de libertate, egalitate, și frățietate, clerul districtual încă a devenit liber de a-și descoperi convingerea sa, - au hotărât ca, urmând disciplinei vigilente în biserica lui Hristos în vremile apostolice, când diaconii, preoții și episcopii se alegeau prin cler și cu întrebarea credincioșilor, parohiile să nu se mai complinească prin voturile asesorialor consistoriali, ori numai după buna chibzuială a episcopului, ci prin totalitatea voturilor din partea clerului diecesan*¹⁷ (subl. ns. – V. F.). Este avansată și modalitatea de obținere, în viitor, a posturilor vacante în parohii. Când apărea această situație, episcopul trebuia ca să anunțe concursul, precizând și data când se va desfășura. În continuare, va fi comunicată lista tuturor concurenților, astfel ca fiecare preot să aleagă (în scris, prin trimiterea unui plic închis și sigilat) pe cel pe care-l crede mai bun, așteptându-se rezultatul chiar și o jumătate de an, timp în care administrarea parohiei respective va fi efectuată de către preoții din satele învecinate, ori chiar printr-un administrator “interim”¹⁸. Plicurile cu voturi vor fi deschise într-o ședință consistorială, după care candidatul care obținea majoritatea urma să fie declarat și numit de “preot în beneficiul vacant curentat”¹⁹. Poziția clericilor din districtul Fărnașului în această problemă, extrem de sensibilă, era de un radicalism evident, deoarece încerca să scoată de sub autoritatea episcopului și a canonicilor, precum și cea a consistoriului, decizia de numire a preoților în posturile vacante, pentru a fi eliminată antiselecția, bazată pe relații, nepotisme și mijloace materiale de influențare. Dreptul de a alege devenea, în cazul că s-ar fi introdus o asemenea practică, un bun general, de care beneficiau toți preoții. Rostul instituțiilor ierarhice era numai acela de a valida opțiunea majoritară, deci de a-i conferi legalitate. Era categoric o formă democratică, ne mai întâlnită în viața bisericii, prin care putea fi ales cel care se bucura de aprecierea și încrederea majorității. Avem, prin această propunere ieșită din comun, mărturia existenței unui conflict real între clerul rural și conducătorii eparhiei, a căror atitudine conservatoare intra într-o inevitabilă contradicție cu spiritul momentului, ilustrat și prin punctele de vedere la care ne-am referit.

Referindu-se la situația preoților “incorrigibili”, care n-au putut fi îndreptați prin mijloacele canonice obișnuite, deoarece au decăzut atât de mult încât nu mai pot presta serviciile religioase, în sinod se adoptă hotărârea ca acestora să nu li se dea bani iar eventualele ajutoare primite de la stat sau din fond diecesan, să fie oferite soției și copiilor, pentru întreținerea familiei respectivului preot. La un alt punct se ia în discuție chestiunea catehizării elevilor de la școlile primare confesionale, apoi a ucenicilor și a servitorilor, stabilindu-se ca aceasta să înceapă în anii de școală și să continue în zilele de duminică și de sărbători. Preoții, pentru această muncă de catehizare, să fie remunerați.

De menționat și faptul că participanții la sinod subscriu la menținerea uzului de până atunci (atât în biserica orientală, cât și în dieceza greco-catolică de Oradea) de a “administra” în limba română “sacramentele și ceremoniile sacre”,

apelându-se numai la “formulare(le) de rugăciuni prescrise”²⁰. Totodată nu sunt de acord cu introducerea ordinului călugăresc bazilitan, care nu era necesar, fiindcă preoțimea era capabilă ca să cultive pietatea religioasă, la fel ca și respectivul ordin. Se pronunță pentru cuminecarea copiilor după ce împlinesc vârsta de 7 ani, când pot înțelege mai bine “sfînțenia actului”²¹. Resping ideea de a fi introdus un serviciu divin în preseara anului nou, pînă când acest lucru nu va fi acceptat de toți românii, adică și de cei ortodocși, care erau majoritari.

O atenție specială a fost acordată, cum era și firesc, disciplinei preoților și călugărilor. S-a insistat asupra îmbrăcăminteii preoților, mulți dintre vorbitori făcând precizarea că, atunci când se referă la întărirea disciplinei, nu se gîndesc neapărat la “portul clerical”, ci la fapte de comportament (“de transgresiuni canonice”), care să fie “pedepsite prin Ordinariat”, rămânând intact dreptul de disciplinare al bisericii, cu excepția cazurilor de crimă, homicid, statariale, “*lasae majestatis*” și “*nota infidelitatis*”²², care cădeau în competența instanțelor judecătorești. Despre “fondul instruct constatător în imobile” s-a stabilit ca, în situația că fost susținut de preot, acesta va fi restituit de parohie, în momentul când preotul se va transfera în altă localitate. Dacă ar fi fost un spațiu al altcuiva, preotul va plăti anual 3 florini pentru folosirea acestuia. Se pare însă că în protopopiat n-au existat asemenea practici.

O notă aparte, prin accentele sale antifeudale, se distinge și în modul cum este tratată de către acest sinod situația abaților și prepositurilor. După afirmațiile celor prezenți, “titlaturile pompoase și-au trăit traiul”, ele nu mai corespund “curentul(ui) vremii”²³, stărilor de lucruri din acel moment și nici viitorului. Prin urmare, oficiile ecleziastice “cu rang și titule să se șteargă”, deoarece nu conferă nimănui autoritate, aceasta urmînd să se datoreze “numai caracterului nepătat și meritelor câștigate”²⁴ de fiecare preot. Se pleda, astfel, pentru recunoașterea și impunerea valorii morale și profesionale, singurele în temeiul cărora să se facă promovarea în cadrul ierarhiei bisericești. Abordînd chestiunea introducerii rugăciunilor publice “la funcțiuni solemne, la liturghii pentru împărat, pontificare și autorități”, sinodul nu acceptă, sub acest raport, “nici o înnoire”, acest lucru fiind necesar pentru menținerea relației cu “biserica orientală”, care face aceste oficii bazându-se pe un formular “prescris în cărțile liturgice și rituale”²⁵.

O cerință realistă a fost exprimată de sinod și în legătură cu “prevederea mai bună a preoților deficienți”²⁶, hotărîndu-se ca pensia cea mai mică “să se ridice” la suma de 300 de florini. Banii necesari să se aloce din fundațiunea diecezană, ori din “surplusul averilor ecleziastice”²⁷. Și în acest punct, sinodul din protopopiatul Fărnașului se situează printre cele mai avansate adunări de pe teritoriul Crișanei. La întrebarea dacă este potrivit să se introducă exercițiile spirituale pentru cler, după norma “observată în străinătate”, s-a răspuns că acest fapt nu este posibil, pentru că unii preoți din sate, neavînd o “dotație” corespunzătoare, sunt nevoiți să efectueze munci agricole (deci nu sunt “liberi de grijile economice”), astfel că nu dispun de timp pentru a “lua parte la atari

exerciții, altcum salutare”²⁸. Sunt, totodată, condamnate “abuzurile” care se fac în timpul unor pelerinaje la mănăstiri, care “seamănă numai neîncredere între preoți și credincioși”²⁹. Ca atare, sinodul propune mai multe soluții: “ștergerea mănăstirilor” (în acest fel ar înceta pelerinajele), oprirea pelerinajelor, autorii unor abuzuri să fie pedepsiți și trimiterea unui “comisar”, care să supravegheze modul cum se desfășoară aceste manifestări. Ca parte “întregitoare a beneficiului parohial”, lectionarul³⁰ a determinat discuții vii în sinod, care decide ca acesta să se “răscumpere în bani”. Dacă ar rămânea, pe mai departe, în natură, atunci acesta să se încaseze nu de către preoți (ceea ce ar putea crea o “corelațiune ingrată” între ei și credincioșii răi platnici), ci de către antistiile comunale, ca autorități locale. Conform noilor legi, statul “se va îngriji de beneficiarea preoților”³¹, astfel că unele sinoade protopopești (cele de la Lugoj și Careii Mari³²) nu mai acceptau nici un fel de patronat asupra parohiilor. În schimb, sinodul de la Fărnaș acceptă un patronat care va suporta toate “sarcinile patronale” (plata remunerației preotului, edificarea bisericii și susținerea edificiilor parohiale).

La punctul 21 al ordinei de zi figura “alegerea episcopilor”, care – după opinia participanților la sinodul din protopopiatul Fărnașului – trebuia să se facă de către clerul din dieceză, în cel mult trei luni de când postul era vacant³³. Modalitatea va fi stabilită în parohii, deci factorul decisiv al alegerii să fie clerul de jos, realizându-se un act democratic, care anunța introducerea modernității și în această importantă activitate de validare a episcopilor. Guvernul era “dator” să-l numească pe episcopul ales, deci nu mai putea să facă manevre cu prilejul instalării unui nou episcop, cum s-a întâmplat până atunci. Fiind aleasă de toți preoții din eparhie, persoana care întrunea majoritatea devenea episcop, a cărui autoritate în fața clerului din subordine și a enoriașilor sporea considerabil, tocmai prin faptul că avea o masivă susținere din interiorul instituției, auspiciile fiind deosebit de favorabile. La rândul lor, protopopii urmează să fie aleși de clerul districtual, după care vor fi întăriți (respectiv numiți) de episcopi. Înainte de alegere cu 48 de ore, prin curier, va fi convocat sinodul protopopesec, cu prilejul căruia fiecare preot își va exercita dreptul de vot, cel care va întruni majoritatea voturilor va fi declarat protopop. Sinodul din protopopiatul Fărnașului a considerat că nu mai este necesară “aprobarea Ordinariatului”³⁴, deci autoritățile eparhiale nu mai dispuneau de exclusivitate sub acest raport, ci, mai degrabă, li s-au limitat prerogativele. Așadar, o altă mărturie despre revolta clerului de jos împotriva vârfurilor ierarhice bisericești. Era efectul imediat al evenimentelor revoluționare, care au avut un puternic impact nu numai asupra raporturilor social-politice, ci și în direcția producerii unei profunde renovări a instituțiilor spirituale.

Același sinod districtual avansează propunerea ca ameliorarea dotării preoților și a capelanilor să fie decisă de sinodul eparhial³⁵, care se va desfășura la finele lunii august. Sinodul nu s-a pronunțat nici cu privire la modul de organizare a seminarului, până când Episcopia nu va înainta un proiect propriu, pe care să-l examineze întreg clerul diecezan³⁶. Numai după realizarea acestui lucru își vor

putea expune părerile. Este, totodată, de reținut faptul că a fost acceptată utilitatea conferințelor protopopești, care să aibă ca obiect “chestiuni bisericești, parohiale și școlare”³⁷. Ele vor fi convocate de două ori pe an (înainte de Paști și toamna). O atenție deosebită a fost acordată problemelor legate de fondul viduo-orfanelor diecezan, remarcându-se o atitudine de nemulțumire a preoților față de modul cum a fost acesta administrat. De aceea, s-a pretins ca “starea” fondului respectiv să fie amănunțit prezentată, în sensul de a fi stabilită, cu exactitate, “averea” existentă în acesta, precum și sumele care au fost atribuite ca pensii. Este dezavuată “procedura” Ordinariatului în cel puțin două cazuri: acordarea, de către episcopul Vasile Erdélyi, a pensiilor pentru fetele fostului prepozit Ioan Radnothy, în suma de 500 de florini anual; atitudinea canonicului Ioan Pak, care nu a mai contribuit, ca oricare alt preot văduv, la fondul viduo-orfanelor³⁸, acesta urmând a fi obligată să respecte o asemenea obligație. Considerând acest fond drept *fond național*, participanții la sinodul din protopopiatul Fărnașului au decis ca documentele sale să fie scrise în limba română, precum și analiza “trimestrială” a situației fondului, care urma să fie cunoscută de toți preoții, pentru că este fondul lor “propriu”³⁹. Și acest sinod protopopesesc, ca și altele, a insistat să se “țină” câte un sinod protopopesesc, ori chiar două, în fiecare an. De asemenea, să se desfășoare anual câte un sinod diecezan, în cadrul căruia să “se pertracteze ... chestiuni de interes pentru mersul regulat al administrării diecezane”⁴⁰. Este, credem, evidentă dorința preoților de a comunica (liber și mai intens) între ei, precum și voința de a contribui, prin deciziile adoptate în adunările sinodale, la bunul mers al instituțiilor bisericești, la sincronizarea lor cu cerințele – tot mai evolute – ale societății.

Sinodul din protopopiatul Fărnașului a ajuns la concluzia că, în ce privește căsătoria a doua a preoților, nu poate lua hotărâri decât sinodul diecezan.⁴¹

Aceasta a fost problematica *propriu-zisă*, care – conform unor puncte transmise de episcop – a constituit *obiectul dezbaterii* în sinoadele din protopopiatele ce compuneau eparhia greco-catolică a Oradiei. În actul de convocare a acestor sinoade, episcopul a precizat că pot fi înaintate, pentru a fi supuse analizei în sinodul diecezan, și “*dorințele și propunerile clerului*”⁴². Faptul e fără precedent și a declanșat o activă implicare a clerului, care a formulat un set de propuneri menite să determine schimbări benefice în viața acestuia și a instituțiilor bisericești. Atât sinodul din Careii Mari, cât și cel din Fărnaș, au solicitat înființarea a două episcopii greco-catolice. Mai mult chiar, sinodul din Fărnaș a cerut întemeierea unei mitropolii “*pentru întreaga românie, unită într-o biserică națională*” (subl. ns. – V. F.). O asemenea cerință a fost realmente temerară, fiindcă viza refacerea unității bisericești a românilor de dincoace de Carpați, fără să menționeze însă confesiunea care va fi adoptată de toți: ortodoxă sau greco-catolică. Cum o asemenea idee, de reunificare bisericească, a fost pusă în circulație în Transilvania, considerăm că, în cazul sinodului protopopesesc de la Fărnaș, avem de-a face cu o preluare a ei și de către unii preoți din părțile vestice.

De altfel, se impune constatarea că a fost discutată chestiunea “unificării” greco-catolicilor cu greco-orientalii (ortodocșii), aceasta fiind de certă actualitate, deoarece se înregistrau și alte fenomene asociate, precum trecerea unor locuitori de la o confesiune la alta, îndeosebi la confesiunea ortodoxă. Prin urmare, era perfect explicabilă o analiză a acestei situații, ca și a condiției celor două confesiuni românești, care ar deveni mai puternice dacă s-ar reuni. Cei prezenți la sinodul din protopopiatul Fărnașului au ajuns la încheierea că este necesar ca, din punct de vedere *național*, să fie “invitați cei de confesiune gr. or., *de-un sânge cu noi*, ca să se unească cu biserica unită, în așa formă, ca, abandonându-se numirea de “unit” și “neunit”, *să fie o biserică română de rit oriental*. Spre încheierea acestei uniuni, *să se convoace o adunare poporală, unde definitiv să se hotărască acea uniune*”⁴³ (subl. ns. – V. F.). Datorită faptului că în monarhia austriacă trăiau peste trei milioane de români, care n-aveau nici un mitropolit (episcopiile românești erau dependente de mitropoliții străini “ de sânge și de neam”⁴⁴), era imperioasă intervenția guvernului pentru numirea (“prin alegere”, mai exact confirmarea de către guvern, după ce a fost ales în sinod) unui mitropolit român, cu reședința în Transilvania⁴⁵. Acest mitropolit, împreună cu episcopii “sufragani”, să aibă dreptul de a organiza, tot la trei ani, *un sinod național* (care să se desfășoare în prezența unui comisar ministerial), în care să se “pertracteze reformele chestiunilor ecleziastice poftite de cerințele vremurilor”⁴⁶. Tot în acest sinod protopopesesc s-a avansat propunerea ca viitorul sinod diecezan să se adreseze “*guvernul(ui) țării românești*”⁴⁷, ca să dispună tipărirea – cu litere latine – a “cărților rituale”⁴⁸, în vederea folosirii lor și în bisericile greco-catolice. Guvernul “diecezan” este criticat și pentru că ar fi fost “stăpânit de favorurile nepotismului”, atunci când a numit asesorii consistoriali. Ca atare, aceștia trebuie să fie aleși în sinod și să “aibă vot decisiv”⁴⁹.

Realmente interesante au fost propunerile “administrative” ale participanților în sinodul din protopopiatul Fărnașului. Ele sunt, așa cum observa un cercetător, “*direct îndreptate în contra sistemului de guvernare diecezană*”⁵⁰ și dezvăluie, fără echivoc, “neîndestulirea și neîncrederea ... unei părți a clerului față de factorii de la acelaș guvern diecezan”⁵¹. Pentru a fi cunoscute, le consemnăm:

- a. hotărârile adoptate de sinodul protopopesesc nu pot fi judecate și revizuite de Ordinariat, ci numai de sinodul diecezan;
- b. este respinsă “procedura episcopiei” ca la sinodul diecezan să ia parte numai câte un delegat dintr-un district (protopopesesc), ci – așa cum este practica în Transilvania – clerul (adică oricare preot) poate să se prezinte la lucrările acestuia;
- c. apropiații episcopului orădean, care compun Consistoriul diecezan, să fie responsabili pentru modul cum este administrată averea episcopiei;

- d. în sinodul diecezan să fie aleși, de către cler, doi reprezentanți ai acestuia, care – sub responsabilitate proprie – să contrasemneze toate dispozițiile episcopului, altfel acestea nu sunt valabile;
- e. canonicul și secretarul eparhial Iosif Pap Szilagyi, “pentru abuzurile ce le-a comis”⁵², în calitate de consilier al episcopului, să fie exclus din Consistoriul greco-catolic și să i se retragă calitatea de rector al Seminarului;
- f. tinerii care au obținut titlul de doctor să “nu poată fi aplicați la centrul de guvernare diecezană, aceștia urmând ca, mai întâi, să fie “trimiși în păstorie sufletească”, pentru a câștiga experiență de viață. Fără cunoștințe practice, în zadar se “fălesc” aceștia cu știința lor “teoretică”⁵³. În consecință, Mihai Șerban (secretar consistorial) și dr. Ioan Vancea “numaidecât să fie dispuși în parohie”.
- g. se cere, cu insistență, faptul ca, atunci când vor fi acordate, “beneficiile ecleziastice”, să nu se facă discriminări (“de origine, ori de loc”) între preoți; ele să fie conferite celor merituosi⁵⁴.

Aceste determinări finale ale sinodului din protopopiatul Fărnașului pun, din nou, în evidență raporturile preoților cu conducerea eparhiei (Ordinariatul), care nu erau deloc armonice. S-a ajuns până la a se pretinde ca autoritatea episcopului să fie diminuată considerabil, prin exercitarea unui control – de către Corpul preoțesc, prin cei doi reprezentanți ai săi – asupra dispozițiilor sale. Cea mai vehementă antipatie și-o atrăsese, prin maniera în care și-a propulsat rudele, canonicul Iosif Papp Szilagyi, pe care îl vroiau scos din funcții, deci complet anihilat. Formularea unor asemenea exigențe nu era, desigur, posibilă în vremuri normale, ci numai în împrejurări de factură revoluționară, care au permis ruperea “zăgazurilor” și manifestarea necruțătoare a spiritului contestatar, care veștejea mai ales slăbiciunile “guvernării diecezane”. Episcopul Vasile Erdélyi și oamenii săi apropiați au fost supuși unor critici virulente din partea mai multor preoți, unii dintre ei intelectuali de certă valoare, dar care au avut un destin dramatic.

Examinarea modului de desfășurare a lucrărilor sinodului din protopopiatul greco-catolic al Fărnașului, precum și a atitudinii preoților care și-au exprimat opiniile în cadrul acestuia, permite încheierea că s-au produs câteva realități semnificative, cum ar fi, spre pildă, manifestarea unui radicalism extrem de ofensiv (mai ales în direcția limitării autorității episcopului și a Consistoriului, precum și în cea a modernizării instituției episcopale, acest lucru fiind impus de eșafodajul ideatic al momentului revoluționar pașoptist) și, bineînțeles, deschiderea acestuia spre politic, prin sublinierea caracterului național al bisericii, ca apărătoare a limbii și drepturilor locuitorilor români. Dacă acest lucru s-a produs la nivel de protopopiat înseamnă că principiile revoluționare au pătruns până la baza societății românești, agenții lor fiind chiar preoții, care, printr-o admirabilă intransigență, ni se arată ca fiind oameni lucizi și dăruiți propășirii naționale.

NOTE:

1. În documente și presă, numele acestui protopopiat (vice-arhidiaconat) apare scris astfel: Farnoș, Fernăș, Fărnaș, Sfărnaș.
2. El menționează că “numai din *întâmplare* (subl. ns. – V. F.) a ajuns în posesia protocolului (Ioan Boroș, *Anul 1848 și sinoadele protopopești și cel diecesan din eparhia unită de Oradea Mare*, în *Cultura creștină*, 1922, nr. 4, p. 85). Este, totuși, un fapt pozitiv că a avut posibilitatea de a examina, cu rigoare de profesionist, conținutul documentului în discuție, el făcând, pentru noi (în situația că n-am reușit să depistăm originalul), un demers (*de intermediar*) extrem de util. Prin urmare, comentariile noastre se bazează pe conținutul întinsului studiu elaborat de Ioan Boroș, cu precizarea că avem în vedere și alte surse documentare, unele inedite (cum ar fi, de pildă, *protocolul sinodului din protopopiatul greco-catolic al Beiușului*). Adăugăm, desigur, o percepție și o interpretare actuale a ceea ce a însemnat, pentru o parte a clerului românesc, participarea la acest sinod.
3. Ioan Boroș, *Anul 1848 și sinoadele protopopești și cel diecesan din eparhia unită de Oradea Mare*, în *Cultura creștină*, 1922, nr. 4, p. 82-91; nr. 5, p. 117-122; nr. 7-8, p. 199-206; nr. 9-10, p. 273-284.
4. *Ibidem*, nr. 4, p. 82. Vezi și Constantin Mălinaș, Iudita Călușer, *Contribuții la viața și activitatea cărturarului Ioan Munteanu (1808-1860)*, în *Crisia*, 1981, p.151.
5. Textul acesteia este scris în limba maghiară (Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 83).
6. *Sinodul diecesan al Oradiei Mari*, în *Organu Național*, 1848, nr. 17, p. 77. Aceste puncte au fost stabilite de sinodul romano-catolic de la Pesta (iunie 1848).
7. Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 83.
8. Protopopul districtual.
9. De către preoții din protopopiat, prezenți la sinod, cu majoritate de voturi.
10. Ioan Boroș, *op. cit.*, nr. 4, p. 85.
11. Eugen Potoran, *Contribuții la istoria revoluției din 1848-1849 în Bihor* (lucrare în mss.), f. 27.
12. Ioan Boroș, *op. cit.*, nr. 4, p. 86.
13. *Ibidem*.
14. *Ibidem*, p. 87.
15. *Ibidem*.
16. *Ibidem*.
17. *Ibidem*, p. 89.
18. *Ibidem*.
19. *Ibidem*, p. 90.
20. *Ibidem*, nr. 5, p. 117.
21. *Ibidem*, p. 118.
22. *Ibidem*.
23. *Ibidem*, p. 119.
24. *Ibidem*.
25. *Ibidem*, p. 120.
26. *Ibidem*.
27. *Ibidem*.
28. *Ibidem*.
29. *Ibidem*, p. 121.
30. *Ibidem*.
31. *Ibidem*, p. 122.
32. *Ibidem*.
33. *Ibidem*, nr. 7-8, p. 199.

-
34. *Ibidem*, p. 200.
 35. *Ibidem*.
 36. *Ibidem*, p. 201.
 37. *Ibidem*.
 38. *Ibidem*, p. 203.
 39. *Ibidem*.
 40. *Ibidem*, p. 205.
 41. *Ibidem*.
 42. *Ibidem*, nr. 9-10, p. 274.
 43. *Ibidem*.
 44. *Ibidem*, p. 275.
 45. *Ibidem*.
 46. *Ibidem*.
 47. *Ibidem*, p. 276.
 48. *Ibidem*.
 49. *Ibidem*.
 50. *Ibidem*.
 51. *Ibidem*.
 52. Între care și “protejarea neamurilor sale” (Ioan Boroș, *op. cit.*, nr. 9-10, p. 277).
 53. Ioan Boroș, *op. cit.*, nr. 9-10, p. 277.
 54. *Ibidem*.

Dualismul ca formă de manifestare a naționalismului de existență în Austro-Ungaria

Istoriografia este frământată de întrebări de genul: cum a devenit imperiul austriac, în 1867, Imperiu Austro-Ungar? Cum a sfârșit în 1918, destrămându-se în state independente? Istoriografia a avut la început tendința să considere această explozie ca una logică, inevitabilă, rezultat al luptei naționale din imperiu contra puterii centrale de la Viena și Budapesta, care uzau de forță pentru a se menține¹. Spre sfârșitul secolului al XX-lea, în fața unei mișcări de așa-zisă “restituție” și, pe fondul multiplicării numărului de state în zonă, discursul istoriografic a devenit mai conciliant cu defunctul imperiu, căutând să demonstreze că dispariția Austro-Ungariei, în 1918-1919, a fost o mare eroare istorică, datorată voinței personale a anumitor actori “naționaliști”, având complici în conducătorii statelor învingătoare în primul război mondial, care au acționat contra interesului și voinței unui mare număr de locuitori ai imperiului².

Atât una cât și cealaltă interpretare păcătuiesc prin simplificare, căci omit un element esențial, evoluția spiritelor și condițiile economico-sociale ale perioadei 1848-1918. În cei 70 de ani lucrurile au evoluat foarte mult, în special popoarele din imperiu.

După bătălia de la Sadova, Franz Iosif era conștient că înfrângerea are și o explicație internă. Existența imperiului presupunea o reechilibrare a sistemului politic. Se vehiculau multiple formule, de la formula federalistă, preconizată de către popoarele slave, încă din vara lui 1848, și aplicată parțial în perioada 1861-1866, și până la formula dualismului cu una dintre națiunile imperiului. Finalmente a fost aleasă formula dualismului între două naționalități: austriacă și maghiară, în ciuda aspirațiilor diferite

Dr. Ioan HORGA

Conferențiar universitar la
Universitatea din Oradea.
Specialist în istorie modernă
universală și în istoria
construcției europene.

ale altor naționalități.

1. Dualismul austro-ungar expresie a naționalismului de existență. După revoluția de la 1848 și după pierderea războaielor din anii 1860 și sub presiunea forțelor modernizatoare, imperiul a fost nevoit să treacă de la o politică de întărire a absolutismului și de creare a unui stat autocrat, politică pe care o practica începând de la Maria Tereza, la o politică de acceptare și dialog cu formele pluraliste și diverse ale societății, în timp ce se menține un stat bazat pe ierarhie și autoritarism³. Acest sistem era inadecvat, iar capacitatea imperiului de a extrage resurse din provincii s-a diminuat. Pentru a-și menține posesiunile el este silit să se descentralizeze. Se permite dezvoltarea naționalismului în anumite limite, însă acest fapt va duce la o concurență între centrul imperial de la Viena și provincii, accelerând decăderea legitimității dinastice. Pentru a reda legitimitate imperiului, se proiectează diferite variante, în final oprindu-se la soluția dualismului.

Se impune să răspundem la o chestiune: de ce a fost aleasă tocmai varianta unui dualism cu Ungaria, ca soluție de rezolvare a problemei naționale din imperiu?

Un prim răspuns se găsește în evoluția internă a imperiului, între 1848-1850, și care a antrenat mediile conducătoare de la Viena la o primă reacție de autoritate și de centralizare. Însă această reacție trebuia să fie adecvată realităților sociale, economice și etnice din imperiu. Or aceste realități erau ele însele în schimbare, cuprinse într-un amplu proces de modernizare, inegal de la o regiune la alta. Pe de o parte, industrializarea Bohemiei, litoralului adriatic și a marilor orașe ale imperiului, dezvoltarea unei rețele feroviare mai dense, edificarea unui sistem bancar și comercial eficient, având drept corolar afirmarea unei burghezii de afaceri și nașterea proletariatului, au produs modificări în partea apuseană a imperiului. Pe de altă parte, transformările structurale ale regimului funciar și statutul țăranilor au contribuit la diversificarea raporturilor juridice, sociale și economice din mediul rural.

Este un fapt de necontestat că nobilimea imperiului a fost cea mai atinsă de procesul modernizării, pentru că ea constituia de mult timp fundamentul politic al imperiului, pentru că stilul său de viață și de gândire da tonul în societate. De capacitatea ei de adaptare depindea influența ei. Încă din epoca lui Iosif al II-lea, nobilimea s-a văzut confruntată cu o dublă problemă politică. Pe de o parte, ea trebuia să abandoneze în favoarea puterii imperiale, centralizatoare, realitatea administrării statului, încarnată adesea prin birocrație. Pe de altă parte, ea trebuia să dea dietelor regionale predominanță și contrapondere în raport cu puterea centrală, fapt ce o împingea să se sprijine pe particularisme regionale, ceea ce ar fi obligat-o la soluția federalizării imperiului, sinonim în viziunea ei cu disoluția puterii.

Un al doilea răspuns, trebuie găsit în forța mișcării naționale pe care nobilimea unor regiuni o ducea. În Ungaria, nobilimea, inclusiv marii magnați, a aderat în mod net la mișcarea națională; ea văzând în aceasta un mijloc de

afirmare a supremației sale politice. În Boemia situația era mai complexă, căci neînțelegerile dintre nobilimea germană și cehă nu permiteau formularea unor revendicări comune. În Galiția, Slovacia, Slovenia, Croația și Transilvania nobilimea locală se întreba asupra oportunității de a duce o luptă națională pentru a se opune puterii centrale, atunci când ea își epuiza resursele în confruntările locale cu nobilimea de alt neam. Pe de altă parte, nici soluția federalismului nu era de dorit, deoarece aceasta ar fi slăbit poziția împăratului, singurul punct stabil al imperiului, păstrătorul ordinii.

La începutul anilor 1850 a fost pus în mișcare un sistem politic prin care împăratul devenea singurul stăpân; miniștrii erau responsabili numai în fața împăratului, iar camerele erau reduse la supunere. Așa s-a născut neo-absolutismul, prin patenta din 31 decembrie 1851. El trebuia să dureze un deceniu. Sistemul se sprijinea pe devotamentul armatei, al birocrăției și pe simpatia clerului și a ierarhiei catolice. Având destulă libertate de manevră, pentru că el nu datora ascultare decât lui Dumnezeu, împăratul a putut să introducă inovații în unele domenii. Acest conservatism guvernamental, aliat centralismului de stat, a favorizat creșterea economică și deci puterea Austriei. Dacă în interior, această politică a dat bune rezultate, în schimb sinuozitățile și indeciziile din politica externă au slăbit regimul. Împăratul, avea dificultăți în a putea naviga între apropierea de Prusia și o alianță cu Franța, între o apropiere de Marea Britanie sau de Rusia. Înfrângerile Austriei, în 1859, de către armatele franco-piemonteze și în 1866, de către armata prusacă au zdruncinat încrederea împăratului în capacitatea armatei sale și în funcționarea sistemului politic, conceput în 1851.

Împăratul s-a aflat într-o mare dilemă, să continue să mențină o largă putere în mâinile sale, sau să știe să asculte pe consilierii săi, care-l sfătuiau să sacrifice absolutismul în favoarea liberalismului politic. Decizia era dificil de luat, având în vedere că liberalismul politic, îi cerea nu numai stabilirea unei noi Constituții, dar și organizarea puterilor politice în funcție de aspirațiile naționale. Ori, în sânul regiunilor imperiului existau poziții diverse, nuanțate funcție de compoziția etnică, funcție de ponderea relativă a burgheziei, nobilimii și țărănimii, funcție de tradițiile istorice locale și funcție de situațiile născute din contextul internațional.

Având în vedere complexitatea situației, împăratul a oscilat între federalism, care se sprijinea pe respectul individualităților istorico-politice, așa cum se gădea în diploma din 20 octombrie 1860, și centralism, nuanțat prin librelism așa cum era în diploma din februarie 1861⁴ sau sfârșind în suspendarea acestei diplome în septembrie 1865 și începerea negocierilor cu principalii opozanți ai politicii sale, maghiarii. Aceștia doreau o a treia soluție, situată între federalism și centralism, *dualismul*, adică împărțirea responsabilităților între două entități politice distincte Austria și Ungaria.

Un al treilea răspuns referitor la alegerea soluției dualismului, se găsește în raportul de forțe politice din interiorul imperiului. Aristocrația maghiară sprijinită de către o burghezie naționalistă a afirmat fără încetare ideea că trebuie să obțină deplina recunoaștere a individualității sale; ea evoca trecutul “mitic”⁵ al marelui regat al Ungariei și acțiunile democratice-revoluționare din 1848-1849, pentru a justifica teoria existenței “consubstanțiale” a imperiului⁶, prin individualitățile istorico-politice, diferite de individualitățile etnico-lingvistice⁷.

Pentru a face presiuni asupra puterii centrale, deputații Dietei Ungarice au refuzat, în 1861, să mai participe la lucrări, atâta vreme cât Viena nu recunoștea Constituția din aprilie 1848. Șefii partidelor maghiare au propus soluții diferite pentru ieșire din impas, care mergeau de la egalitate deplină până la independența totală, însă toate aveau același numitor comun, obținerea unui statut particular demn de națiunea maghiară. Beneficiind de poziția lor în imperiu, de o rapidă dezvoltare economică și culturală, la care o contribuție semnificativă au adus-o evreii, maghiarizați puternic după 1848, și o coeziune reală în jurul sentimentului național constant exaltat, maghiarii puneau o redutabilă problemă Vienei.

Alternativa unui dualism cu Boemia era puțin realizabilă, deoarece nu exista o puternică unitate internă în această provincie, deși sub raport economic era mai apropiată. Bunăoară, nobilimea din Boemia era compusă din familii de origine germană și cehă. La unii se dezvoltase un sentiment național ceh în revendicarile lor de respect a particularismului boem, în timp ce ceilalți, deși la ei funcționa un patriotism boem, erau mai atașați ideii de a rămâne niște fideli supuși ai imperiului⁸. Formulele avansate de către cele două elite politice erau diferite. Cehii doreau să copieze modelul maghiar de revendicare a unui stat propriu, legat de Austria prin coroana Sfântului Wenceslaw, în schimb nobilii germani refuzau crearea unui stat boem de națiune cehă, în numele egalității în drepturi ale celor două comunități (germanii reprezentau 38% din populație).

De asemenea alternativa unei asocieri cu Croația era și mai utopică. Existența unei Diete croate putea să fie fundamentul politic al unei autonomii. Croații puteau fi considerați mult mai de încredere decât maghiarii sau chiar boemii pentru atitudinea lor în timpul evenimentelor din 1848-1849. Însă, existau o serie de incongruențe care împiedecau o colaborare practică. Pe de o parte, dezvoltarea economică și formarea unei identități naționale nu erau încă vizibile, pentru a fi luată în considerare o eventuală autonomie a acestei provincii și o colaborare politică. Pe de alta parte, numărul mare al populației de alte naționalități – sârbi, sloveni și dalmați – nu permitea un dialog cu o singură naționalitate.

Un al patrulea răspuns rezidă în faptul că soluția federalismului, care putea să fie o alternativă la acest mozaic de popoare, putea să ducă la ruinarea imperiului prin tendințele centrifuge și prin confruntarea care-i putea opune pe conservatori liberalilor pe fondul afirmării, descentralizării și al privilegierii soluției naționale.

În ochii consilierilor lui Franz Iosif, soluția dualismului era cea mai puțin rea dintre toate. Bunăoară, prin intermediul acestei soluții, conservatorii, care erau numeroși și puternici în corpurile politice, în birocratie și în armată și care dispuneau de o presă activă, au trebuit să se înțeleagă cu liberalii. Aceștia din urmă, întăriți prin evoluția economică și socială, au înțeles că ar putea găsi un teren de înțelegere cu Franz Iosif, dacă îi vor lăsa la dispoziție două sectoare rezervate, diplomația și direcția armatei. O Constituție care fixa puterile reciproce ale monarhului și camerelor, în special a Camerei inferioare, putea să garanteze bunul drum către această colaborare, în schimb sistemul centralizator oferea bune avantaje pentru continuarea creșterii economice.

De aici a rezultat un paradox. Liberalii și conservatorii se puteau înțelege pentru a guverna Austria. Acest prim paradox a fost însoțit de un altul. Refuzul maghiarilor de a colabora în Dietă putea să fie un exemplu periculos pentru celelalte naționalități, obligând Viena să regleze cu prioritate această problemă. În aceste circumstanțe, maghiarii au avansat o soluție; ei au asociat cererea unui statut specific pentru Ungaria de ideea unei Constituții pentru imperiu, care să asigure un partaj al puterii între cele două state, ceea ce era pe placul liberalilor austrieci, apărătorii principiului constituționalismului. Astfel, în mod paradoxal, liderii maghiari, în special Ferenc Deak, cerând recunoșterea individualității istorico-politice pentru Ungaria, au solicitat ca acest principiu să opereze discriminatoriu în raport cu alte individualități istorico-politice, ceea ce era pe placul conservatorilor austrieci. S-a ajuns în septembrie 1865, printr-un manifest imperial, să fie anunțată deschiderea negocierilor cu Dieta Ungariei⁹. Este posibil ca înfrângerea de la Sadowa să fi grăbit procesul de înfăptuire a dualismului (*Ausgleich*).

Conform compromisului dualist, Franz Iosif devenea împărat al Austriei și rege al Ungariei, el încoronându-se la 8 iunie 1867, la Buda. Șef al armatelor celor două state și responsabil unic al politicii externe, el încarna legătura esențială între Austria și Ungaria. Un acord vamal pe zece ani instituia liberul schimb între cele două state, de asemenea s-au stabilit modalitățile de finanțare comună a unor lucrări. Însă, pentru restul domeniilor, separarea era totală - două guverne, două armate, două parlamente și două capitale -; ele încununau peisajul politic din Cisleithania (partea apuseană a Imperiului) și Transleithania (partea răsăriteană).

Cele două părți sperau să aibă de câștigat de pe urma compromisului. Însă, încă din start, acesta era pus în dificultate datorită strategiilor diferite cu care opera fiecare.

Liderii maghiari concepeau Ungaria ca un stat național unitar, în sensul occidental al cuvântului, ceea ce însemna existența unei singure naționalități, cea maghiară, când de fapt Ungaria era un stat multinațional cu o puternică majoritate ne-maghiară¹⁰. Elita maghiară a încercat să-și conserve supremația printr-o politică opresivă de dominare, excludere și maghiarizare. Maghiarizarea a fost silită, în afară de cazurile de asimilare voluntară a numeroși evrei și germani¹¹.

În constituția maghiară exista o prevedere prin care se acorda tuturor cetățenilor maghiari de alta limbă maternă drepturi civile egale și utilizarea liberă a limbii materne în administrație, învățământ primar și secundar, dar această prevedere nu a fost onorată nici în literă și nici în spirit¹². Conform compromisului din 1867, austriecii i-au lăsat pe croați, sârbi, slovaci și români “la mila nu prea mare a maghiarilor”¹³. Lecția de aici este evidentă: un stat național nu este posibil acolo unde există grupuri etnice cu o puternică coeziune de comunitate și un anumit grad de conștiință națională.

Strategia austriacă era complet diferită. Exista o majoritate a slavilor în Austria care se opunea tradiției germane de conducere și tradiției curții austrice, însă slavii nu erau uniți. Varietatea situațiilor a permis utilizarea mai multor metode pentru rezolvarea acestei probleme. Aceasta cuprindea un federalism limitat pentru Galiția, conjugat cu compromisuri locale și regionale sau pur și simplu prin învrăjbirea unora împotriva altora.

Abordarea problemei naționalităților în Austria a fost legată de faimosul articol 19 al Constituției austrice, care asigura dreptul inviolabil al oricărui grup etnic de a-și conserva și cultiva naționalitatea și limba, prin educație, administrație și viață publică. Naționalitățile nu erau considerate etnii legale, dar aplicarea deciziilor în cazurile individuale ale guvernelor locale autonome au efectul de recunoaștere a naționalităților ca atare. Numeroase decizii luate pe baza articolului 19 au avut efecte neașteptate, dar neintenționate. Ele au înstrăinat naționalitățile una de alta, ducând la etnicizarea politicii Austriei, consecință care s-a păstrat mai departe în viața politică a statelor succesoare¹⁴.

2. Alte forme de dualism. Atitudinea restrictivă a compromisului austro-ungar nu a fost pe placul naționalismelor mai avansate din imperiu. Popoarele slave au avut sentimentul că acordul austro-ungar le viza direct. Geopolitica celor două entități, Cisleithania și Transleithania, nu corepunea realității istorice.

Prima se prezenta sub forma unui arc de cerc care mergea din Bucovina până în Dalmația, înglobând populații diverse, de la cele de limbă germană, la cele slave – rutenii, polonezii, cehii, slovaci și slovenii - până la cele de limbă latină – italienii și românii. Fiecare dintre aceste popoare avea situații și aspirații diferite. Bunăoară, slavii nu se considerau egali între ei, dezvoltarea lor economică și culturală era foarte inegală, de asemenea greutatea lor politică era inegală; în fine, privirile lor către exterior erau diferite, în special față de Rusia. Exemplu, polonezii din Galiția erau profund ostili Imperiului țarist ei privind cu mai multă simpatie către Austria, în timp ce confrății lor cehii aveau mai multă considerație pentru Rusia.

Transleithania îngloba între altele Slovacia, Transilvania, Croația și Slavonia, regiuni cu o populație foarte diversă, din care 2/3 erau catolici, o bună parte erau ortodocși și protestanți, iar vorbitorii de maghiară erau în minoritate.

Privind în ansamblu lucrurile, naționalitățile din Imperiul austro-ungar nu au atins toate același nivel al conștiinței sentimentului lor național. În afara

Ungariei, Boemia părea cea mai avansată pe această cale, sub rezerva că atât cehii cât și germanii se confundau cu aceeași identitate, identitatea boema. Însă, chiar în rândul cehilor, adică a celor care puteau constitui nucleul unei identități naționale boeme existau diferențieri politice, între *vechii-cehi* și *tinerii-cehi*, având atitudini radicale și anticlericale. Toți aceștia refuză să se lase închiși în sistemul unei potențiale autonomii statale boeme, în cadrul imperiului; ei erau mai deschiși către un pan-slavism pro-rus.

A. Negocieri pentru un dualism austro-boem. Inspirați de colegii maghiari, deputații cehi în Dietei Boemiei și în Reichsrath-ul de la Viena au boicotat lucrările celor două adunări. Partidul național ceh, într-o declarație din 22 august 1868, redactată de către Fr. Palacky, a denunțat baza legală a dualismului austro-ungar deoarece prin acest act coroana Sfântului Wenceslaw a fost atribuită în mod abuziv unui nou stat, Cisleithaniei, în ciuda celor convenite în 1627. Se pune problema reînnoirii contractului care trebuia să lege Austria de Boemia printr-o negociere între depozitarii legali ai coroanei și puterea de la Viena.

Începând din 1869 au început discuții pe această temă între ministrul de externe al imperiului, Beust și liderii Boemiei; ele vor dura trei ani, când se vor încheia cu un compromis elaborat între puterea centrală și reprezentanții Boemiei, compromis care nu a fost aplicat niciodată. În principiu delegații Boemiei obțin recunoașterea dreptului statului lor. Un nou statut a fost elaborat pentru Boemia și Moravia, care delimita afacerile comune în cadrul Cisleithaniei de afacerile specifice, gestionate de către un guvern local; se garanta egalitatea în drepturi a cehilor și germanilor, iar Franz Iosif urma să se încoroneze rege al Boemiei la Praga¹⁵.

Aceste revendicări susținute de către Boemia ascund multe ambiguități. Pe de o parte, germanii se temeau că apărând o a treia entitate în imperiu, dominată de un popor slav, va duce la pierderea unora dintre pozițiile lor politice, economice și culturale la nivelul Cisleithaniei. Temerile lor erau împărtășite și de ampla campanie economico-politică de cumpărare de mari proprietăți funciare de către grupurile bancare naționale cehe, având drept scop să consolideze poziția cehilor în Curia marilor proprietari, determinantă pentru obținerea unei majorități în Dieta sau în Reichsrath. Această teamă o găsim la nivelul întregii Austrii, la liberalii care erau defavorabili federalismului sau oricărei soluții comparabile, cum era trialismul austro-ungaro-boem¹⁶.

Să fie această opoziție determinantă pentru decizia lui Franz Iosif de a refuza în octombrie 1871 compromisul austro-boem, după ce el fusese terminat de negociat în august-septembrie 1871? Incontestabil că opoziția furioasă a șefului guvernului maghiar, contele Gyula Andrassy, a cântărit mult. El nu putea admite ca Boemia să facă concurență Ungariei, ceea ce putea incita celelalte națiuni slave sau pe români să forțeze poarta federalizării imperiului. Pe o poziție similară s-a situat și ministrul de externe, Beust, care credea că o Boemie dominată de cehi va întări ponderea slavilor în imperiu, fapt ce ar fi contraproductivă apropierei austro-

germane survenită după întâlnirea dintre Wilhelm I și Franz Iosif, în vara lui 1871. Un dualism cu Boemia putea să ducă la o posibilă confruntare cu Germania pe tema naționalității germane din provincie ceea ce era de neimaginat. Soluția dualismului austro-ungar însemna nu numai o consolidare a poziției puterii centrale în interior, dar și cea mai bună direcție în politica externă; Austria avea teren deschis către bazinul Dunării și către Europa Sud-Estică. Succesele Prusiei din 1870-1871 spulberaseră definitiv speranțele unei revanșe pentru bătălia de la Sadova. Austria a înțeles că trebuie să fie în relații mult mai bune cu Berlinul decât cu Parisul, dacă dorește să ducă o politică de mare putere.

B. Dualismul austro-polonez. Federalismul limitat, stabilit prin compromisul habsburgic cu aristocrația poloneză, în 1869, reproduce, la scara mai mică, compromisul austro-ungar din 1867. Compromisul cu elita poloneză a dat acesteia controlul complet asupra Galiei precum și dominația asupra rutenilor (43,7% din populație) și evreilor (11,8%). Ca și în Ungaria, instituțiile poloneze și-au menținut dominația și limba poloneză, prin practica alegerilor corupte și prin politici de înfrânare culturală. Toate acestea au transpirat odată cu aprobarea tacită de către autoritățile austriece a politicii poloneze în schimbul unei atitudini binevoitoare a deputaților polonezi în Reichsrath-ul Austriei¹⁷.

C. Alte exemple de dualisme. Aici pot fi încadrate dualismele locale. Primul este dualismul dintre cehi și germani în Moravia, încheiat în 1905. Așa cum arăta Robert Luft, acest compromis este rezultat din niște condiții unice întâlnite în Moravia și el nu a putut fi aplicat nici în vecinătatea imediată, în Boemia¹⁸. Excluzând utilitatea sa limitată, ca model pentru rezolvarea conflictelor naționale, compromisul din Moravia are câteva trăsături negative.

Acest acord nu are atributele unui compromis, ci este vorba de o separare a cehilor și germanilor sau o “pacificare prin separare”¹⁹. Stabilirea registrelor civile cehe și germane cerea tuturor locuitorilor să aleagă una dintre naționalități, dar includerea în registre nu era o problemă de decizie personală, ci naționalitatea era decisă de autoritățile imperiale pe baza unor criterii “obiective”, culese prin investigații oficiale²⁰.

O alta trăsătură negativă a compromisului moravian a fost caracterul său nedemocratic. Compromisul includea principii generale, dar nu drepturi cetățenești egale. Guvernul de la Viena și curtea imperială au sprijinit acest compromis pentru că se opunea introducerii votului universal și egal pentru toți bărbații la alegerile din dietele provinciilor. Mai mult chiar, compromisul întărea poziția privilegiată a aristocrației morave și a minorității germane, dând fiecăreia o mare și disproporționată parte din puterea politică, fapt ce bloca orice schimbare fundamentală în cadrul compromisului²¹.

Compromisul moravo-austriac, la fel ca și cel încheiat în 1910 între 5 naționalități din Bucovina, este o formă a naționalismului de existență, ce a făcut parte dintr-o strategie a Vienei menită să conducă, în contextul liberalizării structurilor politice din imperiu, la o întărire a autorității. Era o strategie cu același

numitor comun, învrăjbirea naționalităților între ele, bine nuanțată în cazul compromisului austro-ungar, în sensul dezinteresului Vienei față de politica de deznaționalizare forțată practică de Budapesta în zona sa de responsabilitate, sau pur și simplu respinsă în cazul compromisului austro-boem. Miza acestui joc era "să mențină un mai mare sau mai mic echilibru și o egală distribuție a nemulțumirilor între cele mai importante naționalități"²², pentru a păstra puterea pentru coroană și consiliul de miniștri, dar și pentru a menține liniștea internă necesară pentru menținerea imperiului. Reversul acestui joc era acela că întărea elitele naționale, dar și rivalitățile naționale, care îl vor măcina din interior, încât în pragul primului război mondial el era doar o structură politică ce rezista datorită prestigiului împăratului. El se sprijinea pe naționalisme de existență anacronice cum erau dualismele enunțate, aflate în conflict cu alte forme ale naționalismului de existență, care aveau forme de structurare mai mult sau mai puțin evidente, ce mergeau de la austro-marxism, la federalism și până la secesiune.

Note:

1. Vezi interesanta analiză făcută istoriografiilor pro și contra la Solomon Wank, *Some Reflections on the Habsburg Empire and Its Legacy in the Nationalities Question*, în *Austrian History Yearbook*, XXVIII, 1997, pp. 131-146.
2. Alan Sked, *The Declin and Fall of the Habsbourg Empire, 1815-1918*, London, 1989; Barabara Jelavich, *Modern Austria: Empire and Republic 1880-1986*, New York, 1987; F. R. Bridge, *The Habsbourg Monarchy among the Great Powars 1815-1918*, New York, 1990; Istvan Deak, *Beyond Nationalism: A Social and Political History of Habsbourg Officer Corps 1848-1918*, New York, 1990; Francois Fejtő, *Requiem pour un empire defunct*, Paris, 1989.
3. S. Wank, *op. cit.* p. 134. Pentru raporturile dintre dinastie și populație după 1848 vezi: Helmuth Rumpler, *Die Rolle der Dynastie im Vielvölkerstaat des 19 Jahrhunderts*, în *Probleme der Geschichte Osterreichs und ihrer Därsstellung* (ed. Herwig Wolfram, Walter Pohl), Wien, 1991, pp. 165-175
4. Camil Mureșan, *Modernizarea Imperiului habsburgic în secolul al XIX-lea*, în *Relații interetnice în zona de contact romano-maghiaro-ucrainiană din secolul al XVIII-lea până în prezent*, Satu Mare-Tubingen, 1999, p. 22.
5. René Girault, *Peuples et nations d'Europe au XX-ème siècle*, Paris, 1996, p. 184.
6. *Ibidem*.
7. Jean Bérenger, *L'Autriche-Hongrie (1815-1918)*, Paris, 1994,, p. 37.
8. J. Macek, E. Mândru, *Histoire de la Boheme des origines a 1918*, Paris, 1984., p. 302.
9. Ioan Chiorean, *Geneza și sfârșitul imperiului austro-ungar*, Tg-Mureș, 1995, p. 27.
10. În 1867 numai 46 % din populația Ungariei avea ca limbă maternă maghiara; în 1910 era de 48,1%, cf. *Magyarország története 1848-1890*, vol. II, Budapest, 1979, p. 1333 citat de I. Chiorean, *op. cit.*, p. 72.
11. S. Wank, *op. cit.*, p. 142.
12. Zoltan Szász, *Die Ziele und Möglichkeiten der Ungarischen Regierungen in der Nationalitätenpolitik*, în *Gesellschaft, Politik und Verwaltung in der Habsburgermonarchie 1830-1918* (ed. Ferenc Glatz und Ralph Melville), Stuttgart, 1987, pp. 327-341.
13. S. Wank, *op. cit.*, p. 143.
14. Gerald Stourzh, *The Multinational Empire Revisited: Reflections on Late Imperial Austria*, în *Austrian History Yearbook*, XXIII, 1992, pp. 19-20.
15. Vezi J. Macek, E. Mandru, *Histoire de la Boheme des origines à 1918*, Paris, 1984.

-
16. R. Girault, *op. cit.*, pp. 187-188.
 17. S. Wank, *op. cit.*, p. 144.
 18. Robert R. Luft, *Die Mittelpartei des mährischen Grossgrundbesitzes 1879-1918*, în *Die Chance der Verständigung. Absichten und Ansätze zu übernationaler Zusammenarbeit in den böhemischen Ländern 1848-1918* (ed. Ferdinand Seibt), München, 1987, p. 218.
 19. G. Stourzh, *Ethnic Attribution in Late Imperial Austria: Good Intention, Evil Consequences*, în *The Habsburg Legacy: National Identity in Historical Perspective* (ed. Ritchie Robertson and Edward Timms), Austrian Studien, Edinburgh, vol. 5, 1994, p. 72.
 20. Idem, *The Multiantional....*, p. 20.
 21. S. Wank, *op. cit.*, p. 145.
 22. Dennison Rusinow, *Ethnic Politics in the Habsburg Monarchy and Successor States: Three Answers to the National Question*, în *Nationalism and Empir: The Habsburg Monarchy and the Soviet Union* (ed. Richard L. Rudolph, David F. Good) New York, 1992, p. 254.

Veronica TURCUȘ

Alexandru Marcu (1894-1955) și renașterea italiană. Activitate științifică și inițiative culturale

Alexandru Marcu (1894-1955) rămâne, în cultura română, cel mai mare italianist. S-a afirmat atât în plan științific - istorie și istoria literaturii -, cât și în cel literar, prin numeroasele sale traduceri din italiană în română și din română în italiană. Demnitățile deținute, în aparatul universitar și în viața politică românească din perioada celui de-al doilea război mondial, i-au permis să sprijine legăturile cultural-științifice româno-italiene, devenind unul dintre cei mai asidui propagatori ai culturii italiene în România interbelică.

Născut la 30 decembrie 1894 la Burdujeni, județul Botoșani, Alexandru Marcu cunoaște mediul cultural craiovean antebelic, unde studiile gimnaziale și liceale își vor pune benefica amprentă asupra formației sale intelectuale.

În perioada primului război mondial urmează cursurile Facultății de Litere a Universității din București, numărându-se printre discipolii profesorului italian Ramiro Ortiz. Pregătirea în domeniul italianisticii va fi continuată la Universitatea din Florența, unde își va susține doctoratul în litere (1922) cu o teză despre Ippolito Nievo. În 1922 când, datorită eforturilor lui Vasile Pârvan, s-a înființat Școala Română din Roma, Alexandru Marcu s-a numărat printre primii săi membri.

Perioada studiilor romane (1922-1924) a fost fecundă pentru activitatea sa științifică. În acești ani au fost elaborate valoroasele sale studii de tinerețe: *Riflessi di storia rumena in opere italiane dei secoli XIV e XV* (1923), *Un pittore rumeno all'Accademia di S. Luca. Giorgio Tatarescu* (1923), *Romanticii italiani și românii* (1924) și *La Spagna ed il*

Drd. Veronica TURCUȘ

Cercetător științific la Institutul de Istorie din Cluj-Napoca și Scola Normale Superiore Pisa, specialistă în istorie contemporană universală, în bibliografie istorică și raporturile româno-italiene.

Portogallo nella visione dei romantici italiani (1924). Se observă încă din aceste prime lucrări științifice preferința pentru abordarea a două mari teme (istoricul raporturilor culturale româno-italiene de-a lungul secolelor și noile dimensiuni ale acestora în contextul perioadei romantismului), orientare rămasă constantă de-a lungul întregii sale activități.

Întors la București, Alexandru Marcu devine profesor de italiană, apoi docent universitar, din 1925, iar din 1926 conferențiar de limba și literatura italiană la catedra condusă de profesorul Ortiz. Munca sa științifică se concretizează în acești ani printr-o vastă activitate de traducere din literatura italiană a unor texte lirice și narrative, publicate în paginile principalelor reviste culturale române ale vremii.

Urmând acestei prime perioade de afirmare culturală și științifică a lui Alexandru Marcu, vom distinge două etape în activitatea sa: anii 1926-1933, ai "tinereții" științifice (perioadă de care se leagă atât una dintre cele mai importante scrieri ale sale, *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice a României (1848-1877)*, publicată în 1930, prin care autorul încerca să explice rolul ideologiei mazziniene în renașterea românească din secolul al XIX-lea, lucrare premiată de Academia Română, cât și versiunea românească a *Divinei Comedii*, ieșită de sub tipar între anii 1932-1934), și anii 1934-1944, perioadă de deplină maturitate și consacrare științifică, devenind profesor și titular al Catedrei de limba și literatura italiană a Universității bucureștene.

De-a lungul întregii sale activități literare și științifice a fost colaborator al unui impresionant număr de reviste interbelice, de la *Vieața Nouă*, *Sburătorul*, *Lamura* sau *Gândirea*, care i-au publicat scrierile și traducerile de tinerețe, la *Revista Fundațiilor Regale* sau *Universul Literar*, care au făcut loc în paginile lor traducerilor și lucrărilor din ultimii ani de creație ai italianistului. Credincios programului său de a face cunoscută cultura italiană în România, Alexandru Marcu publică atât în periodice de prestigiu și de largă difuziune în România vremii, cât și în revistele regionale. Studiile și scrierile sale literare sunt prezente atât în *Memoriile Secțiunii Literare* ale Academiei Române, în *Revue Historique du Sud-Est Européen*, *Convorbiri Literare*, *România Literară*, *Viața Românească* sau *Adevărul Literar și Artistic*, cât și în reviste ca *Analele Dobrogei* și *Latinitas* de la Constanța sau în *Datina*, care apărea la Turnu Severin. Se poate remarca o legătură specială cu mediul cultural craiovean (în orașul studiilor sale liceale Marcu a publicat o serie de cărți la Editura "Scrișul Românesc" și articole în *Ramuri* și în revista *Scrișul Românesc*) și cu cel orădean (*Familia* sau *Cele Trei Crișuri* deschizându-și paginile lor scrierilor italianistului). Colaborarea cu *Cele Trei Crișuri* a început în 1929 cu o traducere din Raffaele Calzini, continuată de o serie de studii, din 1934, privind Italia, atât cea a istoriei și artei, a lui Dante, a instituțiilor românești de acolo, cât și cea a realizărilor fasciste. În revista orădeană *Familia* Alexandru Marcu a început să publice din 1935, în contextul apariției celei de-a treia serii a publicației. Materialele privesc în special descrieri de călătorie în Italia,

prezentarea personalităților de seamă ale culturii italiene (Papini, Leopardi) sau actualități culturale din Peninsulă.

De numele lui Alexandru Marcu se leagă și reorganizarea pe noi principii, științifice, a revistei de cultură italiană *Roma*, devenită *Studii Italiene*, precum și o amplă activitate de transpunere în limba română a dramaturgiei italiene.

Pentru întreaga sa contribuție în domeniul italianisticii, Alexandru Marcu a primit, în 1940, premiul "San Remo" al Academiei Italiene și, în același an, Academia Română îl va desemna membru corespondent.

În calitate de Ministru subsecretar de stat al Propagandei Naționale (1941-1944) a contribuit la dezvoltarea relațiilor culturale româno-italiene, organizând numeroase manifestări artistice și științifice. După 23 august 1944 a fost îndepărtat din guvern, exclus din Societatea Scriitorilor Români, iar din 1945 eliminat chiar și din Universitate. Arestat în mai 1946, a fost condamnat în 1948 la 12 ani de temniță grea. A murit în închisoare, la 27 februarie 1955, la vârsta de 61 de ani, asupra vieții și operei sale lăsându-se, timp de decenii, o nejustificată tăcere.

Perioada 1933-1944 din activitatea sa creatoare va rămâne definită de lucrările sale asupra **Renașterii italiene**. Interesul lui Marcu pentru acest domeniu este vizibil îndeosebi din anul 1936, atât în activitatea sa universitară (cursurile consacrate Renașterii), cât și în cea științifică, publicând între 1937-1943 o serie de studii și cărți pe această temă. În *Revista de Filosofie* a lui C. Rădulescu-Motru - numărul 2/1937 - Marcu va publica o documentată cercetare asupra lui Vittorino da Feltre¹, de fapt reluarea în amănunt a unei figuri din Renașterea italiană din cursul cu același titlu ținut la Facultatea de Litere din București în anul 1936-1937². Acest amplu și bine documentat studiu - "Vittorino da Feltre. Un pedagog din Renaștere" - apărut în același an și în extras, sub forma unei cărți, oferă atât o prezentare informată asupra personalității și operei profesorului italian, cât și o imagine de ansamblu asupra mișcării pedagogice din părțile Veneției la începutul secolului al XV-lea.

În anul 1938 vor apărea alte trei studii asupra Renașterii italiene: *Reflexe de istorie românească în pictura Renașterii*", publicat în *Universul Literar*, mai mult un articol privitor la Expoziția portretului italian organizată la Belgrad, evenimentul prilejuindu-i lui Marcu reflecții asupra lui *Filippo Scolari* a lui Andrea del Castagno³; "Sigismondo Malatesta și Isotta", apărut tot în *Universul Literar*, cu mențiunea că este un fragment din cartea *Figuri feminine din Renaștere*, în curs de publicare la Editura "Cartea Românească"⁴ și studiul asupra epicii italiene în secolele XV-XVI, intitulat *Epica Renașterii*, apărut în *Revista Fundațiilor Regale* în limba română și în italiană, în în același an, în *La Rinascita* din Florența, revista recent înființatului Centro Nazionale di Studi sul Rinascimento condus de Giovanni Papini⁵.

Lucrarea *Figuri feminine din Renaștere prezentate de Alexandru Marcu* apare în anul 1939, sub auspiciile "Cărții Românești", într-o ediție de lux (douăzeci dintre exemplare sunt tipărite pe hârtie specială și poartă semnătura autografă a

autorului); cele trei părți ale cărții sunt, fiecare, o reliefare foarte bine documentată și scrisă cu delicatețe și talent a câte unei femei celebre a Renașterii italiene: "gentildonna" florentină Alessandra de'Bardi, Isotta din Rimini - iubită a puternicului condottier Sigismondo Malatesta - și Parisina Malatesta - căsătorită cu Niccolo d'Este. Autorul insistă îndeosebi asupra atmosferei secolului al XV-lea, a vieții și obiceiurilor zilnice ale frumoaselor timpului, studiind în mod special interesul deosebit pentru artă, întrevăzut în cele mai interesante și cotidiene manifestări ale sale (arta lucrului manual al femeilor, arta înfrumusețării lor etc.)⁶. Prin această lucrare Al. Marcu reușește să introducă în metodologia cercetării istorice noua dimensiune a istoriografiei cu accente spre explorarea cotidianului și o fină introspecție metodologică într-o epocă în care pozitivismul riguros și adesea pernicios pentru o evoluție conceptuală greva istoriografia. Tocmai modul acesta de abordare va face din întreaga carte un veritabil preludiv al lucrării sale de sinteză *Valoarea Artei în Renaștere*.

Figurile feminine s-au bucurat de o bună primire la public, mai ales datorită stilului utilizat de autor pentru prezentarea informației istorice. Acest lucru este confirmat și de recenziile favorabile apărute în presa vremii (lucrarea este semnalată și apreciată în variate publicații literare, de la *Universul Literar*, *Adevărul Literar și Artistic*, *Curentul*, *Magazin Literar* la *Viața Românească*, *Gândirea*, *Meșterul Manole* etc.)⁷. În general, toți recenzenții insistă asupra bogăției de informație a cărții, asupra talentului cu care autorul a reușit să o prelucereze, a importanței lucrării din perspectiva reliefării unei epoci și, nu în ultimul rând, asupra calității grafice deosebite, care o face și din acest punct de vedere un eveniment editorial. Leon Diculescu, în prezentarea făcută cărții în revista *Viața Românească*, pune accentul pe valoarea ei din perspectiva introspecției unei epoci, arătând că figurile feminine ale lui Marcu "aparțin în întregime unei acțiuni culturale, politice, sociale, fiind mai întâi momente ale unei civilizații și care numai în această măsură, atrag luarea aminte și asupra vieții lor intime"⁸. Vintilă Horia, în recenzia consacrată cărții, publicată în revista *Meșterul Manole*, aprecia că lucrarea lui Marcu "e mai mult o expunere documentată a mediului și a momentului, decât o exaltare a celor trei figuri", neavând intenții biografice, "căci viața celor trei femei e numai un prilej pentru a desvălui fresca intimă a epocii"⁹; iar Constantin Fântâneru, prezentând cartea în "Universul Literar" din 6 mai 1939, lauda talentul literar al autorului și forma exterioară a *Figurilor feminine*, apreciind că "Alexandru Marcu a alcătuit o carte frumoasă ca o bijuterie amintitoare prin gust și subtilitate a acestei sublime Renașteri"¹⁰.

Cartea fundamentală a lui Al. Marcu, *Valoarea Artei în Renaștere*, apărută în 1942, este precedată de publicarea a două capitole ale ei în *Revista Fundațiilor Regale* în anul 1941 (*Simțul armoniei în Renaștere* și *Realitate și artă în Renaștere*)¹¹. Tipărirea ei, de fapt definitivă concretizare a preocupărilor autorului în domeniu, coincide cu o altă realizare a lui Al. Marcu în sfera istoriei relațiilor româno-italiene și, mai ales, în ceea ce privește cultivarea culturii italiene în

România: constituirea, la 12 noiembrie 1942, a Centrului de Studii asupra Renașterii - secțiune românească a Institutului similar de la Florența. de sub conducerea cunoscutului scriitor Giovanni Papini. Acest Centro Nazionale di Studi sul Rinascimento, constituit în orașul toscan cu câțiva ani mai înainte din inițiativa lui Papini și cu sprijinul lui Benito Mussolini și al ministrului Educației - Bottai, condus de un președinte și de un comitet de membri aleși de Ministerul Educației Naționale, avea misiunea de a impulsiona și facilita studiul Renașterii italiene tocmai în centrul ei de tradiție, Florența. Centrul își avea sediul în Palatul Strozzi, care era mobilat în stilul secolului al XV-lea pentru a fi recreată atmosfera epocii și beneficia de o fototecă, împreună cu un bogat fișier, menit să strângă fotografii, sculpturi, costume din Renașterea italiană. Prin activitatea acestei instituții (inițierea unui program de burse și premii anuale pentru încurajarea cercetării în domeniu, publicarea din 1938 a unei reviste ilustrate - *La Rinascita* -, deschiderea, în cadrul Bibliotecii Naționale din Florența, a unui fișier bibliografic și a unei săli speciale de lectură pentru studiosii interesați de Renaștere, organizarea de expoziții de artă, congrese naționale și internaționale de profil) se urmărea atât evoluția Renașterii italiene, cât și fenomenul răspândirii ei în spațiul european, dorindu-se colaborarea cu un număr cât mai mare de specialiști preocupați de studiul respectivei perioade istorice¹². "În acest scop, - se citește într-un raport intern al Ministerului Propagandei Naționale din 1942, corectat și adnotat de Marcu pentru a fi publicat în presa vremii - Președintele Institutului florentin s-a adresat d-lui Profesor Alexandru Marcu, Ministru subsecretar de Stat al Propagandei Naționale, în vederea constituirii unei Secțiuni românești, cu participarea activă a tuturor savanților români care s-au ocupat de problemele numeroase și complexe ale Renașterii"¹³. Ia ființă, astfel, în noiembrie 1942, Centrul de Studii asupra Renașterii de la București, condus de Al. Marcu (președinte), avându-i ca secretari pe G. Villa, din partea italiană și pe Al. Ciorănescu, din partea română. În această acțiune s-a primit sprijinul Institutului de Cultură Italiană din București, în ale cărui săli se desfășurau activitățile Centrului. La inaugurarea festivă din 12 noiembrie au participat - alături de Marcu, Villa și Ciorănescu - Gerbore, însărcinat cu afaceri al Italiei, B. Manzone, directorul Institutului de Cultură Italiană, De Ruvo, profesor în misiunea italiană, iar din partea românească profesorii V. Gomoiu, G. Oprescu, B. Munteanu, V. Grecu, G. Breazu, N. N. Condeescu, C. Kirițescu etc. A vorbit în deschidere președintele Centrului, Alexandru Marcu, insistând asupra importanței Institutului de la Florența, a colaborării româno-italiene și asupra necesității impulsivării studiilor românești pe problema Renașterii; apoi Bruno Manzone, din partea Italiei, ședința inaugurală încheindu-se cu prima conferință din seria pe care Centrul român și-o propunea ca principală formă de activitate - conferința lui Al. Ciorănescu despre *Machiavel și Noaptea Sfântului Bartolomeu*¹⁴. Desigur, un rol important în constituirea filialei românești a Centrului florentin l-a avut prietenia lui Alexandru Marcu cu Giovanni Papini. La 30 decembrie 1942 Marcu îi scria acestuia, din București, informându-l asupra evenimentului și exprimându-și regretul pentru lipsa

lui Papini de la București: "Ti scrivo di nuovo, nostalgico di rivederTi. Abbiamo inaugurato il Centro di Studi sul Rinascimento, sezione di Bucarest e Ti confesso che mai ho sentito così forte la Tua assenza come in quel giorno. E stata una triste inaugurazione! Quando verrai a ricompensare una così lunga attesa?"¹⁵. Centrul de Studii asupra Renașterii de la București își va continua activitatea, respectând programul lunar de conferințe (la 5 decembrie 1942 era organizată a doua reuniune a sa, tot la Institutul de Cultură Italiană din București, prezidată de Alexandru Marcu, în cadrul căreia au conferențiat Maria Holban despre *Un duel numismatic între Iuliu II și Ludovic XII* și profesorul De Ruvo despre *Renaștere și ineputizabila ei funcțiune modernă și contemporană*, după care a urmat o ședință de muzică din Renașterea italiană și lecturi din Tasso făcute de Fernando De Crucciat¹⁶; la 9 ianuarie 1943 are loc o altă ședință, în cadrul căreia I. Nistor vorbește despre *Originea poporului român în concepția umaniștilor italieni*, la 6 februarie 1943 conferința lui N. N. Condeescu - *Influențe din poezia lui Berni asupra literaturii franceze*, la 6 martie conferința lui Constantin Chirițescu intitulată *Renașterea ca prevestitoare a educației integrale*, în data de 3 aprilie 1943 expunerea lui Ioan Coman intitulată *Giorgio Gemisto: Asupra diferențelor între Platon și Aristotel*, la 8 mai conferința Olgăi Greceanu despre *Figurația lui Cristos în arta Renașterii* și la 5 iunie același an expunerea lui Umberto Cianciolo asupra lui *Henry Estienne și dialogurile limbajului francez italianizat*¹⁷). Activitatea Centrului de Studii asupra Renașterii - Secția de la București - a fost importantă, pe de o parte prin cercetările și conferințele vizând diferite aspecte ale Renașterii europene, iar, pe de altă parte, prin studiul raporturilor româno-italiene în perioada respectivă și a fenomenului impunerii ideii originii noastre latine în conștiința europeană. De altfel, Al. Marcu a inițiat în 1943 o cercetare colectivă, implicând un număr important dintre studenții săi, menită să alcătuiască o bibliografie de studii italo-române asupra Renașterii italiene¹⁸.

Cartea lui Alexandru Marcu despre *Valoarea Artei în Renaștere* a apărut în prima parte a anului 1942 la Editura "Scrisul Românesc", fiind urmată în 1943 de ediția a doua, publicată sub auspiciile "Casei școalelor" la București și, la Firenze, de varianta italiană a lucrării (*Il valore dell'arte nel Rinascimento*), traducerea fiind realizată de G. Caragață, din 1936-37 profesor de limba și literatura română la Facultatea de Litere a Universității florentine și R. Venturini. Ca un semn al prieteniei intelectuale care îl lega de Papini, Marcu îi dedică această nouă carte a sa, în semn de remarcabilă prețuire, la aniversarea a șase decenii de viață¹⁹.

Pe parcursul celor 11 capitole ale lucrării, pornind de la definirea noii tipologii umane renascentiste (cap. I *Omul nou al Renașterii*), autorul argumentează înflorirea deosebită a artei în această perioadă istorică tocmai prin largile posibilități de exprimare a personalității umane eliberate de prejudecăți, prin disponibilități canalizate înspre creația artistică. Este urmărită această efervescență creatoare în toate formele sale de manifestare, de la realizările artiștilor celebri la arta pusă în obiectele și cadrul vieții cotidiene (cap. II *De la arta celor mai mari creatori, la cele*

mai neînsemnate obiecte și realizări), Marcu axându-și întreaga cercetare pe ideea omniprezenței artei în epoca Renașterii. În viziunea sa, activitatea artistică a vremii nu se rezuma doar la anumite centre sau domenii de creație, devenind un fenomen prezent în toate manifestările omenești. Capitolele III-VII ale cărții tratează tocmai această problemă, argumentând existența și dezvoltarea unei arte a înfrumusețării feminine (aici lucrarea se raportează în special la *Figurile feminine* publicate anterior), a unei arte a împodobirii unui apartament, a artei grădinilor (sunt trecute în revistă principalele grădini ale Renașterii italiene, relația lor cu cadrul natural al Peninsulei, dar și influența asupra picturii epocii) sau a artei înscenării unei festivități (urmărindu-se legătura între arta dramatică a vremii și organizarea banchetelor renașcentiste). Artă înțeleptă și frumoasă formează obiectul celui de-al șaptelea capitol, analizând tema în întreaga ei complexitate, de la prestigioasa artă a omului politic, a guvernării și a diplomației la arta intimă a iubirii și a vieții.

Capitolele al VIII-lea și al IX-lea ale cărții, publicate în anii anteriori sub formă de studii, abordează problema locului ocupat de artă în Renaștere, a raportului acesteia cu realitatea și a armoniei în creația artistică. Alexandru Marcu insistă asupra valorii și importanței artei în Renaștere, argumentând rolul de adevărat substitut al religiei pe care l-a jucat creația artistică în contextul crizei spirituale a epocii. De asemenea, autorul insistă asupra importanței normei clasice a armoniei, reconsiderate și general recunoscute de Renaștere, în moderarea și chiar înlăturarea contrastelor perioadei.

Ultimele două capitole ale cărții (*Limitele, meritele, originalitatea și definiția curentă a Renașterii*, respectiv *Raportul dintre valorile plastice și cele literare. Concluzii*) sunt consacrate definirii perioadei, dezbătându-se probleme de cronologie, origini și influențe ulterioare. În viziunea lui Al. Marcu, Renașterea este, în primul rând, florentină și italiană, are ca limite cronologice secolele al XIV-lea și al XVI-lea și poate fi definită ca "o formă de civilizație care a acceptat supremația valorilor de artă asupra celor morale, religioase, literare, sau chiar și intelectuale"²⁰.

Sinteză valoroasă a preocupărilor lui Al. Marcu circumscrie problematicii Renașterii italiene, cartea a fost semnalată și recenzată pe larg în presa epocii, atât la prima, cât și la a doua editare. Îi sunt consacrate note și prezentări ample în *Universul Literar*, *Convorbiri Literare*, *Revista Fundațiilor Regale* (lucrarea este pe larg discutată de Petru Comarnescu în numărul din aprilie 1944 al revistei), fiind alăturată altor trei lucrări românești de filosofia culturii: *Insula lui Euthanasius* a lui Mircea Eliade, *Între două lumi* a lui Mihai Ralea și *Orient și Occident* a lui Anton Dumitriu²¹), *Arhivele Olteniei*, *Familia*, *Cele Trei Crișuri*, *Revista de Filosofie*, *Arta Nouă*, *Dacia Rediviva*, *Timpul*, *Vremea* etc. Evident, alături de analizele riguroase și aprecierile obiective datorate specialiștilor, de acord, de altfel, asupra realei valori a cărții, nu au lipsit nici recenziile celor care apreciau mai mult poziția politică a lui Al. Marcu decât calitatea lui științifică. Lucrarea rămâne o valoroasă contribuție românească la problematica Renașterii italiene și cea mai reprezentativă

operă științifică a lui Alexandru Marcu, fiind singura dintre scrierile autorului reeditată în anii regimului comunist, în contextul unui efort recuperator, în anii '80.

Nu putem încheia această scurtă analiză a preocupărilor și contribuțiilor lui Al. Marcu în sfera Renașterii italiene și a istoriei artei fără să amintim cele două contribuții publicate în *Studii Italiene: Împăratul Traian în iconografia Renașterii* (scurtă notiță de precizare referitoare la contribuția reconsiderării Antichității în secolele al XIV-lea și al XV-lea la creșterea interesului umaniștilor italieni pentru regiunile fostei Dacii Traiane²²) și, mai ales, studiul din 1943 - *Doi păgâni printre sfinții de pe fațada catedralei din Como*. Axându-se pe ideea reconsiderării valorilor Antichității în vremea Renașterii, studiul prezintă interesul umaniștilor italieni, de la Petrarca la Leonardo Da Vinci și Ghiberti, pentru personalitatea și opera lui Pliniu cel Bătrân și Pliniu cel Tânăr, nepotul acestuia, argumentând un adevărat cult pentru memoria celor doi Pliniu la Como, orașul lor de baștină, în secolul al XVI-lea, de când datează cele două statui care îi reprezintă și care sunt plasate pe fațada Domului. Studiul, datat de Marcu la 5 decembrie 1943, este completat de fotografii ale monumentului discutat, o parte dintre ele fiind realizată chiar de autor la Como. De altfel, Marcu plănuia în 1943 o continuare a cercetărilor despre Renașterea italiană, în mod special în domeniul istoriei spirituale a Renașterii, a raportului păgânism-creștinism, care îi atrăsese atenția foarte pregnant și despre care intenționa să scrie un studiu²³. Nu întâmplător, ultima sa lucrare, redactată în primăvara anului 1946 și neterminată din cauza arestării sale în mai 1946, vizează tot lumea italiană a Renașterii (*Lucreția Borgia. Romanul vieții sale*)²⁴.

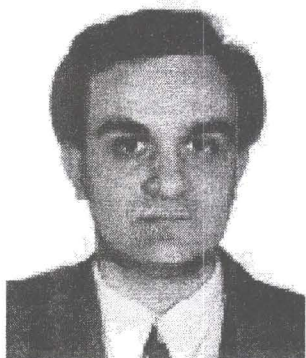
Note:

1. Alexandru Marcu, *Vittorino da Feltre. Un pedagog din Renaștere*, "RF", vol. XXII, nr. 2, apr.-iun. 1937, p. 148-194.
2. *Ibidem*, p. 194.
3. "UL", a. XLVII, nr. 19, 25 iun. 1938, p. 5 (textul unei conferințe cu titlul *Reflexe românești în pictura Renașterii italiene* rostite la Radio la 9 mai 1938, conform "SI", V, 1938, p. 205).
4. "UL", a. XLVII, nr. 36, 22 oct. 1938, p. 5.
5. "RFR", a. V, nr. 3, mart 1938, p. 584-596 și *L'Epica del Rinascimento, La Rinascita*, Firenze, a. I, nr. 3, 1938, p. 94-101.
6. *Figuri feminine din Renaștere prezentate de Alexandru Marcu*, București, Ed. Cartea Românească, MCMXXXIX, 205 p.
7. Constantin Fântâneru, *Alexandru Marcu: Figuri feminine din Renaștere...*, "UL", a. XLVIII, nr. 18, 6 mai 1939, p. 2; C. N. Negoită, *O carte despre femeile și arta Renașterii*, "ALA", a. XIX, nr. 959, 30 apr. 1939, p. 7; I. Bădică, *Alexandru Marcu: Figuri...*, "CML", a. I, nr. 29, 22 oct. 1939, p. 2; Leon Diclescu, *Al. Marcu: O carte despre Renaștere*, "VR", a. XXXII, nr. 1, ian. 1940, p. 182-185; Mariella Coandă, *Alexandru Marcu: Figuri...*, *Gândirea*, a. XVIII, nr. 5, mai 1939, p. 285-286; Vintilă Horia, *Femea în Renașterea italiană, Meșterul Manole*, a. I, nr. 5-6, iun.-aug. 1939, p. 48.
8. L. Diclescu, *op. cit.*, p. 185.
9. Vintilă Horia, *op. cit.*, p. 48.
10. Constantin Fântâneru, *op. cit.*, p. 2.
11. "RFR", a. VIII, nr. 2, febr 1941, p. 377-392; nr. 11, nov 1941, p. 324-358.

12. C. N. Negoită, *La Florența, în centrul de studii asupra Renașterii*, "UL", a. L, nr. 36, 30 aug. 1941, p. 1, 5.
13. Vezi Arh. Nat. Buc., Ministerul Propagandei Naționale - Presă internă, dosar 628/1942, f. 288-290.
14. *Ibidem*.
15. Vezi scrisoarea lui A. Marcu către G. Papini în Arh. Nat. Buc., Ministerul Propagandei Naționale - Presă externă, dosar 1259, f. 225.
16. Arh. Nat. Buc., Ministerul Propagandei Naționale - Presă internă, dosar 624/1942, f. 274, 290.
17. "SI", X, 1943, p. 314-318.
18. *Ibidem*, p. 303.
19. La pagina nr. 3 volumul poartă următoarea dedicație: "A/ Giovanni Papini/ Accademico d'Italia/ e/ Presidente/ del/ Centro Nazionale di Studi/ sul Rinascimento/ nel suo LX anniversario/ voglio dedicare/ questa mia opera/ per riconfermargli ancora/ il mio costante impegno/ di sentirlo sempre presente/ in Romania/ Con fraterno e devoto/ omaggio/ Alexandru Marcu/ Bucarest agosto 1941".
20. A. Marcu, *Valoarea artei în Renaștere*, Editura Scrisul Românesc, 1942, p. 361.
21. Petru Comarnescu, *Lucrări românești de filosofia culturii II. Alexandru Marcu: Valoarea Artei în Renaștere ...*, "RFR", a. XI, nr. 4, apr. 1944, p. 190-193.
22. A. Marcu, *Împăratul Traian în iconografia Renașterii*, "SI", VII, 1940, p. 205.
23. Idem, *Doi păgâni printre sfinții de pe fațada catedralei din Como*, "SI", X, 1943, p. 9-20.
24. Conștient că nu mai putea semna cu propriul său nume lucrarea, în eventualitatea unei publicări, Marcu își compunea două pseudonime, Alexandru Demetru și Marcantonio Veneziani, trecându-le pe foaia de titlu a manuscrisului. Nu era decis nici în privința titlului, oscilând între *Lucreția Borgia. Romanul unei femei din Renaștere* și *Lucreția Borgia. Romanul vieții sale*. Între 23 martie și 27 aprilie 1946, așa cum a notat autorul la pagina 148 a manuscrisului (rămas nepublicat și aflat astăzi în custodia Muzeului Literaturii Române din București, nr. inv. 24.906), el reușea să redacteze, desigur într-o formă neprelucrată, întreaga lucrare, structurată pe zece capitole și numărând 150 de pagini. Scrisul nervos, cu creionul, plin de tăieturi, dovedește tensiunea interioară a profesorului, stăruința sa de a se dedica muncii științifice într-un moment în care asupra sa plana amenințarea unui lung proces.

Antonio FAUR

Din raporturile militarilor sovietici cu reprezentanții administrației din județele Arad și Bihor (1944-1945)

Drd. Antonio FAUR

Asistent universitar la
Universitatea din Oradea.
Specialist în istorie
contemporană universală, cu
deosebire în problematica
celui de-al doilea război
mondial și a consecințelor
sale.

O optică specifică ocupantului se constată și în raporturile sovieticilor cu reprezentanții instituțiilor administrative locale (pretorii, primarii, notarii, gărzile cetățenești) din județele Arad și Bihor. Pretorul plasei Hălmagiu trimitea, la 29 septembrie 1944, un raport prefectului județului Arad, în care descria preocupările gărzilor cetățenești din pretura sa. El insista asupra împrejurării că acestea n-au reușit să stăvilească abuzurile militarilor sovietici, fiindcă aceștia le desconsiderau și, ceea ce era extrem de grav, gărzile erau cu ușurință calificate drept grupări de partizani, cu consecințele de rigoare, adică timorarea și anihilarea lor. De altfel, aceste gărzii erau formate din gospodari (scuțiți de mibilizare), premilitari, paznici comunali, care fuseseră – până la 2 octombrie 1944 – “unități teritoriale de apărare contra parașutiștilor și de pază a satelor”.¹ Datorită faptului că acestea nu erau constituite din profesioniști, pentru că ele evitau contactul cu sovieticii (întotdeauna în defavoarea gărzilor cetățenești), pretorul menționat solicita sporirea numărului de jandarmi cu cel puțin cinci la fiecare post². La sfârșitul lunii septembrie, prefectul județului Arad, generalul (r.) Sabin Banciu, dispunea reorganizarea gărzilor cetățenești, amintindu-le mai ales pe cele din comunele Glogovăț, Mândruloc, Cicir și Sâmbăteni³.

Mărturiile documentare existente pun în evidență avaturile prin care au trecut, în perioada la care ne referim, *primăriile* din vestul țării. Atenția autorităților sovietice, chiar și a unor militari răzleți, se îndrepta – în momentul când ajungeau într-o

localitate – asupra primarilor, bineînțeles dacă nu se practica jaful direct, ceea ce s-a întâmplat nu de puține ori. Primarii, în concepția sovieticilor, trebuiau să le îndeplinească toate cerințele, de la informări asupra comunelor și până la asigurarea cazării și mâncării, de cea mai bună calitate, la nevoie fiind sacrificate animale și păsări din curțile locuitorilor. Pe de altă parte, primarii răspundeau în fața Prefecturii, a reprezentanților Comisiei Aliate (Sovietice) de Control și ai Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului (C. R. P. A. A.) pentru aplicarea condițiilor impuse de Convenția de Armistițiu, expunându-se unor pedepse în cazul că nu erau destul de eficienți în realizarea acestor prevederi. Așadar, primarii se aflau într-o situație ingrată, căreia îi erau datori să-i facă față, deși mulți dintre ei ar fi fost bucuroși să scape de aceste responsabilități, atât de dramatice în conjunctura istorică dată. Aducem în sprijinul afirmațiilor noastre raportul din 14 octombrie al pretorului plasei Aradul Nou către prefectul județului Arad, din care reținem, cu deosebire, suferințele îndurate de locuitorii din comunele Mândruloc și Cicir, care – după opinia pretorului – întreceau “orice imaginație”⁴. Primarul comunei Mândruloc a fost de patru ori bătut de militari sovietici răzleți. Concluzia primpretorului Sever Mladin este edificatoare și, în același timp, alarmantă: “*Nu este primar care nu dorește să nu-și prezinte demisia, că ziua-noaptea (trebuie – n. n.) să stea la dispoziția rușilor, iar mulțamul (acestora – n. n.) să fie o bătaie*”⁵ (subl. ns. – A. F.). Chiar în acele zile, mai exact în 14 octombrie, apărea un ordin care invoca prietenia cu armata sovietică în termeni expliți: “Este în interesul țării să se înceapă de îndată, cu toată energia și sinceritatea, o acțiune practică și simțită spre a se realiza prietenia temeinică ce trebuie să existe între națiunea română și cea rusă”⁶. Bunele intenții ale românilor erau contrazise însă de comportamentul sovieticilor, care ignorau prerogativele autorităților administrative ale statului român și comiteau nenumărate abuzuri, toate acestea având ca efect restrângerea capitalului de simpatie pe care îl acumulasera trupele sovietice în luptele pentru eliberarea nord-vestului Transilvaniei de sub stăpânirea horthystă.

De altfel, se impune precizarea că exercitarea – de către instituțiile administrative – a atribuțiilor pe care le aveau devenise imposibilă, dacă ne gândim la faptul că autoritatea lor era, aproape zilnic, contestată de sovietici, care mergeau, uneori, până acolo încât încercau să le elimine complet și să acționeze în locul lor. S-a ajuns chiar în situația alarmantă ca, printr-un ordin general (din 23 octombrie 1944), să se facă cunoscute tuturor Legiunilor din țară tendințele unor ofițeri sovietici de a-și aroga, pur și simplu, atribuțiile prefecturilor, declarând că ei au calitatea de comandanți ai județelor și orașelor de reședință ale acestora și preținzând, totodată, ca Prefecturile să recunoască o asemenea situație și, în consecință, să le pună la dispoziție cele mai bune imobile, apoi să întrețină personalul de la comandamente și, ceea ce era deosebit de grav, să le execute dispozițiile. Pentru a tempera zelul ocupanților, C. R. P. A. A. a fost obligată să transmită o rezoluție, din care reproducem un pasaj semnificativ: “Conform art.

17 din Convenția de Armistițiu, *administrația în toată țara – cu excepția zonei de front – este românească. Nu există comandanți sovietici pe județe*. În unele județe se pot instala *delegați speciali ai Comisiei Aliate pentru Controlul Aplicării Armistițiului*, care însă *nu pot decât să colaboreze cu autoritățile românești. Pentru aceștia – acolo unde vor fi numiți – urmează a se dispune cartiruirea*⁷ (subl. ns. – A. F.). Într-adevăr, delegați ai C. A. (Sov.) C. au fost instalați și în județele de care ne ocupăm. Despre activitatea celui din Bihor am publicat câteva considerații într-o lucrare apărută în 1998⁸. Reacția românilor la aceste excese de comportament ale militarilor sovietici n-a întârziat să se manifeste, ceea ce a stârnit iritarea ocupanților, care au făcut presiuni asupra autorităților centrale române, pentru ca acestea să adopte măsuri urgente menite să prevină comentariile defavorabile Armatei Roșii. Ca atare, în 25 octombrie 1944, Prefectura Județului Bihor primea un ordin al Președinției Consiliului de Miniștri, în care se făceau constatări realiste, cu referire la “unele autorități administrative”, care “transmit telefonic *rapoarte* asupra abuzurilor săvârșite de unii ostași sovietici” și în care se “*fac aprecieri defavorabile sau (se) fac, uneori, ironii la adresa ostașilor sovietici*”⁹. Constatăm, mai întâi, faptul că telefoanele erau deja controlate de sovietici, fiindcă numai în convorbirile la aceste aparate puteau fi identificate “ironiile” și “termenii tari” cu care erau incriminate abuzurile militarilor sovietici. În al doilea rând, este de remarcat că românii – după ce încercau, prin instituțiile statului, să stăvilească încălcările legilor, fără să reușească, decât în mică măsură, acest lucru – recurgeau, conform unei tradiții binecunoscute, la corecturi verbale și zeflemea, ca expresii ale unor forme de autoapărare în împrejurări incontrollabile. Sovieticii erau însă nemulțumiți chiar și de aceste “descărcări” psihologice, care nu aveau efecte imediate în planul vieții cotidiene.

Chiar și autoritățile militare române s-au aflat în postura de a-și formula punctele de vedere cu privire la fenomenul în discuție. Marele Stat Major a fost nevoit să facă (în luna noiembrie) unele demersuri prin intermediul cărora să atenueze efectele acțiunilor desfășurate de comandamentele sovietice de garnizoană, care au “*impus autorităților române și particularilor măsuri contradictorii Convenției de Armistițiu*”¹⁰ (subl. ns. – A. F.). Pentru a fi fixate, cu precizie, atribuțiile acestor comandamente – care să nu fie “*în contrazicere cu dreptul nostru de a ne administra singuri*”¹¹ (subl. ns. – A. F.), urma să “intervină” C. R. P. A. A. pe lângă C. A. (Sov.) C., care să înscrie aceste chestiuni în legalitate. Recurgerea la soluții amicale de corectare a unor raporturi ale sovieticilor cu administrația românească ar fi fost nu numai utilă, dar aceasta ar fi îmbunătățit imaginea Armatei Roșii, ca factor militar aliat, cum era prezentat de propaganda oficială. Toate eforturile autorităților române în această direcție au fost însă anihilate, în mare măsură, de ceea ce se întâmpla în realitate.

Datorită modului în care autoritățile sovietice își exercitau controlul asupra propriilor militari, aceștia au acționat, în mod frecvent, ca elemente perturbatoare

ale preocupărilor administrației pentru bunul mers al treburilor publice, în beneficiul susținerii războiului, de care ar fi trebuit să se intereseze, cu prioritate, sovieticii. Din această perspectivă practică, ei ar fi fost datori să nu împiedice funcționarea eficientă a administrației centrale și locale românești, care făcea mari sacrificii pentru susținerea luptei antihitleriste.

Conform unui ordin din 18 noiembrie 1944, a fost concepută o situație numerică a abuzurilor militarilor sovietici în județul Bihor, din care rezultă că au fost devastate – pe lângă întreprinderi, magazine, locuințe, ferme și conace – un număr de 109 sedii ale autorităților comunale¹², deci ale primăriilor. Aceasta înseamnă că le-au fost luate bunuri, sub amenințare și fără să fie plătite. Era prima formă de desconsiderare a autorităților românești, care în concepția unor militari sovietici puteau fi jefuite fără ca aceștia să fie trași la răspundere de propriii lor comandanți sau de o altă autoritate sovietică. De aceea, a fost posibil ca în comuna Zimand (din județul Arad) doi ostași sovietici să se declare, în toamna anului 1944, drept conducători ai satului, bineînțeles în locul primarului. Au și trecut la fapte, în sensul că au vândut animale și alte bunuri, luate cu forța de la locuitori, ei fiind și autorii câtorva violuri. După ce au fost înlăturați și condamnați la 30 de zile de arest, cei doi au reușit ca să-i trimită vorbă notarului că, după ispășirea pedepsei, se vor întoarce în comună, pentru a se răzbuna. S-a instaurat în viața satului hazardul. “De atunci – se menționa într-un document – s-au perindat mai mulți comandanți care s-au bătut pe chestia șefiei satului”¹³. Aceste lucruri se petreceau în județul Arad, care se afla în *întregime* sub autoritate românească, dar totodată și sub controlul autorităților sovietice, ca forțe de ocupație. În același județ, la 23 noiembrie, un ofițer sovietic a sosit în comuna Socodor, unde i-a bătut pe doi jandarmi, apoi pe administratorul agricol, vizitiul comunal, premilitarul de serviciu, doar notarul reușind să scape, cu fuga. Într-un raport al primpretorului plasei Chișineu-Criș se afirma că asemenea cazuri “*se petrec în toate comunele unde sunt cantonați soldați ruși, care agresează funcționarii și angajații comunei*”¹⁴ (subl. ns. – A.F.)

De un interes aparte este, sub raportul creionării unui tablou veridic al situației localităților românești, prin care au trecut militarii sovietici în acțiunea lor ofensivă, este scrisoarea locuitorului Crăciun Serac (din comuna Lunca, județul Bihor), din 22 octombrie 1944, către fiul său aflat pe front. Reproducem un fragment ilustrativ pentru o situație generală: “... dragă fiule, fii cu credință serviciului tău, că Dumnezeu îți va ajuta întru toate. De Ilisie nici un cuvânt nu știu, iar noi, de când ați trecut voi, tot *mereu rus și rus, să le dai tot ce ai... Vin zi de zi cel puțin la (o) sută, crezi că ies din izvor. Ne-am urât zilele, dar noroc că eu știu grăi cu ei și tot mă judecă și pe mine. De lucru nici vorbă (nu-i), decât am culege nu putem, că ne iau vitele. Și eu le-am dat un tuc (vițel – n.n.) cu vreo șizeci (de) pui de găină, vreo treizeci de pâini, cam (de) vreo șapte chile pâinea. Care *cum au venit* (beți – n.n.) *crișă* (au cerut – n.n.) “*i hleba davai i moloco*” (dă-mi pâine și lapte). *Chiar acum mănâncă trei aci cu mine*”¹⁵. Această*

corespondență autentică lasă o puternică impresie de istorie trăită sub impactul unei adevărate invazii militare străine, în fața căreia populația și autoritățile sunt lipsite de apărare, fiind parcă lovite de fatalitate. Se degajă senzația că nu era nimic de făcut, importantă fiind doar supraviețuirea, atât pe front, cât și în țară.

Militarii sovietici au procedat, într-o manieră identică, și în județele pe care le avem în vedere. De pildă, în “perioada în care județul Sălaj a fost teatru de operațiuni militare, aici dominaseră jafurile și dezordinea, ordinea publică fiind menținută doar de gărzile cetățenești, cu rezultate destul de modeste. După ce, la începutul lunii noiembrie, jandarmii au venit în teritoriu, ordinea a fost restabilită... *Românii și-au manifestat bucuria pentru înapoierea jandarmilor, timp în care ungurii, nemulțumiți de noua situație, au reacționat prin intrarea, în număr mare, în Partidul Comunist*”¹⁶ (subl. ns. – A. F.). După cum se știe, peste o jumătate de lună jandarmii români au fost obligați, de autoritățile sovietice, să părăsească locurile de reședință, unde au revenit abia în vara anului 1945.

Ignorarea, percheziționarea și chiar arestarea unor primari și locuitori de către militarii sovietici a fost o practică destul de răspândită, mai ales în mediul rural. La 5 ianuarie 1945, spre exemplu, din comuna Grăniceri (jud. Arad) soldații sovietici au “ridicat” 36 de locuitori germani (bărbați și femei), pe care i-au dus în comuna Elec (din Ungaria), unde au fost cercetați, fiind reținut numai unul dintre aceștia, adică fostul comandant de grup etnic german, pe care l-au închis¹⁷. Au fost realizate două încălcări grave ale atribuțiilor jandarmilor români: 1. aceștia aveau obligația, dacă era cazul, să se ocupe de fasciștii germani; 2. tot jandarmii erau aceia care trebuiau să protejeze populația, indiferent de ce naționalitate era. Se adaugă și transportarea forțată la un comandament sovietic de pe teritoriul Ungariei, când existau asemenea unități militare și în județul Arad. De altfel, pentru sovietici granița dintre cele două țări nu reprezenta nimic, fiindcă o treceau de câte ori doreau, având întotdeauna convingerea că ei sunt stăpânii acestor teritorii (fie ele românești sau ungare), autoritățile locale putând fi doar instrumente de execuție, complet subordonate lor. Amestecul, fără menajamente, în treburile funcționarilor români a cunoscut forme variate de manifestare concretă. În 6 ianuarie 1945, a fost emis un ordin circular (nr. 37) către toate secțiile și posturile de jandarmi din cadrul Legiunii de Jandarmi Bihor, în care este reactualizat un ordin mai vechi al Ministerului Afacerilor Interne cu privire la faptul că a fost semnalată tendința, realmente suspectă, a unor comandamente sovietice de a pretinde – de la unele instituții publice – table cu toți funcționarii acestora, în dreptul fiecăruia urmând să fie menționată atitudinea lui politică. S-a cerut să li se pună la dispoziție “întregul material informativ” referitor la “funcționarii în cauză”¹⁸. Aceste prime contacte cu metodele poliției sovietice au “provocat” – după cum se afirmă în document – o “corespondență numeroasă din partea instituțiilor vizate”, care au trecut, sub presiunea factorului militar sovietic, la o campanie de informare despre “activitatea politică” a celor care lucrau în instituțiile statului român, deci la primării, preturi, posturi de jandarmi și școli.

Sovieticii inițiau, astfel, opera de “purificare” a rândurilor autorităților, mai precis ale intelectualilor, de elemente “reaționare”, potrivnice instaurării modelului bolșevic în România. C. R. P. A. A. a fost, din nou, determinată de asemenea abuzuri să atragă atenția în legătură cu împrejurarea că aceste “cereri” ale comandamentelor sovietice nu se “*încadrează în nici un text*” (adică articol) al Convenției de Armistițiu și, drept consecință, autoritățile locale “nu trebuie să le dea curs”¹⁹. Se putea da “concurs” autorităților militare sovietice numai în direcția obținerii de informații “de ordin material”, care vizau aplicarea Convenției de Armistițiu, al cărei text trebuia respectat de ambele părți semnatare. Este de reținut atitudinea neconciliantă a C.R.P.A.A., care s-a opus încercării sovieticilor de a lovi în categoria funcționarilor statului român, prin scotocirea în dosarele acestora, pentru a depista date care să ateste activitatea lor politică, ca membri activi ai partidelor istorice. Comandantul Legiunii de Jandarmi Bihor, locotenent-colonelul Ștefan Rusu, se adresa Inspectoratului de Jandarmi Oradea, în 12 februarie 1945, completând informațiile din alte corespondențe anterioare (din 19 ianuarie, 8 și 9 februarie) care aveau ca obiect comportamentul militarilor sovietici. Se accentuează asupra adevărului că “*zilnic, diferiți ostași și ofițeri sovietici de la Comandamentul rusesc din Oradea și Salonta* (deci din partea de nord a județului – n.n.) *vin pe teritoriul nostru* (adică în partea de sud a acestui județ, aflată sub administrație românească – n.n), *fac cercetări ce nu cad în competența lor, violează domiciliul locuitorilor și ridică tot felul de bunuri, pe care le duc la Salonta*”²⁰ (subl. ns. – A.F.). Din aceste cauze, starea de spirit a locuitorilor este “agitată”, deoarece “*trăiesc în nesiguranță*”²¹. Se impune, așadar, o intervenție la “organele în drept”, pentru ca acestea să dea “ordin ca nici un ofițer sau subofițer sovietic din Ardealul de Nord să nu mai treacă pe teritoriul nostru, pentru a face cercetări”²². Din alte surse documentare reiese că militarii de la cele două comandamente sovietice (din Oradea și Salonta) nu și-au schimbat comportamentul, ei au dovedit aceeași aroganță și sfidare a autorităților române, încălcându-li-se drepturile, atribuțiunile legale. Colonelul I. Braia raporta, la 13 aprilie, Inspectoratului General al Jandarmeriei că, în comunele din “jurul” Salonte, Comandamentul Sovietic din Salonta “*continuă a susține populația maghiară, pe care chiar o ia părtașă și o înarmează pentru a se opune autorităților românești, se amestecă în chestiuni interne de administrație și, la simple denunțuri ale ungurilor, percheziționează, ridică și arestează* – deși nu au competență teritorială – români și *chiar organe administrative și polițienești* (jandarmi)”²³ (subl. ns. - A.F.). Sunt furnizate informații exacte despre șase cazuri de acest fel: 1. în 3 ianuarie, ostași sovietici din Comandamentul Sovietic Salonta l-au forțat pe primarul comunei Cighid (jud. Bihor) ca să le “pună la dispoziție 45 de căruțe”; 2. trei ostași din același comandament i-au luat “cismele din picioare” primarului comunei Arpășel (jud. Bihor); 3. în 15 ianuarie, la “îndemnul primarului” Toth Emeric, un căpitan din amintitul comandament (însoțit de trei ofițeri și “mai mulți ostași”) au făcut percheziție, - fără forme legale - la un număr

de patru locuitori din aceeași comună; 4. în 20 martie, în urma “unei reclamațiuni a locuitorilor unguri” din Arpășel, a fost ridicat șeful Postului de Jandarmi în rând de către o “patrulă rusească, cu tot bagajul” și dus la Salonta (denunțurile au fost neîntemeiate, astfel că – după cercetări – acesta a fost pus în libertate); 5. cu prilejul alegerilor de primar în comuna Ghiorac (jud. Bihor), în 1 aprilie, ostași de la Comandamentul sovietic din Salonta – călare sau în trăsură - au înarmat “8 unguri”, pentru a face “poliția alegerilor”, situație care i-a revoltat pe locuitorii români, care – împreună cu pretorul plășii și notarul comunal – au “părăsit locul de vot”, astfel că, încălcându-se libera desfășurare a alegerilor, printr-o asemenea demonstrație de forță, rezultatul acestora a fost favorabil maghiarilor, care au fost sprijiniți pe față de sovietici; 6. în zilele de 11 și 12 aprilie, legiunea de Jandarmi Bihor a intenționat să ridice “mai multe persoane din comunele Boiu, Arpășel și Ghiorac”, pentru că nu s-au prezentat, la timp, în unitățile militare la care fuseseră repartizați; maghiarii din aceste localități s-au “opus” și au solicitat “concursul” Comandamentului Sovietic din Salonta, care a “trimis ostași” și a înarmat “populația”, după care a arestat și dus la Salonta un grup de șapte grăniceri români, în funte cu comandantul de pluton²⁴. O astfel de atitudine față de autoritățile române a creat, după opinia ofițerului român, o “*neîncredere în protecția statului și o îndrăzneală a ungarilor, care merge până la nesupunere și insulta autorităților românești și o favorizare a iridentei maghiare din partea Comandamentului Sovietic din Salonta*”²⁵ (subl. ns. – A. F.). Se impunea, pentru intrarea în legalitate, ca acest comandament sovietic să fie schimbat, deoarece toate “promisiunile” sale “au rămas fără efect”²⁶. Un incident, care stârnit revolta locuitorilor români, s-a produs în 14 iulie, în orașul Zalău. Despre acesta comandantul Garnizoanei Zalău, colonelul C. Neacșu, a trimis un raport la Comandamentul VI Teritorial din Cluj²⁷, din care aflăm că, fiind zi de târg, populația românească s-a interesat de ce este arborat – în partea de nord-vest a orașului – și un drapel maghiar, alături de cel românesc și sovietic. Interpretarea (respectiv “semnificația”) acestui gest putea fi pusă în legătură cu “versiunea lansată de maghiarii din această localitate, că Ardealul de Nord trece din nou la “Ungaria”? Deoarece “populația românească era foarte agitată”, colonelul român a dat ordin la doi subofițeri să ridice drapelul maghiar și să-l ducă în cazarmă, fiindcă arborarea acestuia n-a fost aprobată nici de Poliția orașului Zalău și nici de Prefectură. Se părea că s-a găsit o rezolvare a acestei situații, care putea degenera în conflicte, însă un ofițer sovietic (și un ostaș) de la Comandamentul sovietic au “intrat în cazarma” Cercului Militar și, fără a lua legătură cu comandantul (pentru a cere necesarele relații), i-a arestat pe cei doi subofițeri români și i-a “transportat” la comendarea lor. Colonelul Neacșu s-a prezentat la Comandamentul sovietic a Pieței, pentru a-i cere să-i elibereze pe cei doi subofițeri, fiindcă aceștia n-au nici o vină. La auzul acestor vorbe, căpitanul sovietic (care era comandant), a “*început să vocifereze și să bată cu pumnul în masă*”²⁸ (subl. ns. – A. F.). Numai după venirea împuternicitului C. A. (Sov.) C. pentru județul Sălaj a fost rezolvat

acest diferend. Cu toate că faptele petrecute ar fi trebuit să dea de gândit autorităților militare sovietice, acestea au permis reșezarea drapelului maghiar în același loc, fiind astfel sfidată populația românească. A fost solicitată formarea unei comisii mixte (din ofițeri români și sovietici), care să “ancheteze acest caz și să fixeze până unde merg atribuțiunile Comendurei Pieței Sovietice” și dacă aceasta are dreptul de aface arestări, fapt care s-a întâmplat și “anterior”. De asemenea, a fost avansată rugămintea de a fi sesizate “forurile superioare” cu privire la împrejurarea că funcționarii maghiari (în special cei de la primărie) – prin “acțiunea iredentistă pe care o duc” – caută să ațâțe spiritele, atât între români și maghiari, cât și între autoritățile românești și cele sovietice²⁹. În ziua de 15 iulie, același curajos colonel român s-a adresat delegatului C. Al. (Sov.) C. pentru județul Zalău, pentru a-i “răspunde” dacă el a “consimțit” să fie arborat drapelul maghiar (așa cum a informat primăria orașului Zalău) la “poarta triumfală pentru primirea Armatei Roșii și române întoarse victorioase de pe front”³⁰ (subl. ns. – A. F.). Pentru drapelul maghiar s-a și stabilit de către Primărie, să fie așezat la “locul de onoare”, pe când cel românesc a fost pus “pe al doilea plan”³¹, ceea ce era inacceptabil. Comandamentele sovietice nici măcar nu se formalizau ca să informeze autoritățile române atunci când, în temeiul unor reclamații (de cele mai multe ori interesate), procedau la arestarea unor locuitori români. În seara zilei de 3 mai, Comandamentul sovietic din Radna a arestat șase locuitori din Păuliș (jud. Arad), fără să comunice motivele³². La invitația “unor unguri” din Șiria, în noaptea de 5 spre 6 iunie, au venit în localitate – de la Comandamentul sovietic din Ineu – un locotenent și doi soldați, care au făcut o percheziție în casa pretorului, cu scopul de a descoperi arme și muniții³³. În 10 iunie a fost efectuată o cercetare comună, de către locotenent-colonelul de jandarmi N. Nicoară și căpitanul Vladimirov (de la Comandamentul sovietic din Arad), care au stabilit că “denunțul contra pretorului a fost neîntemeiat și din ură, de către ungurii din Șiria”³⁴, căroră urmează a li se dresa acte de dare în judecată, pentru “faptul de calomnie”³⁵. În 22 iunie, Comandamentul sovietic din Tinca a arestat cinci locuitori din așezare, “sub pretextul că sunt fasciști”³⁶. Era vorba de Ignatie Cioară (funcționar), Vasile Sucigan (funcționar), Alexandru Bulzan (comerciant), Teodor Vrăbieș (comerciant) și Gheorghe Caciora (funcționar)³⁷. Au fost eliberați în 4 iulie 1945, cu restricția de a nu părăsi comuna și obligația de a se prezenta, în fiecare sâmbătă, la Comandamentul sovietic din Tinca³⁸. În toamna anului 1945, imixtiunea autorităților militare sovietice în viața locuitorilor și a instituțiilor românești se manifestă cu aceeași intensitate.

Materialul documentar pe care l-am cercetat conține informații și despre alte realități ale momentului, care nu se circumscriu însă problematicii reconstituite în această lucrare. Examinarea, în temeiul unor surse arhivistice de certă valoare, a comportamentului militarilor sovietici care s-au aflat pe teritoriul județelor din vestul României în anii 1944-1945, ne-a permis prezentarea unor date și fapte necunoscute, care proiectează o altă lumină asupra așa-zisei Armate

Roșii “eliberatoare”, pe care o descoperim acum, după mai bine de o jumătate de secol, ca armată de ocupație. Aceasta și-a urmărit – cu cea mai mare brutalitate – scopurile, în detrimentul locuitorilor țării, expuși unor abuzuri și violențe care nu mai pot fi ignorate de știința istorică.

Am făcut apel la o factologie care, deși poate părea abundentă, are valențe argumentative incontestabile, reușind – credem noi – să reliefm câteva adevăruri esențiale despre raporturile militarilor sovietici cu populația și administrația din partea vestică a țării.

Dacă față de locuitori, sovieticii nu au arătat – în condiția lor de “aliați” – nici un fel de înțelegere sau simpatie, ci le-au produs mari suferințe, instituțiile administrative au fost supuse unui tratament și mai dur, fiind stâmpenate în desfășurarea activităților curente (precum strângerea de bunuri pentru îndeplinirea condițiilor Convenției de Armistițiu, asigurarea liniștii și ordinii publice etc.), ajungându-se chiar la arestarea unor primari, jandarmi și locuitori români, de către comandamentele sovietice, fapte care atestă că ocupantul nu avea nici un respect față de autoritățile române, procedând după cum crede de cuviință și amestecându-se, nu de puține ori, în treburile administrației românești.

Se constată tendința autorităților militare sovietice de a exercita rolul de comandă și în domeniul vieții publice românești, acestea pretinzând adesea ca jandarmii și primarii să execute dispozițiile lor și să le stea la îndemână pentru concretizarea inițiativelor pe care le aveau, de cele mai multe ori defavorabile locuitorilor. Distingem în aceste forme ale comportamentului militarilor sovietici semnele incipiente ale unei ocupații străine, care vor deveni mai evidente după momentul instalării la putere – cu sprijinul Moscovei – a comuniștilor.

NOTE:

1. D. Șandru, *Jandarmeria românească din Transilvania de Nord*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, 1994, p. 224
2. Arhivele Naționale – Direcția Județeană Arad (în continuare: AN – DJAr), *fond Prefectura Județului Arad* (în continuare: *fond Pref. Jud. Ar.*). *Acte administrative*, dos. 29/ 1944, f. 37
3. *Ibidem*, dos. 36/ 1944, f. 8
3. *Ibidem*, dos. 4/ 1944-1945, f. 17
5. *Ibidem*
6. Arhivele Militare Române (în continuare: A. M. R.), *fond 1271*, dos. 410, f. 672
7. Arhivele Naționale – Direcția Județeană Bihor (în continuare AN – DJB), *fond Insp. Jd. O.*, dos. 44/ 1944, f. 19
8. Vezi capitolul intitulat *Considerații în legătură cu activitatea Comisiei Aliate (Sovietice) de Control în județul Bihor*, din cartea noastră despre *Destinul tragic al românilor basarabeni și bucovineni aflați pe teritoriul Bihorului (1944-1945)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998, p. 42-46
9. AN-DJB, *fond Leg. Jd. Bh.*, dos. 12/ 1944, f. 2598
10. A. M. R., *fond 1271*, dos. 410, f. 718
11. *Ibidem*
12. AN-DJB, *fond Leg. Jd. Bh.*, dos. 25/ 1945, f. 349
13. AN-DJAr, *fond BAAAr*, dos. 4/ 1944-1945, f. 13

14. *Ibidem*, f. 141
15. AN-DJB, *fond Leg. Jd. Bh.*, dos. 18/ 1944-1945, f. 943
16. D. Șandru, *Jandarmeria românească...*, p. 175
17. AN-DJB, *fond Insp. Jd. O.*, dos. 58/ 1945, f. 42
18. Idem, *fond Leg. Jd. Bh.*, dos. 23/ 1944-1945, f. 847
19. *Ibidem*
20. Idem, *fond Insp. Jd. O.*, dos. 58/ 1945, f. 205
21. *Ibidem*
22. *Ibidem*
23. *Ibidem*, f. 133
24. *Ibidem*
25. *Ibidem*
26. *Ibidem*
27. A. M. R., *fond 1321*, dos. 32, f. 43
28. *Ibidem*
29. *Ibidem*
30. *Ibidem*, f. 44
31. *Ibidem*
32. AN-DJB, *fond Insp. Jd. O.*, dos. 46/ 1945, f. 567.
33. *Ibidem*, dos. 42/ 1944-1945, f. 145; Antonio Faur, *op. cit.*, p. 92-93
34. *Ibidem*, f. 143
35. *Ibidem*
36. Idem, *fond Leg. Jd. Bh.*, dos. 67/ 1945-1946, f. 448
37. *Ibidem*, f. 449. Aceștia au fost transportați la Comandamentul Sovietic din Salonta, care urma să facă investigații pentru a stabili dacă locuitorii amintiți au aparținut vreunei grupări fasciste.
38. Idem, *fond Insp. Jd. O.*, dos. 60/ 1945, f. 471

Corneliu CRĂCIUN

Atitudinea autorităților din România față de legionari (1944-1946)

Interzisă după rebeliunea din ianuarie 1941, mișcarea legionară s-a aflat în permanență, în anii care au urmat, sub supravegherea drastică a Siguranței statului din perioada guvernării mareșalului Ion Antonescu.

Legionarismul, în pofida gravelor amputări suferite în timpul lui Carol al II-lea și Ion Antonescu, a fost perceput ca un potențial pericol de către autoritățile instalate după 23 august 1944 la conducerea României, atitudine dusă până la exacerbare, pe măsura acaparării puterii de către comuniști. La 7 septembrie 1944, guvernul reconfirma obligația poliției și a jandarmeriei de a supraveghea activitatea foștilor legionari.¹ Chiar dacă dispoziția articolului 5 al Convenției de armistițiu prevedea desființarea organizațiilor de tip profascist, aceasta nu-și avea aplicabilitate, întrucât Mișcarea nu mai avea statut de partid politic, pentru că fusese desființată la 23 ianuarie 1941, iar o altă organizație profascistă românească în interiorul țării nu exista. Internările legionarilor s-au operat încă din octombrie 1944, sub “presiunea Comisiei Aliate (Sovietice) de Control...”² Acțiunea de arestare a foștilor conducători ai mișcării legionare și a celor considerați periculoși pentru ordinea de stat a început în dimineața zilei de 12 octombrie 1944 și, conform programării, urma să se încheie în 16 octombrie. Operația a fost de amploare: până la 30 noiembrie 1944 au fost triați 7416 legionari, dintre care 788 au fost reținuți pentru internare.³ Reprezentanții Comisiei Aliate (Sovietice) de Control au avut intervenții extrem de dure, nemulțumite de toleranța manifestată față de legionari, mergând până la arestarea unor factori

Dr. Corneliu CRĂCIUN

Lector universitar la Colegiul
Universitar de Institutori.
Specialist în istoria culturii;
preocupări în ceea ce privește
viața politică postbelică din
România.

români responsabili.⁴ În noiembrie 1944, raziile cu scopul de a identifica refugiați politici și legionari în Sibiu se făceau în comun, de către români și sovietici.⁵ Atitudine intolerantă față de foștii membri ai mișcării legionare a avut-o și presa de stânga.

În toate adresele către organele de urmărire românești, foștii membri ai mișcării legionare erau consemnați ca elemente cu un grad de pericolozitate ridicat. Mult mai rar apar în documente cei ce făcuseră parte din organizațiile fasciste maghiare.

La 27 octombrie 1944, Direcția Siguranței și Ordinei Publice solicita Inspectoratului de Jandarmi Oradea tabele nominale în trei exemplare despre situația cetățenilor germani și maghiari, a cetățenilor români de origine germană și a legionarilor.⁶ Pentru fiecare categorie se prevedea aceeași rubricatură: numele și prenumele, ultimul domiciliu, profesia, vârsta, studiile, motivul internării.

Într-un amplu material, *Studiu informativ. Asupra situației polițienești și informativă din raza Inspectoratului până la data de 7 Noiembrie 1944*⁷ este reprezentată, pe județele de la frontiera vestică a țării, alături de alte probleme, și situația legionarilor. Pe teritoriul Legiunii de Jandarmi Caraș, se aprecia că problema legionară nu mai prezenta nici un pericol, pe de o parte, pentru că, o dată cu retragerea trupelor germane, au plecat foarte mulți dintre legionari, iar pe de altă parte, fiindcă, datorită măsurilor severe de identificare și reținere aplicate de către organele locale, “Cei rămași au fost verificați și triați în mod foarte serios și în sarcina celor cari s-au găsit dovezi suficiente de vinovăție, au fost arestați și internați în lagăr”.⁸ În Legiunea de Jandarmi Severin, se recunoaște că, din cauza prezenței majoritare a populației române, “problema legionară a fost destul de importantă în județ”.⁹ Anihilarea legionarilor s-ar fi făcut aici fără dificultăți, prin ridicare și internare. Se aprecia că nici pe teritoriul județului Timiș legionarismul nu ar mai constitui vreun motiv de îngrijorare, din aceleași două motive: plecarea multor legionari cu trupele germane și ridicarea celor rămași.¹⁰ O cu totul altă situație se raportează în județul Arad.¹¹ Chiar dacă s-a încercat executarea cu rigurozitate a măsurilor ordonate de către autorități, acțiunile n-au avut efectul scontat, fiindcă o parte a legionarilor se mai afla încă sub arme, iar altă parte a lor dispăruse o dată cu trupele germane. În județ a existat o mișcare legionară amplă, al cărei spirit s-a păstrat suficient de puternic, pentru a nu se considera că problema legionară reprezintă o problemă încheiată, cu atât mai mult cu cât aderenții își păstrasera încrederea în conducători și în schimbarea situației în favoarea lor. Aceeași situație era raportată și pentru județul Bihor.¹²

Din această situație informativă rezultă că la data respectivă funcționau în partea de vest două lagăre pentru legionari: la Sebiș și la Beiuș. La Sebiș erau internați 27 de legionari, unii pentru participare la rebeliunea din ianuarie 1941, alții pentru că erau considerați capabili de acte de violență și terorism; în lagărul de la Beiuș erau 40 de legionari.¹³ Dintr-o adresă din 28 noiembrie 1944 reiese că funcționa lagărul de la Tinca, pentru internarea membrilor mișcării legionare.¹⁴

Dintr-o dare de seamă asupra situației polițienești de până la 11 decembrie 1944¹⁵ se constată că se procedase la verificarea a peste 400 de persoane, în județele Arad și Bihor, sub acuzația de legionarism, dintre care unele au fost reținute și arestate. Situația este următoarea, cu înscrierea întâi a județului Arad, apoi a județului Bihor: legionari arestați 374/ 45; legionari triați 374/ 45; legionari eliberați 284/ 31; legionari internați 90/ 14.

La 20 decembrie 1944, Inspectoratul de Jandarmi Oradea se adresa Legiunii de Jandarmi Arad pentru a-și exprima nemulțumirea în legătură cu modul în care se acționa în privința mișcării legionare. Cu toate că era evidentă plecarea multora dintre legionari o dată cu trupele germane, se aprecia că numărul mare al legionarilor dați dispăruți de către organele de urmărire era o dovadă fie a inexistenței unui plan de soluționare a acestei chestiuni politice grave, fie a ineficienței acestuia. Se cerea elaborarea unui plan de acțiune, cu descrierea semnalmentelor celor dispăruți și dați în urmărire (legionari și unguri), care să fie transmis tuturor unităților de jandarmi din țară. Pentru a determina luarea de măsuri energice și concrete și pentru a impulsiona acțiunile de urmărire, se reamintea ordinul nr. 377/ 1944, care prevedea raportarea în fiecare vineri seara a numărului reținuților dintre cei dați în urmărire.¹⁶

Nichifor Crainic relatează în memoriile sale că, la data de 1 mai 1945, pe când se afla refugiat în Munții Apuseni, s-a întâlnit cu doi jandarmi trimiși în căutarea unui legionar, în vârstă de 30 de ani, licențiat de Cluj, fiul preotului din Mihăileni.¹⁷

În septembrie 1945, în Târgoviște, s-au răspândit manifeste, scrise la mașină și multiplicare prin Gest Ender, cu titlul *Legionarii din năuntru și din afara închisorilor*¹⁸, cu semnătura comandantului Nicolae Pătrașcu¹⁹. În ele se reaminteau obiectivele urmărite de mișcarea legionară în trecut și se sugera pierderea masei de legionari prin înscrierea în partide al căror program se situa, cât de cât, în vecinătatea ideologică a ei. Se cerea să se urmărească circulația acestor manifeste, identificarea celor care le colportează și trimiterea lor în judecată.²⁰

Datorită faptului că fenomenul înscrierii foștilor legionari în alte partide – care reprezentau întregul spectru politic al României postbelice, de la extrema stângă, comunistă, până la centru-dreapta – se întehesc măsurile de verificare a componenței partidelor, pentru a fi depistați legionarii. În noiembrie 1945 se solicita posturilor de jandarmi, prin ordine circulare urgente, cu caracter “ff secret”, să se întocmească și să se înainteze, până la 25 noiembrie 1945, ora 8 dimineața, un tabel cu legionarii care s-au înscris și activează în diferite formațiuni politice. Tabelul urma să fie nominal și pe partide politice și se exemplifică, în ideea aceasta: Partidul Comunist, Partidul Național Țărănesc, Partidul Național Țărănesc Alexandrescu, Partidul Național Liberal, Partidul Liberal Tătăreșcu. În tabel mai urmau să fie înscrise calitatea avută în mișcarea

legionară (simpatizant, șef de cuib, șef de garnizoană etc.) și calitatea deținută în formațiunea politică în care se găsea înscris la data respectivă.²¹

Practica înscrierii legionarilor în alte partide este semnalată și într-o analiză pe 1946 a postului de jandarmi din Tărian, de unde se deduce și că actul propriu-zis al înscrierii nu inspira autorităților nici un fel de încredere, motiv pentru care se recomanda supravegherea lor în continuare: "...cea mai mare parte dintre ei sunt înscriși în organizațiile democratice, însă totuș trebuie ca să fie supravegheați pentru a nu face o politică contrariu ordinei în stat de azi (democrația)".²²

Nu în puține cazuri, legionarii intrați în partidele politice legale nu renunță definitiv la fosta doctrină, fie că de la adăpostul noului statut politic continuă direcții politice anterioare, în modul redical în care acestea erau promovate în cadrul mișcării (antisovietismul și anticomunismul, spre exemplu), fie că păstrează cărți de sorginte legionară sau chiar antonesciană. Unii dintre legionari intraseră în P. N. Ț., ajungând să ocupe poziții de conducere. Într-un ordin secret de informații din 4 decembrie 1946 se afirmă că elemente legionare din cadrul P. N. Ț. desfășoară în rândul sătenilor propagandă legionară, ostilă guvernului dr. Petru Groza și Uniunii Sovietice, că dețin la locuințele lor materiale antisovietice. Ca exemplu, se citează cazul șefului organizației locale a P. N. Ț., Radu Ofileanu, dintr-o comună vasluiană, la domiciliul căruia s-au găsit, cu ocazia unei percheziții domiciliare, următoarele tipărituri: *Cărticica Șefului de cuib*, un volum al lui Corneliu Zelea-Codreanu, *Cătușele roșii de Axente Diaconu*, *Rusia a fost și rămâne primejdia de moarte a României* (ediția din 1943), un exemplar din almanahul Cuvântul mareșalului către săteni.²³

În viziunea autorităților, opoziții regimului se interferau în acțiunile practice, confundându-se o direcție politică cu alta. Începea procesul de identificare voluntară a manismului cu legionarismul. Printr-un ordin circular din 14 octombrie 1945, comunicat posturilor de jandarmi, se cerea identificarea și înaintarea în judecată a persoanelor care se făceau vinovate de redactarea unui ziar ilegal, scris la mașină, și intitulat *Voința Românească*. Publicația era incriminată pentru că ar avea "un caracter legionar și manist".²⁴

Buletinele de urmărire ale anului 1945 abundă în cereri de identificare și arestare a legionarilor dispăruți de la domiciliile lor. În primul Buletin de Urmărire al anului 1945 este publicată o listă de 48 de legionari, în legătură cu care se solicita descoperirea și internarea lor.²⁵ Pentru unii dintre ei nu se mai dețineau informații din 1941 sau nu se mai știa nimic după plecarea lor pe front: "IATAN TĂNASE domiciliat în Alexandria-Teleorman, student, fost șef al Poliției Alexandria, dispărut în Germania din anul 1941."/ "NIȚULESCU TEODOR, domiciliat în Roșiorii de Vede, cofetar, membru în mișcarea legionară, dispărut pe front. Etatea 34 ani".²⁶ În Buletinul de Urmărire Nr. 13 din 17 aprilie 1945 a fost publicat un tabel cuprinzând numele a 267 de legionari urmăriți de Inspectoratul de Jandarmi Suceava, cu ordinul nr. 1162/ 1945, pentru faptul că au

dispărut de la domiciliu, sustrăgându-se “măsurilor legale de internare”.²⁷ Din aceeași zonă geografică provin și alte liste de legionari. Poliția orașului Botoșani, cu adresa nr. 2713/ 1945, comunica numele a 84 de legionari dispăruți de la domiciliu.²⁸ Cu adresa nr. 565/ 1945, Poliția orașului Fălțiceni dădea în urmărire pe țară 96 de legionari.²⁹ Direcțiunea generală a Poliției solicita, prin adresa nr. 1913/ 1945 descoperirea a 29 de legionari dispăruți de pe raza orașului Vaslui.³⁰

La 11 septembrie 1945³¹, cu referire la ordinul nr. 3109 din 9 septembrie 1945 al Inspectoratului de Jandarmi Oradea, se semna la prezența în țară a conducătorului mișcării legionare, Horia Sima³², însoțit de alți doi legionari: Traian Borobaru³³ și Ilie Smultea³⁴. Respectivii legionari ar fi fost recunoscuți la Arad, Lugoj și, în ultimul timp, la Cluj. Alături de Horia Sima se semnalează prezența lui Andrei Vasile³⁵, fost șef al studenților legionari în 1940. Prezența lui Horia Sima în România ar fi fost confirmată de surse din interiorul mișcării: dr. Iosif Vasilovschi, din conducerea organizației “Ajutorul Legionar”, fost colaborator apropiat al lui Corneliu Zelea Codreanu..

La 15 septembrie 1945, Direcțiunea Siguranței și Ordinei Publice din Inspectoratul General al Jandarmeriei comunica Ordinul Special de Urmărire nr. 38. 221³⁶, relativ la identificarea și arestarea a 576 de legionari, fugiți în străinătate după rebeliunea din 1941, despre care organele de resort dețineau informații că intenționează să se reîntoarcă în țară. Se recomanda supravegherea familiilor acestora, existând posibilitatea ca acolo să fie adăpostiți temporar. Nu de puține ori, informațiile pentru identificare erau precare: în multe cazuri se înregistrau doar numele și prenumele, fără indicarea localității sau a profesiei, iar alteori numai numele. La Ordinul General de Urmărire Nr. 51431 din 10 martie 1945 s-a adăugat o completare³⁷, cuprinzând numele a 859 de legionari din diverse regiuni ale țării.

La începutul anului 1946, într-o succintă retrospectivă a postului de jandarmi Nojorid asupra problemei legionare³⁸ se fac câteva observații sintetice la adresa acesteia. Se apreciază că, deși guvernul a procedat la măsuri de reținere și internare a legionarilor capabili să revigoreze mișcarea, chestiunea legionarismului nu poate fi considerată rezolvată și că trebuie urmărită în relație cu problema germană, întrucât se sprijină reciproc. Dacă se procedează la o analiză a evenimentelor din ultima vreme: emisiunile de radio ale așa-zisului guvern de la Viena, lansările de parașutiști pe teritoriul țării, între care cei mai mulți sunt legionari, concluziile duc spre a evidenția că există o consucere exterioară, care încearcă reuscitarea mișcării legionare. În fața acestei situații, sugestiile oferite autorităților au în vedere supravegherea continuă a tuturor legionarilor trecuți prin comisia de triere și a familiilor acestora.

La 7 martie 1946, legiunea de Jandarmi Maramureș înainta Inspectoratului de Jandarmi Oradea, în baza ordinului nr. 307/ 1946, câteva situații statistice, între care una privitoare la numărul legionarilor.³⁹

Prin Ordinul Circular nr. 50 din 9 aprilie 1946 se recomanda organelor de jandarmerie să-și extindă suprafața de investigații asupra mănăstirilor, întrucât existau informații potrivit cărora personalități ale mișcării legionare, unele reîntoarse din străinătate, s-ar adăposti aici, de unde ar dirija activitățile specifice mișcării, profitând de faptul că lăcășurile monahale n-au intrat în atenția organelor polițienești.⁴⁰

Dintr-un raport asupra mișcării legionare de pe raza postului de jandarmi Băița, redactat imediat după data de 12 iunie 1946, se apreciază că influența propagandistică legionară a fost minimă în comunele de pe raza postului, cu excepția localităților Ștei și Hotărel. Cum în situația-fișă a problemei legionare, erau înregistrați, pentru această zonă, 182 de aderenți și 18 conducători (în total 200), se deduce de aici, pe de o parte, că situația cifrică era departe de a sugera o reprezentare slabă a legionarilor, și, pe de altă parte, că se încerca diminuarea semnificației prezenței lor. Cu toate aceste informații, menite să elimine ideea unei recrudescente a spiritului legionar în zonă, concluzia materialului era că "totuși este necesar ca toți aceștia să fie din aproape urmăriți și supravegheați, care se va face de către jandarmi în diferite razii cum și de către oameni de încredere ai Postului".⁴¹ Măsurile de supraveghere se impuneau cu atât mai mult, cu cât pe terne apăruseră manifestări pe față – nu legionare –, dar împotriva regimului așa-zis democrat și a obedienței față de Uniunea Sovietică. Se semnalează cazul lui Droanca Petru, muncitor la "Minaur", domiciliat în Băița, care, la 1 mai și 10 iunie 1946, a distrus manifeste ale organizației A. R. L. U. S., expuse în localul cooperației din Băița.⁴² Din acest motiv, muncitorul a fost dat în judecată, iar actele înaintate Legiunii de Jandarmi Bihor de către Sectorul de Jandarmi Vașcău. Țărănimea începea să învețe adevărata față a democrației de tip comunist.

Mutările legionarilor dintr-o localitate în alta erau urmărite și operate în tabelele de aderenți, în dreptul poziției respective.

Documentele timpului semnalează și cazuri de evadare. La 29 decembrie 1944 au fugit de sub escortă legionarii Negrea Gheorghe (ofițer de port, fost șef al poliției din Ploiești în 1938) și Glăvan Simion (de profesiune tâmplar, fost în poliția legionară din Timișoara).⁴³ La 3 martie 1945 a evadat de sub escortă Casu Andrei, gardian public, legionar, fost șef în poliția orașului Câmpulung-Bucovina.⁴⁴ Cu adresa nr. 17864/ 1945, Direcțiunea Generală a Poliției cerea prinderea și înaintarea, sub pază sigură, a legionarului Oancea Al. Ion, evadat de sub escortă, la 4 august 1945, în gara Ciulnița, în timpul transportării la poliția Călărași.⁴⁵

Note:

1. Dumitru Șandru, *Metamorfozele gulagului românesc. Centrele de internare: 1944-1945*, în *Arhivele totalitarismului*, II (1994), nr. 1-2, p. 13.
2. *Ibidem*.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*, p. 14.
5. Nichifor Crainic, *Memorii* (II). *Pribeag în țara mea. Mărturii din închisoare. Memoriu. Răspuns la actul meu de acuzare*. Ediție îngrijită și cuvânt înainte de Alexandru Condeescu, Muzeul Literaturii Române "Orfeu", București, (f. a.), p. 33-34.
6. ANDJB, Fond Inspectoratul de Jandarmi Oradea, ds. 40/ 1944, f. 12.
7. ds. 36/ 1944, f. 7-19.
8. *Ibidem*, f. 9.
9. *Ibidem*.
10. *Ibidem*, f. 11.
11. *Ibidem*, f. 14.
12. *Ibidem*, f. 15.
13. *Ibidem*, f. 17.
14. *Ibidem*, f. 6.
15. ANDJB, Fond Inspectoratul de Jandarmi Oradea, ds. 38/ 1944, f. 42.
16. *Ibidem*, f. 177.
17. Nichifor Crainic, *op. cit.*, p. 60-61.
18. ANDJB, Fond Legiunea de Jandarmi Bihor, ds. 69/ 1945-1946, f. 10.
19. Nicolae Petrașcu/ Pătrașcu (1907-1968). Profesor de limba franceză, română și istorie. Colaborator apropiat al lui Horia Sima (1938-1944). După 1944, a fost trimis în țară pentru refacerea mișcării legionare. A stabilit "pactul de neagresiune" cu Ana Pauker. Arestat de autoritățile comuniste. Eliberat în 1964. Mort, în condiții neelucidate, patru ani mai târziu. (Notă: Informațiile biografice despre personalitățile mișcării legionare au fost luate din Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *Radiografia dreptei românești (1927-1941)*, Editura FF PRESS, București, 1996).
20. ANDJB, Fond Legiunea de Jandarmi, ds. 69/ 1945-1946, f. 10.
21. *Ibidem*, f. 33.
22. ds. 27/ 1946, f. 9.
23. ds. 84/ 1946, f. 6.
24. ds. 69/ 1945-1946, f. 24.
25. Inspectoratul General al Jandarmeriei. Direcțiunea Sig. și Ord. Publice. Serviciul Ordinei Publice, *Buletin de urmărire* Nr. 1/ 6 ianuarie, p. 2-6.
26. *Ibidem*, p. 6.
27. *Ibidem*, p. 1.
28. *Buletin de Urmărire* Nr. 14/ 12 mai 1945, p. 3-4.
29. *Ibidem*, Nr. 19/ 28 iunie 1945, p. 1-2.
30. *Ibidem*, Nr. 24/ 31 iulie 1945, p. 2-3.
31. ANDJB, Fond Legiunea de Jandarmi Bihor, ds. 69/ 1945-1946, f. 10.
32. Horia Sima (1907-1993). În perioada premergătoare și ulterioară asasinării lui Corneliu Zelea-Codreanu, a fost promotor al unor acțiuni violente față de autoritățile carliste, ceea ce l-a făcut pe unii legionară să considere că s-ar afla la baza morții Căpitanului. La 6 septembrie 1940, a fost proclamat șef al Mișcării legionare, cu titlul de Comandant. Vice-președinte al cabinetului Ion Antonescu. Refugiat în Germania, după rebeliune. Rol important în revigorarea mișcării legionare din exil.
33. Traian Borobaru (1912-1971). Secretar particular, din 1940, al lui Horia Sima. După război, s-a stabilit în Germania.

34. Ilie Smultea (n. 1915). Șeful Frățiilor de Cruce (1940-1941). Exil în Germania; activitate pe plan științific în S. U. A.
35. Andrei Vasile (1908-1989). Medic radiolog. Detenție politică sub comuniști; în exil. Cavaler al Legiunii de Onoare.
36. Inspectoratul General al Jandarmeriei. Direcțiunea Sig. și Ordinei Publice, *Ordin special de urmărire*, p. 1-9.
37. *Urmare Ordinului Circ. G-ral de Urmărire No. 51431* din 10 Martie 1945, p. 9-20.
38. ANDJB, Fond Legiunea de Jandarmi, ds. 27/ 1946, f. 49.
39. ANDJB, Fond Inspectoratul de Jandarmi Oradea, ds. 39/ 1946, f. 395.
40. *Ibidem*, ds. 46/ 1946-1947, f. 80.
41. ANDJB, Fond Legiunea de Jandarmi, ds. 84/ 1946, f. 1-2.
42. *Ibidem*, f. 2.
43. *Buletin de Urmărire* Nr. 1/ 6 ianuarie 1945, p. 2.
44. *Ibidem*, Nr. 14/ 12 mai, p. 1.
45. *Ibidem*, Nr. 27/ 12 septembrie 1945, p. 1.

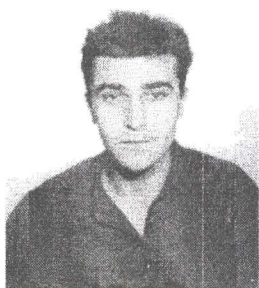
Dorel MOȚIU,
Augustin ȚĂRĂU

Dimensiunile procesului de desființare a marii proprietăți particulare agrare în județul Bihor (1945-1949)

Drd. Dorel MOȚIU

Lector universitar la
Facultatea de Științe
Juridice din Oradea,
specialist în istoria
dreptului românesc și în
teoria generală a
dreptului.

Augustin ȚĂRĂU

Arhivist la Arhivele
Naționale – Direcția
Județeană Bihor,
specialist în istoria
dreptului românesc.

Mascat de sloganurile populiste lansate de către forțele politice grupate în Frontul Național Democrat, programul de transformare a societății românești în concordanță cu noile valori postbelice promovate de către lumea occidentală urmărea în realitate declanșarea procesului de satelizare a țării în raport cu marele vecin răsăritean. Prezentă în România, prin intermediul trupelor de ocupație și a structurilor de stânga autohtone sau moscovite, Uniunea Sovietică a influențat hotărâtor mutația generală a organismului național în direcția adoptării modelului comunist. În legătură cu această finalitate, încă din anul 1944, Stalin declara că: *“...nu avem nici un motiv să ne îndoim că Polonia și România se află în numărul țărilor care vor trebui să treacă ... prin câteva trepte intermediare pe drumul către dictatura proletariatului”*¹. Situația privilegiată, creată forțelor politice obediente politiciii sovietice, a condus în scurtă vreme la accesul acestora la putere² și la confiscarea ei în decembrie 1947. După câțiva ani, liderul P.C.R., Gheorghiu Dej, va confirma dinamica acestui parcurs: *“Partidul nostru s-a orientat în general just și a știut să folosească cu succes condițiile favorabile create de eliberarea țării de către Armata Sovietică, să dezvolte și să conducă valul luptei revoluționare a proletariatului și a maselor largi”*³.

După acapărarea puterii, o a doua direcție importantă avută în vedere de forțele comuniste, în demersul lor politic, viza socializarea mijloacelor de producție, în sensul confiscării lor în favoarea noului regim, identificat cu statul. Prin acest instrument juridic erau satisfăcute două deziderate programatice. Primul din ele, de natură economică, rezolva

problema viitoarelor planificări centralizate din domeniile industriei și agriculturii, în timp ce al doilea conducea la eliminarea unei importante categorii sociale, burghezia, grăbind procesul de omogenizare a populației.

Analizat prin prisma unui spectru mai larg al efectelor generate, programul urmărea realizarea unei totale aculturații a societății. În sfera lumii rurale, esențialmente conservatoare, transpunerea în viață a obiectivelor lui a declanșat evenimente dramatice. Chiar dacă deasupra metodelor la care s-a recurs au tronat represiunea și teroarea, roadele precare culese în urma sovietizării agriculturii se constituie sub forma unui prim eșec suferit de către sistemul comunist.⁴

În cele ce urmează, vom aborda, prin intermediul unor analize statistice, unele aspecte în legătură cu cele două etape evolutive ce încadrează politica de desființare a proprietății moșierești, reforma agrară din anul 1945 și naționalizarea ei din anul 1949.

Reforma agrară (Legea nr. 187/23 martie 1945)

În partea de nord a Bihorului⁵, lucrările de expropriere a proprietăților moșierești au debutat încă din luna februarie 1945, când, la apelul lansat de către Frontul Plugarilor⁶, grupuri de țărani din plasele Marghita, Săcuieni și Sălard au trecut la împărțirea pământului aparținând unor exploatări agricole părăsite⁷. La această dată, structura proprietății agricole a județului se prezenta astfel⁸:

Categorii de gospodării	Evidența gospodăriilor		Suprafețe globale	
	Numărul	Procente	Hectare	Procente
până la 5 ha	83.548	79,5	252.917	33,8
între 5-10 ha	14.381	13,7	115.397	15,4
între 10-20 ha	5.639	5,3	104.506	14,0
între 20-50 ha	1445	1,4	50.000	6,7
peste 50 de ha	112	0,1	26.848	3,6
păduri de stat și particulare	-	-	197.032	26,5
TOTAL	105.125	100%	746.700	100%

Din punct de vedere al repartizării proprietății, pe categorii de destinație, aceasta avea următoarea compoziție⁹:

Arabil	Vii	Livezi	Păduri	Fânețe	Pășuni	Neproductiv	TOTAL
302.063	5.830	4.837	201.357	49.212	106.364	77.037	746.700 ha

Raportată la nivelul subdiviziunilor teritoriale, proprietatea funciară se prezenta astfel¹⁰:

PLASA	fără pământ	până la 5 ha	între 5-10 ha	între 10-20 ha	între 20-50 ha	peste 50 ha
Aleșd	1.679	9.052	1.277	222	28	33

Orașul Beiuș	-	669	33	9	10	4
Beiuș	1.071	7.473	1.163	139	6	-
Beliu	327	3.067	751	-	1	-
Ceica	778	7.477	973	57	3	3
Centrală	2.741	8.734	1.435	730	153	30
Marghita	753	5.361	990	324	70	25
Săcuieni	387	4.543	548	246	92	17
Sălard	490	-	4.562	999	135	29
Orașul Salonta	573	3.375	456	370	219	75
Salonta	2.456	4.756	1.485	516	120	12
Tileagd	1.247	5.277	798	277	34	129
Tinca	1.385	6.675	1.970	376	64	6
Vaşcău	633	6.647	791	39	-	-
Orașul Oradea	-	-	-	-	-	-

Legea pentru reformă agrară, emisă pe 23 martie 1945, a urmărit, în primul rând, atomizarea proprietăților moșierilor, operațiune menită să diminueze forța economică a acestora și, implicit, eliminarea lor din viața politică a societății. Immediata împrăștiere a țărănimii sărace a fost formală, măsura fiind îndreptată în direcția câștigării unui oarecare credit electoral în perspectiva viitoarei legitimări a grupării proaspăt instalate la putere. Actul normativ în cauză identifica opt categorii de imobile care puteau face obiectul exproprierii. Cinci dintre acestea aparțineau unui segment de populație ce intra sub imperiul regimului special, fixat prin Convenția de Armistițiu¹¹. În fapt, legea a acționat în sensul dezvoltării domeniului de aplicare a convenției amintite, cei vizați fiind etnicii germani, colaboraționiștii, absenteiștii, cei care s-au retras odată cu trupele fasciste, cei care s-au înscris voluntari în formațiunile militare ale acestora și cei care s-au făcut vinovați de dezastrul țării¹². Celelalte trei categorii de imobile, supuse exproprierii, se aflau în legătură cu modalitatea de punere în valoare a lor, accent ce a conferit și un caracter social reformei. Erau expropriate terenurile care nu fuseseră lucrate în ultimii șapte ani, în regie proprie, și cele ce depășeau suprafața de 50 ha. Ultima categorie o formau bunurile de mână moartă, statul făcând – în acest caz – apel la dreptul său de preempțiune, însă cu prerogative mult sporite¹³. Singura variantă de menținere în proprietate privată a unor suprafețe mai importante, acceptată de putere, era aceea a dezvoltării unor ferme model, în scopul ameliorării materialului genetic vegetal și animal util agriculturii¹⁴.

Primii afectați de măsura exproprierii au fost membrii Grupului Etnic German din România, 722 de persoane aparținând acestei minorități fiind deportate în U.R.S.S., la data de 13 ianuarie 1945. Deposedarea de averi, în cazul lor, a avut efectul unei pedepse complementare¹⁵. Un număr de 527 proprietăți rurale au fost încadrate în prevederile legii nr.91, din 10 februarie 1945, prin care se înființa Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice¹⁶. La aceste categorii, supuse regimului special descris, s-au adăugat și proprietățile a 99 de moșieri, totalizând o suprafață de 32.250 de iugăre cadastrale¹⁷. În luna mai 1948,

când va fi desființată Comisia județeană pentru reformă agrară, se aflau în definitivare 616 dosare de expropriere¹⁸.

Aplicarea reformei agrare a avut ca rezultat o restructurare a peisajului imobiliar rural. Până în anul 1947 fuseseră expropriate 40.893 iugăre și 486 de stânjeni, adică 23.538 hectare și 78 ari. Dintre acestea, 4256 iugăre și 968 stânjeni formau rezerva de stat¹⁹. Pentru o mai lămurită înțelegere a procesului, redăm în detaliu compoziția proprietăților²⁰:

Categorii de terenuri	iug.	stp.	ha	ari
Arabil	20.580	217	11.483	15
Fânețe	3.347	1.568	1.926	64
Pășune	6.686	7	3.847	56
Grădini de zarzavat	61	817	35	40
Livezi	151	623	87	70
Vii	227	195	130	70
Șanțuri	5	181	2	94
Conace	328	553	189	53
Păduri	6.947	332	3.997	86
Helește	816	96	469	61
Bălți și mlaștini	694	169	399	43
Teren inundabil	85	167	48	98
Drumuri și neproductiv	795	521	457	68
Văi	151	1.286	87	35
Mori	1	1.469	1	10
Fabrici de cărămidă	1	516	-	76
Industrii forestiere	1	13	-	58
TOTAL	40.893	486	23.538	78

Numărul țăranilor îndreptățiți la împrăștiere s-a ridicat la 53.225, dintre care 29.502 așteptau să li se verifice cererile, iar 15.369 intraseră deja în posesia titlurilor de proprietate. Loturile distribuite se încadrau între 2 iugăre, respectiv 400 de stânjeni²¹. Dimensiunile reduse ale acestor suprafețe, raportate la numărul mare de solicitări, demonstrează încă o dată inoportunitatea unei astfel de măsuri. Mai mult, la momentul elaborării proiectului legii, echipa F.N.D.-ului cunoștea existența deficitului de teren arabil, la nivel național²². Alinierea obediență a acestei structuri la modelul stalinist nu a permis însă nici o abatere de la obiectivele trasate prin intermediul directivelor N.K.V.D. Într-o primă etapă, acestea recomandau *“desăvârșirea reformei agrare prin confiscarea marilor moșii și ruinarea moșierilor”*²³, iar în legătură cu proprietățile țărănești se spunea că *“micile gospodării țărănești trebuie desființate pentru a-i lipsi pe țăranii mici proprietari de pământ, de mașini și de vite. Aceasta va deschide calea spre absorbirea lor în sistemul colectivizat”*²⁴. Cea de-a doua directivă aborda mai detaliat problema agrară, în sensul că *“politica față de mica gospodărie urmează acest curs pentru a face gospodăria particulară nerentabilă. După aceea trebuie*

începută colectivizarea. În cazul în care ar interveni o rezistență mai mare din partea țăranilor, trebuie redusă împărțirea mijloacelor de producție, repartizarea lor, concomitent cu creșterea obligațiilor de plată a cotelor. Dacă nici așa nu se ajunge la rezultatul scontat, trebuie organizat ca agricultura să nu poată asigura aprovizionarea cu alimente a țării, astfel ca necesarul să trebuiască acoperit din import.”²⁵ Noua distribuție a proprietății pe categorii de gospodării se înfățișa astfel²⁶:

Categorii de gospodării	Numărul	Procente
până la 5 ha	39.958	33,1
între 5-10 ha	53.948	49,0
între 10-20 ha	14.381	11,9
între 20-50 ha	5.639	4,7
peste 50 de ha	1.557	1,3
păduri de stat și particulare	7	0
TOTAL	120.490	100%

Următorul pas făcut pe tărâmul destructurării satului românesc a fost de natură normativă, concretizat printr-o avalanșă de legi, decrete, decizii și dispoziții, toate acestea urmărind îngrădirea proprietății și a liberului exercițiu al titularului ei²⁷.

Naționalizarea (decretul nr.83/2 martie 1949)

Preambulul evenimentelor legate de nașterea acestui moment capital pentru agricultura românească a fost marcat de două operațiuni de ordin tehnic. Prima dintre ele urmărea monitorizarea ultimelor modificări intervenite în compoziția proprietății rurale. Inițiată pe 25 ianuarie 1948, acțiunea nu va progresa prea mult, încât Ministerul Agriculturii și Domeniilor se va vedea nevoit, pe 24 iunie, să someze camerele agricole județene ca, până la începutul lunii iulie, să înainteze rapoarte complete²⁸. Bihorul se prezenta astfel²⁹:

în iug.	arabil	fânețe	pășune	livezi	vii	păduri	neprod.	total
Plasa Aleșd	29.569	18.024	23.859	980	283	75.948	3.786	152.449
Beiuș	43.944	7.833	30.409	2.088	71	110.758	4.852	199.955
Belii	24.332	1.402	11.770	479	6	40.542	1.674	80.205
Ceica	32.161	4.182	12.357	1.019	54	32.781	2.378	84.932
Centrală	64.230	6.840	15.975	555	1.098	16.997	8.463	114.158
Marghita	54.594	8.086	13.308	1.327	2.616	30.452	3.987	114.370
Salonta	63.033	3.233	13.437	310	85	2.328	4.731	87.157
Săcuieni	31.507	3.478	4.714	316	4.008	3.823	5.813	35.659
Sălard	38.995	5.084	9.382	447	1.305	6.197	3.074	64.484
Tileagd	32.882	3.883	12.147	327	560	24.963	2.669	77.431
Tinca	58.340	3.321	18.038	783	45	22.818	5.239	108.584
Vasău	18.319	12.467	24.470	792	31	64.637	2.748	123.464
3 com. urbane	26.495	3.083	7.266	1.421	1.700	397	3.069	43.431
Total general	518.401	80.916	197.132	10.844	11.862	432.641	52.483	1.301.279

Cea de-a doua se înscrie în sfera demersului politic, luând forma Planului General Economic al R.P.R. pentru anul 1949. În economia acestui act, conducerea de stat își propunea atingerea unor ambițioase obiective. În domeniul agriculturii era preconizată realizarea unei producții vegetale care să o întrecă, cu 40%, pe cea din anul precedent³⁰.

Punerea în practică a Decretului nr.83 s-a produs înainte ca el să vadă lumina tiparului, acțiunile de confiscare a averilor moșierești desfășurându-se în cursul nopții de 1 spre 2 martie. Pentru reușita operațiunilor, partidul a convocat importante efective umane. Au fost organizate 57 de echipe de preluare, compuse din 65 de delegați ai P.M.R., 71 de delegați administrativi, 46 de delegați în comisiile comunale și 50 de asistenți³¹. Acestea au trebuit să acopere 11 trasee, urmând să efectueze preluarea unui număr de 54 de moșii³². Lor li s-au alăturat și 232 de muncitori, 625 de țărani și 72 activiști³³.

Cu toate că denumirea oficială a decretului în cauză a fost "...pentru desăvârșirea reformei agrare", prin conținutul său, și prin efectele produse, această lege este departe de a îmbrăca aspectul unei reforme agrare. Nu a fost o expropriere, ci un furt, deoarece nu a fost luată în calcul nici o modalitate de răscumpărare a proprietăților preluate. În afara bunurilor agricole, proprietarilor le-au fost confiscate bijuteriile, mobilierul, tablourile, hainele de valoare etc. Legea nu satisface nici cea de a doua cerință obligatorie a unei reforme, adică împrumutarea unor categorii defavorizate. Întreaga suprafață expropriată, împreună cu inventarul agricol, a trecut în proprietatea statului. Trebuie amintit și faptul că un număr de 150 de persoane, adică membrii familiilor moșierilor, rudele lor ori persoane aflate în serviciul acestora au fost deportate, impunându-li-se domiciliu forțat³⁴.

Bilanțul naționalizării averilor moșierești cuprinde 80 de moșii, 86 de conace, o suprafață de 10.363,20 ha, 2214 animale³⁵.

NOTE:

1. I. V. Stalin, *Opere*, vol. II, Editura pentru literatură politică, București, 1952, p. 155-156.
2. La 6 martie 1945, F.N.D. preia guvernarea, președinția și 14 ministere.
3. Gheorghe Gheorghiu-Dej, *30 de ani de luptă a Partidului sub steagul lui Lenin și Stalin*, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1951, p. 38.
4. Mihai Stratulat, *Tragedia satului românesc*, în *Arhivele totalitarismului*, nr. 1/ 1993, p. 195.
5. Arhivele Naționale – Direcția jud. Bihor, fond *Comitetul jud. Bihor al P.C.R.*, dos. 262/1945-1948, f. 63-66 (în continuare AN-DJBh.).
6. *România liberă*, An II, nr.864/11 februarie 1945.
7. AN-DJBh, fond *Comitetul jud. Bihor al P.C.R.*, dos. 262/1945-1948, f. 19.
8. *Idem*, dos. 30/ 1947, f. 22-27.
9. *Ibidem*.
10. *Idem*, dos. 262/ 1945-1948, f. 41.
11. Mihail Ghelmegeanu, *Codul Armistițiului*, București, 1945, p. 5-10.
12. Monitorul Oficial, nr. 68 bis/ 23 martie 1945.
13. *Ibidem*.
14. *Monitorul Oficial*, nr. 68/ 22 martie 1948.
15. AN-DJBh, fond *Chestura de Poliție Oradea*, dos. 36/1945, f. 70-82.
16. *Monitorul Oficial*, nr. 33/ 10 februarie 1945.
17. AN-DJBh, fond *Comitetul jud. Bihor al P.C.R.*, dos. 262/ 1945-1948, f. 95-96.
18. *Idem*, fond *Prefectura jud. Bihor*, dos. 2578/ 1948.
19. *Idem*, fond *Comitetul jud. Bihor al P.C.R.*, dos. 262/ 1945-1948, f. 102-103.
20. *Ibidem*.
21. *Ibidem*.
22. Arhivele Naționale București, fond *C.C. al P.C.R.*, dos. 161/ 1945, f. 1-13 (apud *România. Viața politică în documente*, Arhivele Statului, 1994, p. 80).
23. Ioan Chiper și Florin Constantiniu, *Modelul stalinist de sovietizare a României*, în *Arhivele totalitarismului*, nr. 3/ 1995, p. 28.
24. Dragoș Zamfirescu, *Sovietizarea României o perspectivă geopolitică*, în *Arhivele totalitarismului*, nr. 1/ 1995, p. 20.
25. *Ibidem*.
26. AN-DJBh, fond *Comitetul jud. Bihor*, dos. 30/ 1947, f. 22-27.
27. Au fost emise 19 importante acte normative.
28. Dumitru Șandru, *Decretul nr.83/1949*, în *Arhivele totalitarismului*, nr. 1/ 1993, p. 113.
29. AN-DJBh, fond *Sfatul Popular al Regiunii Crișana – Secția Agricolă*, dos. 4/ 1948.
30. Gheorghe Gheorghiu Dej, *Planul economic al R.P.R. pe anul 1949*, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1948, p. 30.
31. AN-DJBh, fond *Comitetul jud. Bihor al P.C.R.*, dos. 411/ 1949, f. 49-55.
32. *Ibidem*, f. 1-2.
33. *Ibidem*, f. 49-55.
34. *Ibidem*.
35. *Ibidem*.

Ioan ȚEPELEA

DIAGNOSTIC

Femeie plictisită/ din evocarea
magistrului astupând viața cu moartea/
s-a făcut luntre și punte la o cafea
în discuții mărunte despre realitate

Coapsele ei duceau sigur
ca orice coapse în
fundătură...

Niciodată n-am priceput diagnosticul dat
înăuntrul de ceașcă/ privind lumea
hipersensibilă... scobiturile ei
înfloritoare și imprevizibile/ dacă acolo
poate viețui cineva cu adevărat
Dacă...

DISCURS

Sofisme se produc
se ating/ circulă/ prin
galerii senzuale...

Probabil că ne încarcă iar viața
cu nebunii/ cu de toate/ cu
gloria surdă a tălpilor vegetale

Trupul în părțile lui lipsă
încă ignoră partea de logică
a frângerii/ începutul sfârșitului
recluziunile cărni
obiceiul ca stare și aburul din porniri
Un tertip aprioric/ demotivat/ o
malefică așteptare a șansei... Discurs oportun
prin galerii senzuale

TÂRGUIELI ÎN LEVANT

Se macerează fețele și
suprafețele care suntem/ stări
infailibile/ margini de lumi
atârând metafizic de șanse

Intrăm și ieșim din pielea cuvântului
plutitori în sângele minții. În
roșeața lui sclipitoare/ unde
moartea se împarte la toți
gratuit/ Zâmbind așteptăm dogoritoarele
clipe
de întărire a identității
Forfotă viziuni noi uitături
specii în dispariție!

ILUZIE ?

Râul acesta de sare mă înspăimântă
mă subțiază mă termină/ înainte
de resemnare/ Parcă...

Și totuși/ ceva există deasupra
și dedesupt/ ceva
nu încapă în meoria udă
ceva bolborosește-n celule/ Agonizează
într-un ochi de lumină pătrată

Lucian SCURTU

PRIN ABURUL GROS AL SPAIMEI

Biciuit pe spate cu o viperă moartă viețuiesc de unul singur în proaspătul imperiu acolo unde vorbirea "domișoara albertina a plecat" nu mai are semnificație durerea fizică guvernează drumul spre indii urmare sacul cu mirodenii și cenușă îl voi răsturna la picioarele ei – în mijlocul apartamentului aceeași arătare obișnuința visând cu capul pe funia udă așteaptă întunericul alcătuit din esențe tari - tierra fria tierra gelada – prin noaptea albă pasărea stătută se împuținează în zbor cade răpusă pe covor "în patria-mamă totul este permis" s-a șoptit în amurgul însângerat.

ÎN ANUL DE DINAINTEA NEBUNIEI MELE

Cu o zi înainte de a sorbi băutura otrăvitoare Socrate a scris poezie semn că ea, poezia, face bine înaintea morții iată un motiv în plus de a scrie poezie în cartierul fățarnicilor proletari – ioșia orădeană – locul de unde votca autohtonă mă poartă miraculos spre o patrie străină și încăpătoare doar acolo am tăria și forța de a scrie poemul așa cum se cuvine – atent și chibzuit – "în fața cubului am îngenuncheat cu adâncă smerenie am numărat. am rostit amare rugăciuni, ode, elegii l-am sărutat ca pe o afumată icoană rusească făcătoare de minuni într-o prelungită durere umană i-am sărutat perfecțiunea clasică "ce diferiți suntem!" i-am șoptit cu adâncă emoție după care l-am zdrobit, l-am călcat cu tălpile goale, i-am sfâșiat cu unghiile carne din carnea mea primită am dat drum porumbeilor să-i brâzdeze cerul ziua și noaptea cu plugul amăgirii am arat peste locurile acelea unice noile semințe aruncate au dat un alt fel de rod, o altă flacără mi-a luminat viitorul.

POEM ARAB

Eu, Lucyan zis Mărturisitorul, rătăcesc agale prin pulberea fină a disperării, șterg de praf săgeata, o curăț frumos, o strâng la piept, o îmbrățișez mult, îi sărut vârful otrăvit – îi dau drumul să zboare asemenea unei vrăbii spre nouri în curând va odihni în miezurile nemărginite ale câlcâiului ei râvnit de geometru belșugul bogățiilor mele ascunse, lumina mea postumă.

CEZARA

Ea poartă în pântec poemele mele ca pe niște feți gârboviți
 ea de poezia mea e grea, e frumoasă, e unică,
 pentru a-i provoca durerile dulci ale facerii rup tulpina fragedă de narcisă
 rostogolesc prin odaie un măr roșu de sânge sau număr pietrele de sub râu
 mulțimi de piciorușe înlăptate izbesc în peretele ascultat cu urechea
 natura se mișcă, unghiulele zgârie, aburii își arată forța, laptele fierbe,
 cu mii de ciocănele argintii lovesc conștient pielea punguței de rouă: bang! bang!
 (în loc de craniu trupul meu poartă un cap de vită moartă)
 “vreau să fiu tatăl vostru” strig muntelui meu.
 Livada cu vișini a fost vândută unui om care nu moare niciodată.

1 – II – 1999

PRIN NOILE ARGILE VOI SEMĂNA EU

Biciuirea țărmlui care poartă ornat urma caldă a sânului ei de fecioară
 A început primăvara când trezirea naturii în sărbătoare revarsă pe câmp tropăit
 melodos de mioară,
 Suav, marea s-a tulburat, a devenit neagră de mânie – un rău al micului paradis
 Motiv pentru care pontică, euxină, barbară și neagră i s-a mai zis
 Cu vârful pantofului caut să limpezesc cele multe ape sărate
 Să le îndulcesc cu mari cuburi de zahăr, în valuri de noi cu greu aruncate,
 Zadarnic îi spun: “astâmpără-ți furia, agitată poți fi, dar nu și stătoare!”
 Ea urlă mai tare și peste munți, dealuri, podișuri, câmpii se vrea lin curgătoare
 Acum țărml e o ruină sub mărăcini, alge, bărne, nămoluri, ierburi, urzici
 Ca de niște șine de cale ferată mă împiedic de urma adâncă și roșietică de bici
 Doar schiorul și-a aprins schiul la vârfuri pentru a încălzi partea lui de bestiar
 Pentru o ultimă și înșelătoare iluminare de far
 Centimetru cu centimetru de viclenia unui alt țărml mă las purtat
 Pentru că apa din marea descrisă mai sus de mult s-a uscat,
 Arar, spre joasele ei zări întunecate, umile
 Se abat bătrâni albatroși însetați, cu aripile foșnitoare, textile,
 Pe locurile acelea se ară cu mari pluguri aurite, se trudește din greu
 Știut fiind că prin noile argile voi semăna și voi cânta doar eu.

LA MORMÂNTUL LUI RADU ENESCU

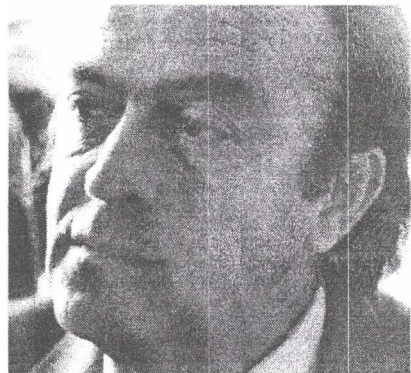
Am șters cu răbdare crucea de rouă, de praf, de brumă,
 am strivit o furnică ce rătăcea pe micuța moviliță de pământ uscat
 să nu-l apese prea tare pe piept, să nu-i facă eternitatea prea grea,
 la căpătâi am pus o floare ieftină și o ceașcă de cafea fierbinte, astoriană,
 “maestre, astăzi fac cinste cu una dulce precum moartea!”
 am șoptit în pustia de piatră – nu mi-a răspuns
 doar crucea ușor s-a mișcat.

(Din volumul *Avatarii Faraonului Gregor Sama*, în curs de apariție la Biblioteca revistei *Familia*.)

P R O Z Ă

Viorel HORJ

CÂNEPA

Mirosul de cânepă mă răscolește și azi. Doar o vagă percepție olfactivă adusă de vânt dinspre câmpul aflat la apogeul vegetal și toate simțurile mi se trezesc brusc topindu-se într-o percepție sintetică. Senzația mirosului, suverană în cele din urmă, n-ar reieși dacă nu și-ar asocia, într-o veritabilă sinestezie, pe cele ale văzului și auzului. Adică închipuirea unei mase verzi, condensată în parcela dreptunghiulară, unde puzderia tijelor cu frunze despicate, ca limbile de șarpe, susură provocator, transmițând, parcă, frisonul unei excitații erotice. Nici o altă plantă din țarina copilăriei nu m-a provocat și tulburat

mai mult: de la blestemul invocat în îndelunga și obositoare veghe asupra semințelor aruncate în brazdă și pândite de gura lacomă a păsărilor, până la uimirea hormonală a adolescentului în criză de pubertate, confruntat cu priveliștea “devastatoare” lăsată în ea de frenezia cuplurilor. Semnul “tăvălugului erotic” era comentat de cei vârstnici cu zâmbete. El făcea parte efectiv din tradiția locului, iar absența lui ridica semne de întrebare asupra energiei vitale a colectivității. De aceea replica aluzivă a vreunui sătean, aruncată ca din întâmplare la sindrofiile duminicale înfiripate ad-hoc pe lavițele din fața caselor, stârnea mai mult îngrijorare decât chicoteli:

- Anul ăsta n-au prea fost “urme” în cânepă !

În consecință, se dădea de lucru babelor satului, meștere în preziceri, care-și puneau la lucru demonii scoși din bolboroseala descântecelor pentru a curma periodic *boala de rochie* a tinerelor căsătorite. Altfel spus, pentru a spori indicele demografic al localității. Biata cânepă își începea calvarul existenței strivită de trupurile înfierbântate, înainte de a ajunge fibră vegetală. Și, vai, prin ce mai trebuia să treacă: să i se înmoaie, apoi să i se zdrobească oasele cu melița. Tortură născocită de oameni numai și numai pentru neajunsul cu care a venit-o Dumnezeu pe pământ: acela de-a tăinui, sub veșmintele plămădite din firul ei perisabil, ispitele și formele eterne.

Păzitul semințelor de cânepă mi-a fost cea mai nesuferită treabă a copilăriei. Dacă oile și vitele le pășteam în tovărășii voioase, pânda cu pricina devenea un prematur exercițiu de verificare a răbdării. Mai mult chiar, ea își avea și latura comică: mă substituiam, dintr-o dată, sperietoareai... *ciuhei*, (cu adaosul compensatoriu al mobilității), pe moment ineficace și aruncată la marginea drumului. Apoi, în prelungirea noii identități, toate gesturile mele deveneau stereotipe. Mă deplasam, mecanic, de la un capăt la altul al parcelei, proaspăt semănată cu mâna, pentru a stăvili invazia zburătoarelor care “cădeau” din cer, sau țășneau versate de prin boscheții din apropiere. În această luptă eroică arma îmi era o biată praștie, iar interjecțiile “Hia!”, “Hia!”, repetate până la răgușeală, se vedeau un auxiliar prețios în angajamentul pe viață și pe moarte *întru*

apărarea gliei. Un singur moment de slăbire a vigilenței (cum s-a mai întâmplat) și soarta cânepii era pecetluită. Semănătura trebuia reluată, iar pedeapsa o suportam fără crâcnire, îngrozit nu atât de asprimea ei, ci de amenințarea că, în iarna ce va veni, voi umbla “în curul gol”. Din fericire, bătălia dura o zi, cel mult două. Dacă în acest răstimp aveai norocul să nu te prindă somnul, ca pe Prâslea, recolta era salvată, iar răsplata de la Tata-Împărat era, mai târziu, căluțul de turtă dulce cu oglinjoară, cumpărat de la târgul din joile Beiușului. Păsările de baștină, hărțuite fără istov, abandonau în cele din urmă tentativa de înfruptare din ispititoarele semințe și-și căutau hrană aiurea. Uneori era doar o retragere strategică, pentru că a doua zi ele reveneau cu efective sporite, într-un război total. Dacă-l pierdeau și de această dată, disputa se termina și reentra în rol *ciuha*. Ea asigura continuitatea pazei, anihilând stolul și îngăduind doar zburătoarelor răzlețe să-și ia “porția” lor ne semnificativă. Copilul ieșea din rolul de “războinic” și totul aluneca într-o așteptare de câteva săptămâni, la capătul căreia se adeverea dacă veghea a fost oportună sau zadarnică. Când “explozia” verde țâșnea peste noapte, după vreo ploaie caldă de primăvară, ea era salutată de mine cu un strigăt de triumf, iar de tata cu o minimă îngăduință afectivă, așa cum stătea bine unui cap de familie. Reversul medaliei se cunoștea. La nici o altă recoltă scadența așteptării nu genera asemenea consecințe radicale, antagonice. Fără îndoială, cânepa era o plantă predestinată.

*

Locul din Criș unde cânepa își “înmuia oasele” se numea Topilă. Un loc de când lumea, chiar dacă disputat de adepții mai noi ai toponimiei. Aceștia din urmă făceau abstracție de ordinea unei priorități ancestrale. *Topitoria* de fier, atestată documentar, venea mai pe urmă. În orice caz, ea nu putea suprima continuitatea unei îndeletniciri trăind multă vreme și după ce “furnalul” și-a încetat activitatea. Fibra vegetală s-a dovedit mai trainică decât cea metalică. Și cum să nu fie, din moment de ea devenise elementul component al unei țesături genetice. Înmuatul cânepii, la un anume soroc al anului, era treaba exclusivă a femeilor. Bărbații nu erau tolerați nici ca ajutoare în transportul ei până la râu. Totul era “confiscat” de sexul frumos. Din perimetrul îndeletnicirii specifice era izgonit orice picior de bărbat. Ritualul autarhic și eliberator resuscita nu numai deprinderea, ci și trăirea obscură. “Toxinele” reale sau închipuite, acumulate de-a lungul verii, țâșneau prin supape secrete într-un exercițiu tenace și voluptuos, unde totul era îngăduit. Simțurile, încordate la maximum, se pregăteau de contactul cu apa rece, cu peștii săgetând printre pulpe și nu în ultimul rând cu mănunchiul de cânepă ținut strâns în mână, ca un obiect cu virtuți falice. Toate lucrurile primeau brusc o pecete pan erotică. Aluzia licențioasă la metamorfoza cânepii trecute prin proba apei - “o bagi vie, o scoți moale” - devenea expresia firească a unui limbaj ritualic. Cele mai reprezentative întrupări ale timidității și pudibonderiei din sat deveneau, în context, locvace și participative. Natura, prin zeul vegetal tutelar, își chema pentru o clipă la ea fiicele. Apoi, urma baia purificatoare și “îngroparea”, la temelia ultimului bolovan așezat pe mănunchiurile de cânepă din fundul apei, a unei “recolte” de adevăruri și iluzii. Când era, după aceea, dezgropată și așezată la soare, tot femeile veneau să constate adevărul gol-goluț: “ce-a fost verde, s-a uscat !”. Și, uitând de voluptatea cu care îi înmuiau oasele în albia râului, le treceau, atunci, furioase, prin dinții meliței.

Mircea PORA

ALBUM „TOPOLOVĂȚ” **Tenzi**

- Domnule P., în fond trebuie să fiți un om fericit. Casa “Dino di Laurentis”, vă va ecraniza romanul, avându-l pe Mastroianni ca protagonist. Pe urmă, la etatea dumneavoastră, fără oxigenări speciale, ați urcat Montblancul, de unde ați trimis omenirii acele mesaje pentru înțelegere. Ați fost și pe Nil strecurându-vă abil printre crocodili, și acum stați aici, prietenos, lângă mine, în fotoliu. Eu zic că e acesta un moment prielnic pentru a schimba câteva vorbe despre preoteasa din Topolovăț...

- E adevărat că avea cam 120 de kilograme și că era greu de stat în preajma ei?

- Să clarificăm întâi problema greutateii. Hortensia, căreia noi îi vom putea spune liniștiți Tenzi, se îngrășase năprasnic după vârsta de treizeci de ani, se zice că dintr-un consum excesiv de scoverzi. Un picior de-al ei cântărea, probabil, cât două oi. Spre etatea de patruzeci de ani, avea la activ mai multe paturi și scaune rupte și istovise două perechi de cai. Nu prin călărie, firește, ci prin faptul că sărmanii trăgeau, cam de două-trei ori pe lună, pe traseul Topolovăț-Cliciova, 30 km, căruța preotului în care, instalată pe perne, se afla Tenzi. Cliciova, îți fac precizarea, era satul natal al preotesei. Cât, doamne iartă-ne, privește mirosul ei, mi-e peste puteri să ți-l descriu. Fii fericit că n-ai avut de-a face cu el. În orice caz ar fi dat peste cap chiar și un cavaler medieval în armuri.

- Am auzit despre preot că era un om cucernic și extrem de echilibrat. Cum a putut să suporte o viață, o creatură de tip delirant, ca Tenzi?

- Dragul meu, acesta e secretul lui. Și l-a luat în primul rând, ca ajutor, pe Cel de Sus. Drept pentru care, de cel puțin de trei ori pe zi, putea fi găsit în biserică la rugăciuni. Vara stătea mult la câmp, căci aveau – familia - terenuri agricole. Se mai ducea, apoi, pe la diverse întruniri preoțești, iar în sat, după înmormântări, spre exemplu, zăbovea mult și pe la pomeni, probabil pentru a scurta din orele ce-ar fi trebuit, altminteri, să și le petreacă acasă. Vecinii spuneau că avea un pat de rezervă în pod, pe care-l folosea când trâncănelile lui Tenzi deveneau insuportabile...

- Puteți să-mi reproduceți, domnule P., fie și aproximativ, câteva din aceste trâncăneli, să zicem, pe cele mai șocante?

- Se ducea, spre exemplu, în vizită, nechemată bineînțeles, cam la intervale de o lună, două, la soția medicului din localitate. Locul discuțiilor, bucătăria.

- Bună ziua, doamnă, ce măi faci?

- Așa și pe dincolo... venea răspunsul...

-Apăi io am avut evenimente: Am fost cu pașaport special la ruși, la Moscova, și l-am căutat pră Stalin în Kremlinu lui. Bineînțeles la intrare m-or oprit niște cătane... "Cine ești?"... "Cine sunt?... păi uită mi-s maica preoceașă din Topolovăț ș-aș vrea să vorbesc cu tătucu vostru"...

- Și ți-au dat drumul, doamna Tenzi?

- Nu numa că m-or dat drumu, da m-or și condus la el. Ce să-ți spun, doamnă, îi un om mic, cu mustăți ș-o lulă-n gură. Cum eu știu rusășce ne-am înțeles ușor. Uită, i-am spus, în primul și în primul rând, am pățit o rușine c-un general de-al dumitale. Ajunge el cu divizia în Topolovăț și n-are unge să doarmă. Aflu de situație și-l invit la mine. Dragu la maica, îi dau mâncare bună, ciurcă, gășce, răchie, îl las să-mi pișcure servitoarea și-l culc și în pat curat. Și la plecare, după vo două trei zăle, ce crezi dumneata că gășc pră cearșaf?... un grământoc, cred că înțelegi că nu-i greu, care m-o îpuțât toată casa! Te rog, că ești pucernic, să-l prindz pră prăpăgitu ăla și să-i rupi gragili dă pă umeri"... Asta doamnă, o fost prima problemă... A doua o fost legată dă faptu că rușii or împânzât România. I-am zis clar lu ăl cu lulă să-nțaleagă și să facă să-și retragă dă la noi cătanili acasă la el.

- Doamna Tenzi, dar ce curaj!

- Curaj, năcuraj, io i le-am spus, după care, fără să măi așcept vrun răspuns din partea lui, m-am dus la gară, cu un tren pă sub pământ, și după vro patru zăle dă mers am ajuns la București... Aici o altă treabă... Noi am avut, dumneata trăbă să scii doamnă, niște pământce la Nevrincea, și "aștia" ni le-or luat cu C.A.P.-ul lor. După cum dumneata iar trebuie să șcii, tata meu, popa Rusalin, i-o cunoscut pră părinții lui Groza. Și eu la București, la Groza m-am dus. Acolo la minister, o la guvern, alce cătane. Le-am spus... "Mi-s maica preoceașă din Topolovăț ș-aș vrea să-l văd pă șăfu ăl mare, cum ar veni pră Moș Groza. Ei întră ei vorbesc, o lăsăm, n-o lăsăm, io, nici una, nici două, dau la o parce vro tri ofișiri și intru în clăgire și dă acolo pră niște scări girept în soba lu Groza. El mă vege, să uită la mine, mă recunoașce... "uit-o pe Tenzi a noastră"... io nu pierd vremea și îi spun... Uită ce, uico Petre, niște prăpăgiți din Nevrincea, cu C.A.P.-ul lor ne-or luat pământu. Fii bun, că l-ai cunoscut pă tata, să le spuni, cu telefoane, telegrame, în nici tri zăle să ne deie totu înapoi"...

- Și Groza, Groza ce-o zis?...

- M-o țucat pră frunce, c-așa făcea el când venea pă la noi, și m-o zis...

"Du-te acasă, în cel mult într-o lună o să aveți pământul înapoi"... Io acu, doamnă, așcept, da dacă nu să corectează iuce treaba iar mă duc la el"...

- Am citit, domnule P., în "Album", că Tenzi ar fi fost prima vatmană din Topolovăț. Aproape nu-mi vine să cred!

- Ba să crezi, de zece ori să crezi, oricât de bizară ți s-ar părea situația. Ce-a împins-o spre această îndeletnicire n-aș putea să-ți precizez... un blestem, o poruncă superioară, o neliniște vecină cu demența?... Cert este că într-o seară, îi spune soțului... "Titule, eu mă duc la tramvaie". Omul încremenește. "Cum la

tramvaie?”... “Uită așa bine... să le mân”... “Dar Tenzi, ce-o să zică satul”... “Scii ce?... fac io ceva pră sat și fac pră tine dacă mă mai plictisești”... Cum a luat permisul de vatmană n-aș putea să-ți spun, rămâne un mister. Cert este c-a primit cum se zice “dreptul de manetă”, băgând spaima-n toată Timișoara.

- Cum adică, spaima?...

- Păi trecea ca trăsnetul prin intersecții, peste stopuri, când era nervoasă, chiar și prin stații. Lumea atât întreba... “Azi pe care linie-i preoteasa?” Se spune că într-o zi, pe traseul lui șase, n-a oprit în nici o stație. Le-ar fi strigat călătorilor... “ Azi maica preoceană vă duce roată cu tramvaiu pă da ficea”... În totul cazul, ca prin urechile acului, au scăpat de coliziuni cu ea camioane, tractoare, căruțe, motorete, tot ce mișcă pe roți...

- Și șefii, mai marii tramvaielor?...

- Parcă erau pieriți, dar într-o bună zi inevitabilul totuși s-a petrecut. Vine de la București o “brigadă” de control. Vreo șase-șapte inși. În costume, cu aere, cu genți. După ce iau un prânz consistent la nu știu care restaurant, haidem, totuși, să facă o verificare. Nimeresc împreună cu autoritățile de-aici, într-un tramvai pe care-l conducea Tenzi. La început - era vorba de-un singur vagon - stau, ca aproape toată lumea pe scaune, dar se ridică repede-n picioare panicați de iuțea deplasării. Unul dintre inspectori strigă... “Hello, ce-i cu viteza asta?”... “Hello?... că-ți arăt io Hello!”... și maneta e trasă la maximum... “Frână”, urlă ca ars un altul din grup... “Vrei frână?... las că vedzi și frână!”... pune maica preoceană”... și-n secunda următoare inspectori, călători, clăie-grămadă în vagon, numai “of”-uri și “ah”-uri... Din cauza unei izbituri, probabil la cap, șeful tramvaielor de-aici i-a spus superiorului său din București... Tovarășe Giusi ești acum un kurtoscolacs”... Cred că nu mai trebuie, dragul meu, să-ți explic, că relația dintre Tenzi și tramvaie cu acest episod a luat sfârșit...

- Și-acum o întrebare mai tristă. Cum s-a petrecut retragerea din lume a lui Tenzi?

- Vrei moartea ei s-o știi?...

- Da, asta vreau...

- După ce s-a “despărțit de tramvaie, în primul rând, nu s-a mai dus niciodată în vreun oraș, nici mare, nici mic. În al doilea rând, i-a cerut soțului, preotului, altfel zis, s-o ducă săptămânal, cu căruța la Cliciova. În timpul drumului stă întinsă pe perne, și se uită în sus, la cer, parcă așteptând semne sau altceva de acolo. Și într-adevăr ceea ce aștepta din partea cerului a venit... Cu ocazia celui de-al nouălea drum Topolovăț-Cliciova, cam pe la mijlocul distanței, o umbră a coborât de sus lăsându-se deasupra căruței. Preotul speriat a strigat... “Doamne, îndură-Te de noi”, încercând în același timp să atenueze sperietura cailor. După un timp umbra s-a ridicat luând-o cu ea și pe Hortensia. Topolovicienii spun că mai aud uneori, fie din direcția gării, fie a dealului viilor, vorbele... “Titule, io mă duc de mâine la tramvaie”... Periodic ei aprind lumânări, și se roagă pentru ca sufletul lui Tenzi să-și găsească odihna...

STILURI ÎN ARHITECTURA ORADIEI (SECOLELE XIV-XX)

1. Oradea, după anul 1000, s-a consacrat ca un tipic centru economic și cultural condiționat în evoluția sa de situarea pe unul dintre drumurile de referință dintre Occident și Orient.

Această realitate explică specificul actului de civilizație circumscris așezării urbane, un specific care vine în contrast cu opțiunile în același plan ale unei părți însemnate din comunitățile rurale din împrejurimi. S-a demonstrat, peste timp, că lumea orașului, prin componenta politică și religioasă, s-a orientat în mod logic spre Occident, pe când satul - prin prezența populației românești în număr foarte mare, dependentă religios, secole de-a rândul, de lumea ortodoxiei -, a stat sub semnul mărturiilor de cultură venite dinspre Bizanț, cu prioritate. Atât una, cât și cealaltă dintre orientări, au evoluat constant peste timp pentru afirmarea propriei individualități. Dar, nu este mai puțin adevărat că, în plan cultural, al faptului de civilizație pot fi relevate interferențe, din care au rezultat interesante și originale manifestări, inclusiv în domeniul arhitecturii.

De-a lungul Evului Mediu, din această parte a Europei, Oradea și-a dobândit o personalitate incontestabilă în plan arhitectonic. De fapt, ambițiile în ceea ce privește susținerea unor proiecte de a construi, circumscrise microcosmosului orădean, pun în evidență orgolii care nu au renunțat niciodată – fiind o atitudine de altfel generalizată în întreg centrul Europei – să-și afirme personalitatea, să transpună aici modele venite pe filiera Occidentului, modele amendate însă, nu o dată, prin interpretări cu accent particular. Ca urmare, s-a ajuns în timp să se contureze o identitate din perspectiva edificiilor ridicate în acest spațiu, concentrându-se astfel în Oradea complexe arhitecturale de referință pentru peisajul central-european și nu numai. Și nici nu putea fi altfel, atâta vreme cât interesele politice ale autorităților de aici erau legate de regalitatea maghiară, iar cele ale Episcopiei romano-catolice de Oradea – principalul comanditar secole de-a rândul în finalizarea unui spațiu construit de inspirație europeană – orientate chiar mai departe de Budapesta, spre Viena, Praga și Roma.

Desigur, din perspectiva fenomenului artistic, relația cu Roma și Italia s-a dovedit a fi dominantă de-a lungul secolelor XIV-XVII, arhitecții italieni aducându-și contribuția la edificarea cetății orașului, a palatului episcopal sau princiar din incintă, pentru ca, după 1700 și până la debutul secolului al XX-lea (1918), întâietatea Vienei și a curentelor artistice venite pe această filieră (barocul dintre 1700-1800, secesiunea orădean din jurul anului 1900), să-și pună pecetea asupra specificului stilistic al principalelor construcții din Oradea. Apoi, în

perioada interbelică se produce o tot mai evidentă deschidere și spre formule arhitectonice specifice lumii românești, ca efect al apariției României Mari, după primul război mondial.

La o evaluare obiectivă, descoperim existența mai multor programe arhitectonice finanțate de comanda socială orădeană, fiecare răspunzând necesităților obiective ale unor perioade istorice distincte și motivate în a susține întreprinderi de acest gen: religioase, politico-militare și princiare (Goticul, Renașterea), politico-religioase (Barocul), modernizare urbană (Secessionul), afirmarea personalității culturale și arhitectonice (Stilul neo-romănesc). S-au conturat, ca urmare, complexe perfect recognoscibile în perimetrul Oradiei de-atunci și de-acum, care din perspectiva istoriei artelor, ni se dezvăluie printr-o concepție estetică riguros elaborată, cu o pronunțată notă individualizantă.

2. În existența așezării situate pe o parte și pe alta a Crișului Repede, stabilirea sediului Episcopiei romano-catolice aici, începând cu secolul al XI-lea, a avut drept urmare racordarea la curente culturale și artistice afirmate în Europa de vest. În plan arhitectural, s-a apelat mereu la modelele cele mai aproape de contemporaneitatea întreprinderilor respective. Așa a fost cu prima și a doua catedrală, ridicată în vremea lui Ladislau I (1077-1095), respectiv în secolul al XIII-lea, în incinta fortificației de tip *castrum* a Oradiei, care au aparținut romanului, cu cea de a treia, construită începând cu secolul al XIV-lea, afiliată însă cu certitudine goticului¹. Comparativ cu marile șantiere gotice ale Occidentului, susținute financiar de comunitate și biserică deopotrivă, aici se pare că biserica catolică a fost cea care a investit în întregime în edificarea lăcașului de cult, alocând bani sau apelând la obligațiile în muncă ale oamenilor zonei. Trebuie relevată în acest context contribuția lumii nord-italiene, care în cazul catedralei gotice și-a pus amprenta stilistică pe decor, prin prezența aici a unor pictori și sculptori italieni, unul dintre aceștia fiind probabil Tommaso da Modena. Este, de fapt, această realitate, una care reflectă o situație rezultată din nevoia autorității centrale și locale deopotrivă de a-și impune treptat autoritatea și de a-și argumenta întâietatea, inclusiv apelând la construcțiile monumentale inspirate de stilurile în vogă ale Europei.

3. La fel de elocventă mărturie, asupra deschiderii autorităților ecleziastice ale locului spre marile curente artistice ale epocii, s-a dovedit a fi palatul episcopal, comandat în secolul al XV-lea, de Andrea Scolari Florentinul (1409-1426), construcție ce a implantat în zonă spiritul artei Renașterii². Această inițiativă este cea dintâi dintr-un șir de realizări în Oradea care, în timp, se vor constitui în complexe arhitecturale cu o personalitate stilistică distinctă, confirmând ideea conturării unor programe arhitecturale de referință peste timp.

Preferința autorităților pentru un vocabular plastic și formule arhitecturale etalon ale Renașterii italiene s-a dovedit a fi de durată, ele fiind efectul îndelungilor legături religioase și, implicit, culturale cu Roma și cu alte regiuni ale spațiului italian. Dar, este tot atât de adevărat că toate complexele monumentale

afiliate stilului în discuție – câteva apărute după dispariția oficială a curentului respectiv, începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea -, s-au născut din necesitatea de a satisface pretențiile unei eficiente apărări în fața pericolului otoman, din dorința de a avea în Oradea un ansamblu arhitectonic impresionant prin dimensiuni, care să confirme astfel poziția orașului în Europa Centrală și de Sud-Est. O contribuție decisivă, în continuarea relațiilor cu lumea italiană, au avut-o episcopii italieni, care au funcționat din nou aici, dar și stabilizarea în acest loc a unei comunități de comercianți și meșteșugari de aceeași origine.

Un obiectiv militar de tipul cetății orădene – realizată între 1569-1618 – a ajuns să fie o construcție inspirată de Italia, de formă pentagonală, cu bastioane până (stil nou italian) pe colțuri. Concepția de ansamblu aparține lui Domenico da Bologna, iar conducătorii șantierului au fost arhitecții Ottavio Baldigara, într-o primă fază (secolul XVI), iar mai apoi Simone Genga, Achile Tarducci da Corinaldo etc. (secolul XVII)³. Giacomo Resti a avut o contribuție însemnată la finalizarea castelului princiar, ridicat în timpul lui Gabriel Bethlen, acesta din urmă fiind finalizat între 1618-1650⁴. Dar dacă cetatea respectă întru totul un tip consacrat în Europa, util multă vreme în plan militar-strategic, castelul ne relevă, dincolo de dorința comanditarului de a-și lega numele de una dintre cele mai semnificative realizări de acest gen din Europa Centrală și de Sud-Est, un plan de ansamblu coerent conceput, preferința pentru o decorație interioară inspirată, după opiniile specialiștilor, de un important centru cultural-artistic al epocii din Europa Centrală, Kosice. Acest din urmă ansamblu reia, în dispunerea laturilor componente, forma pentagonală a cetății, arhitectul italian urmărind totodată să obțină prin ordonarea părților întregului o simetrie evidentă. Dincolo însă de aspectele particulare menționate, se cuvine să relevăm faptul că acesta reflectă și nivelul pretențiilor unei părți a societății orădene, cu prioritate a autorității laice și a nobilimii.

4. Programul constructiv al secolului al XVIII-lea în Oradea, asemeni celui circumscris Imperiului habsburgic, consacră o viziune personalizantă în peisajul arhitecturii barocului european. Preferința pentru acest stil nu a fost întâmplătoare, acesta dovedindu-se singurul în măsură să răspundă, prin aplecarea spre monumentalitate și lux, intențiilor contrareformei catolice promovate de austrieci. Ca urmare a noii situații religioase din Imperiu, instituite după pătrunderea protestantismului, contrareforma austriacă și-a propus două scopuri precise. În primul rând, readucerea la vechea credință a enoriașilor pierduți, iar mai apoi introducerea în prim plan a propriilor valori culturale, inclusiv în domeniul arhitectonic, tocmai pentru a-și argumenta și la acest nivel o anume autonomie în plan religios față de Roma, precum și șansa catolicismului de a se impune. Așa s-a ajuns, treptat, la conturarea unui baroc de factură austriacă, generalizat la toate obiectivele principale finanțate între 1700 și 1800. Îl descoperim, de pildă, în Oradea, la edificiile religioase (Palatul Episcopal: 1762-1776, Catedrala romano-catolică: 1752-1780, Șirul canonicilor: 1752-1872, ca un

complex de sine stătător; Mănăstirea și biserica ursulinelor: 1772-1774, Mănăstirea și biserica paulinilor: 1760-1810, 1741-1766, Biserica romano-catolică Sf. Ladislau: 1723-1742, Mănăstirea Ordinului mizericordienilor: cca. 1760 etc.), toate consacrand imaginea unui stil riguros elaborat în organizarea spațială, iar din perspectiva repertoriului decorativ, dominat de un eclectism stăpânit. Arhitecții care conduc principalele șantiere ale barocului orădean și transilvănean sunt de preferință austrieci și italieni, care au răspuns gustului comanditarului din Europa Centrală. Exemplul cel mai concludent îl avem în cazul Palatului Episcopal și al Catedralei romano-catolice, pentru care inițial se apelase la arhitecți italieni (Fortunato da Prati, Giovanni Battista Ricca), în final fiind preferat însă Franz Anton Hillebrandt, prolificul și celebrul arhitect austriac din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea⁵. Acesta a propus aici două din cele mai impunătoare clădiri baroce din Imperiu, ambele exemple pilduitoare pentru forța economică și politică a catolicismului susținut de puterea habsburgică; a oferit realizări spectaculoase în planimetrie și elevație (Palatul Episcopal în formă de U, cu un rezalit în axul central majestuos; Catedrala romano-catolică în respectul tipului de bazilică clasică, cu turnurile fațadei – rezolvare originală – orientate oblic față de regiunea fațadei cu intrarea principală). Desigur, această enumerare a șantierei orădene, din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, nu face decât să releve insistența în afirmarea, în scurt timp, a unui program de construcții oficial, al Curții de la Viena, în folosul imediat al autorității catolice.

Cu toate că nu aparține inițiativei oficiale, Oradea secolului al XVIII-lea aduce în prim plan biserici baroce românești, ortodoxe (Biserica cu Lună: 1784-1832, Biserica veche din Velența: 1768-1779) și greco-catolice (Catedrala Sf. Nicolae: 1800-1810). A fost posibilă această deschidere datorită poziției conciliante a monarhilor luminați ai Imperiului, regândirii structurii religioase, cu un sprijin special acordat noului cult circumscris realității românești, dar, mai ales, ca urmare a puterii financiare avute de românii macedoneni trăitori aici, care le-a asigurat un statut privilegiat în interiorul lumii politice și comerciale din arealul central european și care a deschis calea ortodoxiei de a pătrunde în oraș și prin edificii de cult. Avem de-a face, în aceste cazuri, cu un baroc mai puțin monumental în raport cu similarele realizări ale catolicismului, chiar din Oradea, și mai puțin fastuos la nivelul ornamentației, înscris însă unei serii aproape identice de asemenea lăcașuri de cult românești, executate după proiecte propuse de autorități, proiecte conținute într-o lucrare oficială, ce a stat la baza consacrării unui inconfundabil baroc de factură provincială⁶.

Nevoia de a-și consolida autoritatea s-a concretizat în același răstimp, prin implantarea de numeroase cazarme și cetăți în centre-reper din imperiu. O realizare de acest gen deține și Oradea, respectiv Cazarma husarilor (cca 1780-1790). Este un ansamblu compus din cazarmă, clădire care respectă un model baroc devenit clasic în arealul central-european (fațada dominată de un rezalit și de o ornamentație austeră, armonios dispusă pe întreaga suprafață), manej și

grajduri de o impresionantă simplitate planimetrică și decorativă. Descoperim în această realizare o altă față a barocului austriac, unde destinației finale a construcției i se subordonează elaborarea estetică a unui complex. Fiind o comandă venită dinspre centru, s-a apelat la elemente de ansamblu care să servească funcției de a fi un moment reprezentativ pentru comunitate, atât din perspectiva rostului avut, cât și a valorii arhitecturale.

5. Generalizarea secesionului în Oradea se produce în jurul anului 1900 și se suprapune cu intențiile edililor de a moderniza așezarea, de a sistematiza rețeaua centrală de străzi. Dar, în egală măsură, noua față a orașului este efectul pretențiilor firești ale unei societăți prospere, care nu a dorit decât să contribuie la transformarea ambientului construit de până atunci într-unul apropiat de standardele europene de la cumpăna veacurilor; este expresia acelei părți a societății orădene compuse din comercianți și o burghezie urmărind să consacre spiritul și atmosfera unui tip de viață cotidiană proprie unui “la belle époque”, dominant în spațiul european. Transpunând principiile estetice afirmate de secesionul vienez și austriac, așezarea de pe Crișul Repede se impune în scurt timp printr-un șir de clădiri cu destinații diverse (case de raport, magazine, locuințe), fiecare detașându-se prin particularități de fațadă și învelitoare, precum și prin organizarea funcțională interioară (încăperi cu înălțime mare, curți interioare cu coridor exterior, finisaje interioare pretențioase). Rimanóczy Kálmán, Jakab Dezső și Komor Marcell, Vágó József și Vágó László etc. – arhitecți reputați și cu importante realizări la Budapesta sau Viena – au reușit să satisfacă comanda socială a locului, impunând un secesion orădean divers din punctul de vedere al viziunilor estetice, dar plin de farmec și cu o personalitate evidentă. Este de necontestat că ingeniozitatea celor mai sus amintiți, dar și a celorlalți arhitecți care au lucrat aici, de a răspunde solicitărilor particulare ale unui gust orădean destul de eterogen ca pretenții pentru frumos, a condus în cele din urmă la consacrarea inclusiv a unui repertoriu decorativ divers pe fațade și acoperișuri. Pe exterioarele clădirilor, ridicate aproximativ între anii 1890 și 1912, descoperim registre ornamentale spectaculoase ca elaborare plastică, de inspirație cultă și populară, stilizate (Palatul Moskovitz-1905, Palatul Adorian I – 1907, Palatul Vulturul Negru – 1907 – 1909, Palatul Stern – 1909, Palatul Apollo – 1914 etc.)⁷. Dincolo însă de aceste aspecte specifice, la o analiză atentă ni se dezvăluie trăsături ce confirmă apartenența firească la formula secesionului austriac care, la rândul lui, și-a dobândit recunoaștere în peisajul Artei 1900 din Europa.

6. Răstimpul dintre cele două războaie mondiale ne aduce în atenție câteva realizări notabile pentru peisajul arhitectural al Oradei. Pe lângă mărturiile construite devenite clasice în structura așezării urbane, de relevat ar fi grupul de clădiri aparținând Școlii normale greco-catolice (1925), Seminarului teologic greco-catolic (1742-1846, 1925-1928)⁸, cea de-a doua supraetajată, Bisericii greco-catolice din Velența (1939-1948), care pot fi considerate expresia unui

program în construcții, ce își propune implantarea aici a unor ansambluri reflectând principiile Stilului neoromânesc, un curent inițiat de arhitectul Ioan Mincu la începutul secolului XX. Inspirată de arhitectura brâncovenească, aceste edificii - proiectate de orădeanul Szallerbek Anton, format la școala de arhitectură din București - sunt mărturii ale efortului lumii românești de a-și impune prezența și în această direcție. Tot în continuarea acestui demers se află și proiectul Capelei ortodoxe Hașaș, precum și seria de câteva locuințe, tip vilă din Oradea, datorate aceluiași autor. Lor li se adaugă construcțiile proiectate de alți arhitecți, cum ar fi bisericile ortodoxe Sf. Nicolae din Seleuș, realizată între anii 1938-1940, după concepția lui Sztarill Ferenc; Oradea-Vii construită între 1937-1952, după proiectul arhitectului Vlad; Episcopia Bihor, edificată între 1937-1939, grupul acesta de lăcașe de cult readucând în atenție planuri și soluții de construcție de inspirație bizantină și neoromânească.⁹

* * *

Gotic, Renaștere, Baroc, Secession, Stilul neoromânesc se constituie într-o succesiune de formule arhitecturale care, peste timp, au dat personalitate spațiului construit al Oradei; toate reflectă cu obiectivitate deschiderea societății trăitoare aici spre curente artistice europene aparținând Apusului și Răsăritului. Aceste mărturii sunt cele mai în măsură să releve dimensiunile arhitectonice ale unui oraș situat la o răscruce geografică frământată și stimulativă, să demonstreze profunzimea unor mentalități care nu au renunțat niciodată la a-și susține, inclusiv prin realitatea discutată de noi, identitatea culturală și etnică, șansa interferențelor spirituale și culturale în folosul actului de civilizație local și european deopotrivă.

NOTE:

1. V. Vătășianu, *Arta în Transilvania din secolele al XIV-lea până la mijlocul secolului al XV-lea*, în *Istoria artelor plastice din România, I*, București, 1967, p. 204.
2. *Istoria orașului Oradea*, Oradea, 1995, p. 100 (în continuare: *Istoria orașului...*)
3. *Ibidem*, p. 124-125; V. Vătășianu, *op.cit.*, p. 217
4. *Istoria orașului ...*, p. 126.
5. Biró J., *Nagyvárad barokk és neoklaszikus művészeti emlékei*, Budapest, 1932, p. 25-26; N. Sabău, *Contribuții la cunoașterea arhitecturii baroce din Oradea*, în *Crisia*, XIV Oradea, 1984, p. 477-478
6. M. Țoca, *Arhitectura barocă clujeană. Caractere stilistice*, în *Biharea*, V, Oradea, 1977, p. 218-219
7. *Istoria orașului...*, p. 258-261
8. Borovszky Samu, *Bihar Vármegye és Nagyvárad*, Budapest, f.a., p. 406; A. Tripon, *Monografia almanah a Crișanei, județul Bihor*, Oradea, 1936, p. 83
9. P. Dejeu, *Așezăminte culturale din Municipiul Oradea și județul Bihor*, Oradea, 1926, p. 175-176; *Istoria orașului...*, p. 387-388

GRUPUL DE FIRME EUROPEAN DRINKS – EXPRESIE A UNUI AUTENTIC CAPITALISM ROMÂNESC

Mărturisesc că am urmărit, cu neslăbită atenție, evoluția spectaculoasă a acestui grup de firme, creație a fraților Micula și a colaboratorilor lor, într-un spațiu în care industria a intrat - lent și sigur – în degradare, datorită efectelor perioadei de tranziție, cu care s-a confruntat, fără a fi găsite soluții salvatoare. Pe un asemenea teren și cu un spirit temerar, cei doi frați din satul Cucuceni au construit, în pofida atâtor dificultăți, o realitate economică de mare însemnătate nu numai pentru bihoreni, ci și pentru întreaga țară. Într-un timp în care producția de bunuri materiale a României a scăzut considerabil, în depresiunea Beiușului - la *Rieni*, *Sudrigiu* și *Ștei* – au fost edificate impunătoare și moderne platforme industriale, reprezentative pentru ceea ce pot face întreprinzătorii români, cărora factorii de decizie ai țării nu le acordă facilități, aceștia fiind obsedați doar de crearea unor avantaje pentru investitorii străini, care se lasă greu convinși, fac nazuri și, în cele din urmă, nu prea vin. Bine ar fi, dacă n-ar exista nici un fel de discriminare în ceea ce privește investitorii. Cei care sunt cu adevărat valoroși și dovedesc o capacitate productivă de excepție, ar trebui tratați altfel, pentru că, numai printr-un sprijin al instituțiilor statului, se pot dezvolta inițiativele de acest fel, necesare și profitabile. Formula liberală din secolul trecut – “prin noi înșine” – este, nu ne îndoim, extrem de actuală. Păcat însă că nu are nici un impact asupra celor care au datoria să stimuleze evoluția economică a țării. O dimensiune a reformei este și aceea de a produce capitalism autohton, de a-i crea condiții pentru a fi competitiv. Interesul general impune o asemenea optică. Acolo unde el primează, rezultatele sunt demne de apreciere. Am făcut aceste considerații, determinat de ceea ce am constatat, în mod direct, vizitând platformele industriale ale grupului de firme European Drinks, care sunt o expresie convingătoare a existenței unui autentic capitalism în România.

Acest fapt, evident pentru orice om de bună credință, a fost recunoscut în termeni clari, de către Francis Olivier, președintele grupului de firme Sidel (din Franța), cu prilejul unei recente vizite (în 7 iulie 2000), împreună cu o delegație, în zona unde funcționează platformele industriale European Drinks. Reținem câteva aprecieri din interviul pe care l-a acordat ziarului *Crișana* (din 8 iulie 2000, p. 16): “Am remarcat și ne-am bucurat, în același timp, că frații Micula și firma *au fost preocupați de achiziționarea unor tehnologii moderne,*

motiv pentru care au cumpărat numai utilaje aflate la cel mai înalt standard de calitate. În această zonă a lumii, în Europa Centrală și de Est, nu mai sunt echipamente de acest nivel, firma European Drinks ridicându-se, prin acestea, la nivelul firmelor din țările superdezvoltate ale lumii: S. U. A., Japonia, țările din Europa de Vest". Este vorba de tehnologii furnizate de cele mai bune firme de profil din lume: Husky, Krones (Germania), Sidel (Franța), York (Austria), Simonazzi (Italia), Tetra Pak, Alfa Laval (Suedia), care au contribuit și la pregătirea specialiștilor. Ceea ce reține, cu deosebire, atenția este procesul de producție, toate fazele acestuia fiind automatizate, computerizate și controlate prin intermediul calculatoarelor. Era firesc ca o asemenea tehnică, superioară unor firme străine cu renume, să asigure o ascendență a firmelor bihorene pe piața internă, datorită unei variate game de produse, cum ar fi FRUTTI FRESH (care a obținut, în februarie 2000, Premiul de Excelență Larex) și IZVORUL MINUNILOR (care a devenit lider al pieței în domeniul apelor minerale îmbuteliate în flacoane PET).

După un deceniu (1990-2000), suprafața construită este de peste 20 de ori mai mare decât cea inițială (din localitatea Rieni, scoasă din anonimat și, astăzi, nume de referință în producția românească), întinzându-se pe 130.000 de metri pătrați. O investiție impresionantă, aproape incredibilă, a cărei valoare de piață este de sute de milioane de mărci germane. Peste 13.000 de oameni lucrează în cadrul acestui grup de firme, asigurându-li-se loc de muncă celor disponibilizați, ca și unor tineri.

Certificatul de valoare al produselor grupului de firme îl constituie nenumăratele premii care le-au fost acordate. Numai în anul 1999, produselor Scandic Distilleries li s-au acordat 10 medalii de aur. EUROPEAN DRINKS și SCANDIC DISTILLERIES sunt primele companii române din domeniu care au primit atestarea internațională a calității.

Datorită unui management performant și a efortului investițional de sute de milioane de mărci germane, grupul de firme European Drinks constituie un veritabil model de renaștere economică a României, numai această categorie de fapte economice majore contribuind efectiv la integrarea țării în economia europeană.

Viorel FAUR

N O T E

Reintroducem – după modelul primei serii a revistei Cele trei Crișuri (apărută, între 1920 și 1940, la Oradea și, între 1940 și 1944, la București) – rubrica de Note, care a fost tipărită tot pe coperta a doua a revistei. Formulăm câteva comentarii (în limita spațiului de care dispunem) despre rostul bivalent al acesteia: de atitudine și de informare.

Rubrica a fost păstrată pe tot parcursul apariției revistei. Textul notelor a fost redactat cât mai concis și a fost tipărit cu litere mărunte, pentru a fi furnizată cititorilor o informație consistentă. Astfel, rubrica a fost o veritabilă "arhivă culturală" și reprezintă un punct de legătură și un element de continuitate cu prima seria a revistei Familia, editată de Iosif Vulcan. Prin modul cum au fost concepute, notele din revista Cele trei Crișuri răspundeau unor cerințe justificate ale cititorilor, care doreau să cunoască realitățile zilei, mai ales cele din spațiul cultural. Despre acestea, cu prioritate, apar însemnări "rapide", care mărturisesc o vie receptivitate a redacției față de viața spirituală contemporană. Spre pildă, la această rubrică dinamică a revistei au fost formulate comentarii despre biografia și opera unor scriitori și critici români, începând cu clasicii și terminând cu cei care reprezentau actualitatea.

Memoria personalităților dispărute era perpetuată nu numai prin editarea operelor acestora, ci și prin ridicarea de monumente și organizarea de acțiuni comemorative. Despre aceste inițiative s-a scris, frecvent, în rubrica de Note. Ea a adus un real serviciu scriitorilor români, ale căror cărți erau anunțate în termeni favorabili. De remarcat și faptul că, în notele din revistă, au fost surprinse diverse aspecte ale vieții literare, cum ar fi primirea în Academia Română ori acordarea de premii de către Societatea Scriitorilor Români. Rubrica de note ilustrează, de asemenea, strădania redacției de a conferi contururi precise ideii de apropiere față de cultura maghiarilor din România. Și-a făcut loc, e drept, mai rar, în cadrul acestei rubrici, și confruntarea de idei, atingându-se uneori stadiul așa-zisei "polemici cordiale", susținute de intelectuali de o factură superioară, care s-au ferit să cadă în vulgaritate și provincialism desuet.

Preluând sensul constructiv al materialelor apărute în rubrica de note a revistei Cele trei Crișuri (prima serie, editată de George Bacaloglu), vom căuta să o facem cât mai penetrantă și mai atractivă.

(R. F.)

PRETUL: 10.000 lei